

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Sociologických studií

Diplomová práce

2016

Bc. Eva Válková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Sociologických studií

Bc. Eva Válková

**ETNOGRAFICKÝ VÝZKUM PIXADORŮ:
PROČ BRAZILŠTÍ SPREJEŘI
PŘETVÁŘEJÍ URBÁNNÍ KRAJINU?**

Diplomová práce

Praha 2016

Autor práce: **Bc. Eva Válková**

Vedoucí práce: **Mgr. Jakub Grygar, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2016**

Bibliografický záznam

VÁLKOVÁ, Eva. *Etnografický výzkum pixadorů: Proč brazilští sprejeři přetvářejí urbánní krajinu?* Praha, 2016. 109 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce Mgr. Jakub Grygar, Ph.D.

Abstrakt

Tato práce se zabývá intervencí brazilských sprejerů do veřejného prostoru metropole São Paulo. *Pixadores*, jak se tyto sprejeři označují, jsou mladí lidé pocházející z chudých saopaulských předměstí. Společnost je označuje za „vandaly“ a „delikventy“, nicméně pro ně samotné je sprejování důležitou součástí jejich životů a nepřestávají s tím ani po zaležení rodiny. Riskují své životy a často se ocitají na hranici života a smrti. Cílem práce je prostřednictvím etnografické metody porozumět jednání sprejerů a zodpovědět na otázku, proč je pro ně tato transgresivní praktika důležitá. Skrze jejich nápisy zviditelňují svou přítomnost a stávají se bezprostřední součástí města. Jejich činnost je na jednu stranu syndromem sociálních problémů v kontextu brazilské společnosti, zároveň se dají tyto formy vědomého poškozování majetku spojovat s ideou protestu, stvrzování okrajové pozice ve společnosti či získání uznání od vrstevníků. Ačkoliv jsou obyvatelé chudých předměstí považováni za vyloučené ze všech forem kapitálu, brazilští sprejeři jsou naopak důležitými politickými aktéry a jejich činností přetvářejí urbánní krajinu. Důležitou roli pro ně hraje prestiž a respekt, jež získávají od ostatních sprejujících. V rivalitním prostředí si musí tyto mladí lidé vydobýt své teritorium a získat viditelnost. Největší obavy mají z násilí policistů, ale ani tak se nebojí riskovat a posouvat hranice svých možností. Pro mnoho pixadorů se pak tato praktika, jež jim také poskytuje zábavu a adrenalin, stává v boji za prestiží smrtelnou.

Abstract

This work examines the intervention of Brazilian street artists into the public space of São Paulo metropolis. Pixadores, as they are called, are young people brought up in the poor suburbs of São Paulo. The society perceives them as “vandals” and “delinquents”. However, spraying for them is an important part of their life and they do not stop spraying even after starting a family. They risk their lives and often find themselves on the brink of life and death. The aim of this work is to understand the behavior of these sprayers by using the ethnographic method and to answer the question, why is this transgressive practice important to them. Through their writings, they are highlighting their presence and are becoming a direct part of the city. On the one hand, their doing is a syndrome of social problems in the context of Brazilian society. On the other hand, these forms of conscious property damage may be associated with the idea of protest, the affirmation of their position in the margins of society or the respect earned from their peers. Although the residents of the poor suburbs are seen as being excluded from all forms of capital, Brazilian sprayers are, however, important political actors and their doing is reshaping the urban landscape. Prestige and respect which sprayers receive from each other play very important role in their life. In such rival environment, these young people must win their territory and ensure their visibility. The biggest fear they have is the police brutality. Nevertheless, they are willing to take risks and push the limits of their capabilities. For many pixadores this practice then, which also provides them with fun and adrenaline, in the struggle for prestige becomes deadly.

Klíčová slova

São Paulo, pixação, protest, mládež, městský prostor, urbánní intervence

Keywords

São Paulo, pixação, protest, youth, urban space, urban interventions

Rozsah práce od úvodu po závěr: 188 770 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13. 5. 2016

Eva Válková

Poděkování

Na prvním místě chci poděkovat panu Mgr. Jakubovi Grygarovi, Ph.D. za vedení práce, také za všechny náměty a rady, které mi během psaní poskytoval. Byly pro mě cenným přínosem. Velký dík pak také patří pixadorům, protože bez nich a jejich otevřenosti, ochoty a chuti sdílet i ty nejtraumatičtější zážitky, by práce nemohla vzniknout. Zejména pak děkuji klukům Wagnerovi a Cezarovi, kteří mě přijali mezi sebe, byli mi po dobu výzkumu nápomocní a dohlíželi na mou bezpečnost.

Projekt diplomové práce

Téma: Etnografický výzkum pixadorů: Proč brazilští sprejeři přetvářejí urbánní krajinu?

Vedoucí: Mgr. Jakub Grygar, Ph.D.

Kontext a strukturace výzkumného tématu

Ke zvolení tématu diplomové práce mě inspirovala zkušenost studia v brazilské metropoli São Paulo. Pro urbánní prostředí brazilských měst jsou charakteristické nasprejované nápisy, označované v portugalštině pojmem *pixação*¹. Od graffiti se liší v tom, že jejich tvorba zabere několik vteřin, a nápisy se na některých místech São Paula opakují. Odlišné je také estetické ztvárnění *pixação* od stylu graffiti světových metropolí, např. v New Yorku, Berlíně apod. Nasprejované nápisy tzv. *pixos*, bývají umístěné ve vysokých patrech budov, na zdech, domech, monumentech a viaduktech; některé mají černou barvu, jiné jsou barevné. I když jsou nápisy všudypřítomné a dobře viditelné, jsou pro kolemjdoucí nečitelné. Většinová část obyvatel São Paula vnímá tyto „vzkazy“ jako vandalismus. Jejich počet je v São Paulu alarmující, a tak jsou na místě otázky, na co mají nápisy upozornit a proč to ti lidé dělají? Pereira (2012) píše, že *pixação* je praktika mladých marginalizovaných lidí (Pereira, 2012). Tzv. *pixadores* jsou většinou mladí muži, stigmatizovaní majoritní společností pro svůj sociálním původ.

Tito lidé svým jednáním porušují zákon, na jedné straně tedy lze *pixação* interpretovat jako projev deviantního chování (Becker, c1991). Vymezují se vůči dominantní společnosti, a vykazují mnohé subkulturní znaky. Některé jejich fráze a slogany jsou ale čitelné, a poukazují na politické a společenské problémy. V jednání pixadorů lze tak vysledovat prvky protestu a vzdoru vůči autoritám. Pixadoři začínají sprejovat v adolescentním věku a v praxi pokračují dokonce i při založení vlastní rodiny, a sprejerství se věnují několik let. Co jim sprejování poskytuje? Proč se

---

¹ V angličtině by označení bylo „tag graffiti“. V tomto textu budou použita originální označení v portugalštině: *pixação* [pišasau] jako označení této praktiky či fenoménu; *pixo* [pišo], pojem označující nápis zanechaný sprejem nebo černou barvou na budovách; *pixador* [pišador] jedinec vykonávající tuto činnost.

vystavují riskantním situacím a chtějí se zviditelnit? Všímám si, že *pixação*, jako transgresivní činnost, je pro mladé marginalizované lidi v brazilské společnosti důležitá. Z tohoto pohledu je nástrojem k získání prestiže v rámci peer - group.

V mé diplomové práci mě zajímají příběhy sprejujících mladých lidí. Zaměřím se na otázku, proč začínají s touto nelegální činností, zda se objevuje souvislost mezi jejich motivy a marginalizovaným prostředím periferie, ze kterého pocházejí. Budu se také zabývat otázkou, v čem je *pixação* pro tyto lidi důležitá.

Teoretická a věcná východiska

Diplomová práce bude vycházet z níže uvedených teoretických a věcných východisek, přístupů a vědních oborů:

- urbánní antropologie
- teorie deviantního chování
- sociální geografie
- kvalitativní přístup
- etnografický výzkum
- teorie subkultur

Předpokládané cíle diplomové práce a výzkumné otázky

Hlavním cílem diplomové práce je zjistit, v čem je praktika pro mladé marginalizované lidi ze São Paula důležitá. Cílem bude také zkoumat, jaké faktory ovlivňují jedince ze São Paula, vpisovat své značky do městského prostoru.

Předpokládané metody a struktura diplomové práce

Nejvhodnější metodou kvalitativního výzkumu pro zpracování uvedeného tématu práce je etnografický terénní výzkum. Data budou sesbírána při zúčastněném pozorování jedinců při sprejování v prostorech města, na událostech pořádaných samotnými sprejery, a budou provedeny semi-strukturované rozhovory. Data budou

doplněna o poznatky získané neformálními konverzacemi s pixadory a z dalších zdrojů (sociální sítě, fotografie, videa, dokumenty a deníky sprejerů).

Literatura

BECKER, Howard S. *Outsiders*. Vyd. 1. New York: Free Press, c1991

DO RIO CALDEIRA, Teresa Pires. *Cidade de muros: crime, segregação e cidadania em São Paulo*. Editora 34, 2000.

FRANCO, Sérgio Miguel. *Iconografias da metrópole: grafiteiros e pixadores representando o contemporâneo*. 2009. PhD Thesis. Universidade de São Paulo.

HAMMERSLEY, Martyn, ATKINSON, Paul. 1996. *Ethnography: Principles in practice*. Repr. 2nd ed. (1996). London: Routledge

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-485-4.

MAGNANI, J.G. 2000. „Quando o campo é a cidade: fazendo antropologia na metrópole“. São Paulo: Edusp/Fapesp

PEREIRA, A. B. 2005. *De rolê pela cidade: os pixadores da cidade de São Paulo*. Dissertação de mestrado em Antropologia. São Paulo: FFLCH-USP.

Caldeira

Obsah

ÚVOD.....	2
1. PIXAÇÃO A TEORETICKÁ PERSPEKTIVA	5
1.1. PIXAÇÃO: ODRAZ SOCIÁLNÍCH A PROSTOROVÝCH NEROVNOSTÍ	5
1.2. PIXAÇÃO JAKO DEVIACE	8
1.3. SPREJOVÁNÍ A KARIÉRNÍ PŘÍLEŽITOST	9
2. ETNOGRAFIE A INFORMANTÉ.....	12
2.1. IMPRESSION MANAGEMENT A REFLEXE VÝZKUMNICKÉ ROLE	13
3. PIXAÇÃO: HISTORICKÝ VÝVOJ A KONTEXT	16
3.1. OD OBDOBÍ REZISTENCE PO SOUČASNOST	17
3.2. PIXAÇÃO V SOUČASNÉM VELKOMĚSTĚ	26
3.2.1. Saopaulské pixo.....	28
4. NESPOKOJENOST, OKUPACE A NÁROKOVÁNÍ SI MĚSTSKÉHO PROSTORU	32
4.1. INVAZE A PŘEKÁŽKY	34
4.2. SVOBODA V KONTEXTU TRANSGRESE	40
4.3. ZLOČINCI A DELIKVENTI: PIXAÇÃO JAKO PREVENCE.....	44
5. PERIFERIE V BRAZILSKÉM VELKOMĚSTĚ: QUEBRADY SÃO PAULA	50
5.1. QUEBRADA CAPÃO: MĚSTSKÁ MARGINALITA A ŽIVOT NA PERIFERII.....	50
5.2. ROLÉ V PRAXI	57
5.3. VZTAHY SOUNÁLEŽITOSTI A „PSEUDOINTIMITA“	61
5.4. PERIFERIE V CENTRU	65
6. „KDYŽ PŘESTANEŠ, TVOJE PIXO UMÍRÁ“: VIDITELNOST, UZNÁNÍ A PRESTIŽ	70
6.1. SETKÁNÍ SE SPREJERSKOU LEGENDOU	71
6.2. TRADICE, VŮDCI A KARIÉRA	72
6.3. TERITORIALITA, VIDITELNOST A EFEMÉRNOST	78
6.4. „NIKDY NEVÍŠ, JESTLI SE VRÁTÍŠ“	85
ZÁVĚR	91
SUMMARY	94
POUŽITÁ LITERATURA.....	96

Úvod

„*Pixação* je tichým výkřikem neviditelných a vyloučených na periferii. Je závodem o existenci, hledáním adrenalinu a zábavy“ (Cezar, 2005).

Jsou to tak trochu umělci, anarchisté a vandalové flirtující v podsvětí gangů s kriminalitou a drogami. Mají svůj svět s vlastními pravidly, hodnotami a specifickým slangem, kde je důraz kladen na kreativitu, odvahu a riskování. Svůj hlas na veřejnosti symbolizují nasprejovanými či namalovanými podpisy, které mají vlastní estetiku a jejichž účelem je být na obtíž. Denně ve veřejném prostoru - na budovách, kulturních památkách, viaduktech, sloupech, dopravních prostředcích, protihlukových stěnách podél dálnic, vznikají nové a nové nápisy. Část z nich je přemalována a přetírána, přesto různě graficky ztvárněné nápisy najdeme v centru metropole i v jejích periferních částech, a dnes tvoří neodmyslitelnou součást São Paula, mnohamilionového města v Brazílii.

Doposud řečené může vzbuzovat dojem, že se jedná o urbánní intervenci *graffiti*², ale není tomu tak. Fenomén estetických projevů, o němž pojednávám v této práci, je označován termínem *pixação*³ (Pereira, 2010; Franco, 2009). Je charakteristický pro brazilská velkoměsta a v mnoha ohledech se liší od barevných obrazců graffiti, stylu tzv. zaoblených „tagů“ (Pereira 2010: 146). Nápisy jsou různých tvarů, velikostí a pro nezasvěceného pozorovatele mohou být jen náhodným shlukem zvláštních písmen. V portugalské se nazývají *pixos*⁴ a zpravidla jsou to rovné černé či

---

² Pojmem *graffiti* se v současnosti označuje mnoho jevů. Nejčastěji se termín používá pro fenomén psaní pseudonymů, který vznikl v New Yorku na přelomu 60. a 70. let 20. století. V této práci bude ke graffiti odkazováno ve smyslu, jak jej pojímá Brighenti (2010). Graffiti lze charakterizovat jako praktiku, která se skládá z legálního či nelegálního vytváření nápisů ve veřejných prostorách za využití akrylového spreje (Brighenti, 2010: 316). Podle některých autorů se v současné době jedná o „nadnárodní fenomén“, kdy se tato specifická forma komunikace vyskytuje ve veřejných prostorách různých velkoměst po celém světě (Campos, 2012: 3). Např. Berlín, New York, Paříž apod.

³ [pišasau]. V originále. Odvozeno od portugalského slovesa „pixar“ [pišar]. Oficiální překlad: „*Psát nebo kreslit na velkých plochách jako jsou zdi nebo stěny*“ (Zdroj: www.priberam.pt citováno 20. 10. 2016). Volně přeložitelné jako čmárat, kreslit, sprejovat. Spisovný tvar slova je s písmenem „ch“, tedy *pichação*. Takto jej najdeme v řadě zdrojů a literatuře. V této práci bude slovo zachováno a používáno ve tvaru, v jakém jej používají samotní pixadoři, tedy s „x“. Další portugalská slova, která sprejeři používali a některá přeložená do češtiny, jsou vždy kurzívou.

⁴ [pišos]. V množném čísle. V jednotném č. budu používat výraz *pixo* [pišo]. Označení používají samotní sprejeři, pro pojmenování nasprejovaných, namalovaných nápisů.

barevné čáry, které dohromady tvoří nečitelná slova. Je to dáno specifickou „saopaulskou“ abecedou, kterou si mladí lidé, v portugalské nazývají *pixadores*⁵, sami vytvářejí a skládají z ní své pseudonymy. V češtině je lze nazvat jako „pixadoři“⁶ či „sprejeři“⁷.

Stejně jako ostatní „městské kmeny“ emo, hippie, hooligans, také *pixação* vzniká v určitém historicko-sociálním kontextu, sprejeři využívají specifické způsoby sebe prezentací na veřejnosti (styl oblékání, slang apod.) a viditelně se vymezují vůči dominantní kultuře. Kromě toho, že vykazují mnohé „subkulturní“ znaky, si velice specifickým a unikátním stylem městský prostor symbolicky nárokují, podobně jako například jedinci z Haré Krišna při svých pochodech v ulicích. Při svém zpěvu náboženští vyznavači okupují veřejný prostor ulic a náměstí, a přeměňují tak tvář města. Je tomu podobně i u sprejerů, kteří skrze dráždivé intervence v podobě nápisů všech možných barev a velikostí, nacházejících se většinou na špicích vysokých budov, modifikují urbánní krajinu i zkušenost ostatních obyvatel, kteří *pixação* spojují nejčastěji s pojmem vizuální znečištění (Pereira, 2005). Pixadoři tak pro majoritní společnost nejsou ničím jiným, než „vandaly“, a „zločinci“ podílející se na „degradaci města“.

Nicméně ať chceme nebo ne, i přes negativní vztah společnosti k této formě intervence a navzdory různým kritikám, dokážou některé *pixos* pro jejich umístění a velikost nečekaně vzbuzovat u okolí obdiv nebo alespoň krátké zamyšlení. Velké množství nápisů se totiž nachází ve vysokých patrech residenčních i kancelářských budov, a jediný způsob, jak nápis tak vysoko vytvořit, je dostat se na střechu a malovat například hlavou dolů nebo vyšplhat po okenních římsách. Přesně tento způsob sprejeři volí, a to bez jistění. Spoléhají se na vlastní fyzickou sílu, a někdy jsou doslova odkázáni na pomocnou ruku jiného sprejera. Některé nápisy se mohou nacházet v místech dosažitelných ze země, kam není potřeba vyšplhat, nicméně i přesto je *pixação* v mnoha ohledech nebezpečná a riskantní činnost. Navíc svým jednáním pixadoři porušují zákon, a jsou si toho vědomi. Řada z nich se při sprejování zraní nebo

---

⁵ [pišadores]

⁶ [pišadoři]. V množném čísle. V jednotném č. je to výraz *pixador* [pišador]. V práci budu ale tyto názvy skloňovat, proto nebudou kurzívou.

⁷ Tento tvar budu používat jako synonymum k pixadorům. Nutno však ujasnit, že ne všechny nápisy jsou vytvářeny jen za pomoci spreje, ale také válečku a malířské barvy. Nejčastější je však sprej.

tragicky zahyne. Před policií utíkají, ale ne vždy se jim to podaří. Mnoho z nich se proto ocitá ve vězení, jsou odváženi na stanici, ale častěji se ze strany policie i obyvatel potýkají s verbálním a fyzickým násilím. Navzdory tomu, co jim hrozí, zpravidla svá *pixos* vytvářejí dle jejich slov „s láskou“ a nepřestávají sprejovat ani po založení rodiny. Riskují své životy a nebezpečí sami aktivně vyhledávají.

Většina obětuje sprejování mnoho, ale oni sami tím také něco získávají, jinak by to přeci nedělali. Na místě je tedy otázka co jim to dává a proč je to pro ně důležité? Jak lze jednání brazilských sprejerů rozumět? Co vede tyto mladé lidi k tomu, aby šplhali na určitá místa, zanechali na nich svůj podpis a denně si tím opakovaně znepřátelili většinovou část obyvatel, se kterou sdílejí městský prostor? Počet *pixos* je v metropoli alarmující, a proto ve mně samotné nápisy vyvolaly zájem znát odpovědi na tyto otázky, na něž se v této práci pokusím zodpovědět. Budu přitom vycházet z pořízených rozhovorů a etnografických pozorování sprejerů v São Paulu. Zjištění, získaná prostřednictvím porozumění jejich sociálnímu světu a způsobům, jakým se jedinci konfigurují v jejich sociálním a kulturním kontextu, mohou přispět k poznatkům o identitách marginalizovaných mladých lidí v současném velkoměstě a dynamice subkulturních hnutí v postmoderní společnosti.

Práce je rozdělena do šesti kapitol. První kapitola je teoretická, snažím se v ní představit, z jakých hledisek můžeme k *pixação* přistupovat. Ve druhé kapitole pojednávám o metodologii a mapuji, jak výzkum probíhal. Ve třetí kapitole se věnuji historickému vývoji praktiky *pixação* v Brazílii a představím, v čem je tento styl nápisů specifický a jak o něm hovoří samotní pixadoři. Čtvrtá kapitola představuje sprejery v širším kontextu brazilské společnosti, a problematizuje, jak vnímají pixadory ostatní členové společnosti. V této souvislosti se pak v páté kapitole s odkazem na urbánní uspořádání *centrum-periferie* (Caldeira, 2000: 218) zabývám životem „na okraji“, čímž je myšleno na vzdáleném okrajovém předměstí (periferii), odkud sprejeři pocházejí a jež je úzce spjato s mnoha významy, které jim oni sami připisují. Tato kapitola nabízí vhled do prostředí periferie na základě etnografické zkušenosti. Poslední, šestá kapitola, představuje *pixação* jako soutěživé a rivalitní prostředí, které sprejerům slouží jako nástroj k dosahování uznání a respektu. V tomto kontextu se pak také zabírám problematickými aspekty této praktiky a ukážu, co nebo kdo v pixadorech největší strach.

1. *Pixação* a teoretická perspektiva

Výtvary lidí v podobě nápisů a maleb vyškrabávaných do zdí se vyskytovaly už ve starověkém Egyptě a antickém Římě. „Označování životního prostoru obrazy, značkami či podpisy, je lidstvu vlastní od jeho počátků“ (Smolík, 2010: 192), avšak forma a smysl se v průběhu let proměnila. Než se dostanu k představení historického vývoje *pixação* v brazilském prostředí, což učiním v kapitole třetí, v této části mám za cíl poukázat, jaké jsou možné teoretické přístupy, kterými lze na *pixação*, jako na estetické výtvary sprejované či jinak malované ve veřejném prostoru velkoměsta, pohlížet a k jakému sociálnímu kontextu se tato urbánní intervence váže. Jako první se tak zaobírám sprejováním v kontextu sociálních a prostorových nerovností, které jsou úzce spojeny s prostředím brazilské metropole São Paulo, posléze se v krátkosti zaobírám problematikou deviace a subkultur, a nakonec se zamýšlím nad *pixação* ve spojitosti s dosahováním uznání a respektu v rámci sprejerských peer – group.

1.1. *Pixação: odraz sociálních a prostorových nerovností*

Nápisy *pixação* mnohdy představují celek složený z nečitelných písmen a slov. V kapitole třetí se věnuji podrobněji tomuto stylu a vysvětluji jeho základní charakteristiky. Jednu z nich však částečně uvedu už zde. U *pixação* je často obtížné dekodovat, co daný pixador na zeď napsal. Během výzkumu jsem se sprejerů musela téměř vždy ptát, co jejich nápis znamená a oni sami prý mají občas problém některá *pixos* od jiných sprejerů rozluštit.

Nicméně, čitelná verze *pixos* se v São Paulu také vyskytuje. Mám na mysli hesla a krátké věty, které jsou spíše sarkastickým doplňkem vyjadřujícím nesouhlas nebo otevřeně někoho či něco kritizují. Příkladem může být nápis: „A polícia mata“⁸ nebo „3,50 em 2015?“⁹. Ve frázích lze identifikovat témata spojená například se

---

⁸ V překladu „Policajti zabíjejí“.

⁹ Tento nápis se byl načmáran na boční straně městského divadla v São Paulu začátkem roku 2015, kdy bylo jízdné na MHD zdraženo o deset centů. Ke zvýšení ceny jednorázového jízdného mělo dojít už v létě roku 2013. Nicméně, proběhla masivní demonstrace a zdražování bylo odloženo. Číslovkou 3,50 je míněna suma v brazilských reálech. Více zde: <http://educacao.uol.com.br/album/2013/06/24/relembre-outros-protestos-pelo-brasil-contra-o-aumento-da-tarifa-do-transporte-publico.htm>, a zde: <http://g1.globo.com/bom-dia-brasil/noticia/2013/06/preco-da-passagem-de-onibus-provoca-manifestacoes-pelo-pais.html> citováno 20. 2. 2016.

zpochybňováním politické moci, problémem korupce, bezdomovectvím, strachem z násilí a chudoby.

Na rozdíl od nečitelného *pixação*, jsou tyto heslovité věty sprejovány na lehce dostupná místa, například na novinových stáncích. Navíc jsou přítomná v rušných lokalitách se zvýšenou cirkulací osob, především ze středních a vyšších tříd. Vzhledem k těmto alternativním podobám *pixação* je klíčové představit kontext sociálního prostředí, ve kterém se uvedená praktika, jako často zavrhaná forma urbánní intervence, objevuje.

Nejvýraznější charakteristikou brazilských měst jsou sociální nerovnosti (Caldeira, 2012: 32). Konkrétně v metropoli São Paulo došlo od devadesátých let minulého století v důsledku diferenciací sociálního a fyzického prostoru k jejich výraznému posílení. Městský prostor a sociální život, které byly do té doby charakterizovány koncentrací a homogenitou, vystřídalo urbánní uspořádání *centrum-periferie* (Caldeira, 2000: 218). Tento proces měl za následek sociální exkluzi, a odchod chudé části obyvatelstva metropole do vzdálených periferií. S příchodem industrializace se totiž elity v obavách o zdraví začaly izolovat v nových exkluzivních čtvrtích metropole, a tím získaly velké prostorové vzdálenosti mezi odlišnými třídami na viditelnosti. „Sociální třídy žijí v městském prostoru daleko jedna od druhé: střední a vyšší třídy v centrálních čtvrtích, legálních, dobře vybavených; chudí na periferiích (...)“ (Caldeira, 2000: 218).

Tyto prostorové změny souvisely také s přeměnou kvality městského života a druhu bydlení. V marginalizovaných částech metropole si vyloučená část populace nelegálním způsobem konstruovala vlastní bydlení na levnějším terénu a ve zcela překérních životních podmínkách, bez občanského vybavení, začaly vznikat tzv. „favely“¹⁰. Některé z nich se nacházejí v periferních částech metropole, odkud *pixadoři* pochází.¹¹ Jak ukážu postupně v této práci, v tomto sociálním kontextu vznikají první

---

¹⁰ Favely (anglicky „slum“) se začínají v metropoli São Paulo objevovat ve velké míře na přelomu 70. a 80. let 20. století. Jedná se o obydlí konstruované na nelegálně okupovaném území, kdy jeho obyvatelé jsou postižení extrémní chudobou.

¹¹ V São Paulu se favely nacházejí nejčastěji v okrajových částech metropole, na rozdíl od Ria de Janeiro, kde jsou favely také v centrálních částech města, ne jen na vzdálených okrajových předměstích.

výtvary sprejerů a probouzí se v nich touha vystoupit z anonymity marginalizovaného prostředí.

Také Cezar a Bruno, dva z dotázaných sprejerů, ze začátku sprejovali na svých periferiích a postupně začali se svými nápisy expandovat do centra metropole a ostatních favel. Je to běžný vývoj u většiny pixadorů. Vyrůstají v přímém kontaktu s urbánní krajinou, a svými nápisy se mnozí snaží kritizovat společnost, mimo jiné, za to, že se čím dál více segreguje. Dokládá to nová forma prostorového uspořádání v podobě monitorovaných, uzavřených residenčních enkláv opatřených zabezpečovacími technologiemi. Podle autorky došlo ke vzniku těchto „ghett“ bohatých, když s prohlubováním nerovností začaly získávat na intenzitě i narativy ohledně zvyšování kriminality a násilí v metropoli. Vznik enkláv má vést k sociální diskriminaci a novým způsobům sociálního rozdělení (Caldeira, 2000: 212).

Dílo Teresy Caldeira považuji v této práci za stěžejní. Jednak proto, že se zabývá analýzou procesů urbánní transformace, zahrnující trestnou činnost, strach z násilí, a porušování lidských práv v metropoli, a propojuje pojmy veřejný prostor, demokracie a rovnost (Caldeira, 2000), což umožní vhled do brazilského urbánního a sociálního prostředí; a také, protože v tomto kontextu se zabývá i *pixação*, jako novou formou konfigurace veřejného prostoru v São Paulu (Caldeira, 2012). Podle autorky se jedná o veřejnou aktivitu nárokuje si městský prostor. Činnost sprejerů pak interpretuje jako způsob vytváření městského prostoru (Caldeira, 2012: 31).

Podle Caldeira sprejeři nejen získávají prostřednictvím své činnosti viditelnost, ale v zásadách do krajiny autorka vidí nové formy politického jednání. Na přelomu 70. a 80. let minulého století obyvatelé periferií skrze sociální hnutí ovlivňovali veřejnou politiku, což pak bylo zásadní pro modifikaci městského prostředí na periferiích. V současné době je urbánní intervence, jež na jedné straně deklaruje právo na město, a na straně druhé rozkládá veřejnou sféru (Caldeira, 2012: 32), jako forma reprezentace označována za „nejinovativnější z důsledků brazilské demokratizace“ (Caldeira, 2012: 39). Přítomnost mladých jedinců z periferií ve veřejném prostoru se pojí s agresivitou, a vztahy mezi sociálními vrstvami jsou založeny na nesnášenlivosti, strachu a předsudcích (Caldeira, 2012: 66).

I přesto, že se sprejeři svou aktivitou dožadují svých práv na město, neprojevují vůli se začlenit a odmítají asimilaci. Svým nelegálním jednáním svoji okrajovou pozici potvrzují a „vnucováním“ své existence přijímají sociální nerovnost, bez nároku na jejich redukci (Caldeira, 2012: 39).

V tomto přístupu jsme svědky toho, jak se v demokratickém urbánním prostředí přelévají tense ve veřejných interakcích mezi většinovou populací a minoritou sprejících jedinců. Na *pixação* lze pohlížet jako prostředek vzdoru, skrze který si tyto mladí lidé nárokují veřejný prostor. Vedle toho lze kolektivitu sprejerů chápat jako delikventní subkulturu. Jedná se o další z přístupů, o němž pojednávám v následující kapitole.

1.2. *Pixação* jako deviace

Další z přístupů, jak nahlížet jednání sprejerů, se nabízí prostřednictvím teorie delikventní subkultury, kterou formuloval Albert Cohen (1955). Podle jeho teorie subkultura znamená „kolektivní reakci na problémy vznikající ze sociální nerovnosti, kdy společnost není s to jedinci nabídnout uspokojivé řešení jeho situace podmíněné sociálními důvody“ (Smolík, 2010: 64). Vytvářejí se tak skupiny jedinců s obdobnými problémy, jejichž jednání se liší od obecně uznávaných pravidel chování v rámci širší kultury. Můžeme o nich říci, že uznávají jiné hodnoty, kódy a normy, a jejich jednání lze chápat jako nekonformní, deviantní, delikventní (Smolík, 2010).

Z pohledu funkcionalistů je deviantní chování způsobeno tam, kde dochází k rozporu mezi touhami jednotlivce a jejich naplňováním (Giddens, 2013: 923). Z důvodu strukturálních omezení společnosti jedinec nemůže dosáhnout požadovaných cílů a odměn, a tak přechází do subkulturních skupin (Smolík, 2010: 65). V kontextu deviantního chování lze hovořit o projevech anomie. Ve smyslu, v jakém jej definoval Durkheim, označuje stav oslabování tradičních norem a morálních hodnot ve společnosti (Giddens, 2013: 923).

Dostávám se zde k třetímu, a zároveň poslednímu přístupu. Cohen říká, že v prostředí delikventních gangů si mladiství vynahrazují získání jinak nedosažitelného

statusu a argumentuje, že pokud jednotlivec splní dané podmínky, postupuje ve skupinové hierarchii výše (Smolík, 2010: 64). V souvislosti s pixadory řada autorů (Pereira, 2010; Ceará, Dalgarrondo, 2008; Franco, 2009; Caldeira, 2012) hovoří o tom, že sami sebe vidí jako vyloučené a diskvalifikované, a že jim ono sprejování může přinést prestiž a úctu. Pojednává o tom následující kapitola.

1.3. Sprejování a kariérní příležitost

Bruno se soustředěně podepisoval do mého sešitu, a vyprávěl o tom, jak jej nedávno přijali do *gangu*¹², který dlouho obdivoval. Také mi pouštěl na mobilním telefonu videa, údajně pořízená během interesantních *rolé*¹³. Zachycují jeho, jak stojí na střeše vysoké budovy a hlavou dolů válečkem něco natírá na zeď. „To jsem já minulý týden, bylo to tady kousek od Náměstí republiky. Bylo to dost velké. (...) Někdy, když zrovna nešplhám, tak si vezmu třeba takových dvacet plechovek a všechny je za celou noc vypotřebuju, abych byl vidět a ostatní řekli: „To jsi ty, LOCURAS¹⁴, já tě znám. Dobrá práce, kámo.“

Už dříve jsem zhlédla mnoho podobných videí sprejerů, byla u toho, když některé výtvořky vznikaly nebo mi o nich bylo jen vyprávěno. Po cestě z metra do centra São Paula mi pixador Cezar mnohokrát ukazoval, kde všude už se dokázal prosadit jeho *gang*. Připadala jsem si jako turista na prohlídce města s osobním průvodcem. V tomto případě však hlavními objekty vystavovanými na obdiv nebyly památky a další pozoruhodné stavby, ale ony rozmanité nápisy, umístěné v různých patrech. „Teď tě zavedu k jednomu domu. Před pěti lety jsem byl úplně první, kdo ho posprejoval. Vyšplhal jsem po okně do třetího patra. (...) Dodneška se na mě vzpomíná, protože jsem se tím proslavil. Ti mladší mě už sice překonali, protože šli do těch pater vyšších. Ale já jsem byl ten první, to je pro mě nejdůležitější, chápeš. Vždycky budu ten první.“

---

¹² Ve smyslu sprejerských gangů saopaulských pixadorů bude použita kurzíva, aby bylo zřejmé, že se jedná o specifické sprejerské gangy v kontextu *pixação*, odlišné od jakýchkoliv jiných organizovaných gangů spojovaných např. se zločinem.

¹³ Když pixador řekne: „jdeme na *rolé*, znamená to „jdeme sprejovat“. Je to komplexnější, *rolé* má totiž mnoho podob. Proto se tomuto věnuji více v kapitole páté.

¹⁴ Jedná se o pseudonym Bruna. Název má základ ve slově „louco“ [lóku], což v portugalské znamená blázen, šílenec.

Jak se postupem času ukázalo, příběhy Cezara a Bruna nebyly jen vychloubáním o tom, co všechno dokázali posprejovat, kam se jim podařilo vyšplhat a kolik plechovek u toho spotřebovali. Jejich příběhy poukazují na souboj, který se odehrává v metropolitním veřejném prostoru. Urbánní prostor bych zde přirovnala k fotbalovému hřišti. Sportovci sice nesoutěží o teritorium, nicméně každý vybojovaný míč a branka vzbudí u audience rozruch a potlesk, a po skončení zápasu jsou ti nejlepší za hrdiny. Ve světě pixadorů představují oni diváky ostatní sprejeři. Hodnotí, obdivují či jinak komentují vzniklé „hrdinské“ výkony druhých. Je běžné, že ze spousty fotbalových hráčů se postupem času stanou legendy, na které se vzpomíná, což ovšem není jen u sportovců. Existují i legendy z hudebního, filmového prostředí apod. V příběhu Cezara se ukazuje, že „legendy“ se rodí také mezi sprejery. Druhá část jeho výpovědi o zdolání ostatními jedinci odkazuje na konkurenci mezi nimi; soutěživost o lepší a viditelnější pozice, kde silou popohánějící individuuum šplhat vysoko, je osobní touha po obdivu, uznání a slávě.

Pixação je bezpochyby činností vázanou na konkrétní osobu, kdy postavení jedince mezi ostatními je závislé na jeho individuálních zásluhách. V příbězích Bruna a Cezara se jim za jejich zásluhy dostává verbálního uznání a získávají mezi ostatními na důležitosti. Konkrétně hodnocení, jako „dobrá práce“ u Bruna, nebo získaná pověst toho „prvního“, což zajistilo slávu Cezarovi, jsou projevy úcty a uznání. Jde o prestiž, tedy, řečeno spolu s Šanderovou (2000), o „způsob pozitivního hodnocení, ocenění, úcty, který prokazujeme osobám, předmětům, sociálním pozicím, činnostem (...)“ (Šanderová 2000: 125). Prostředí *pixação* vytváří kosmos, ve kterém se jedinec pro své vlastnosti a dovednosti může stát „někým“ tak, že se v tomto urbánním kosmu zviditelní, osvojí si určité teritorium, a posléze ze svých činů těží v podobě uznání, úcty a získané prestiže, tak jako Bruno nebo Cezar.

Zde se dostávám k závěru kapitoly, ve které jsem se snažila představit tři možné přístupy, jak na praktiku *pixação* pohlížet. U obou pixadorů si všímám toho, že spíše než o projevy deviance, je sprejování jako reakce na marginalizovanou pozici, v úzkém spojení s touhou po seberealizaci, touhou vynikat a získat věhlasnou pověst. Tito mladí lidé sprejováním mohou dosahovat uznání jako osoba v rámci peer-group. S ohledem na ostatní dva zmíněné přístupy, však zůstává otázkou, zda jsou praktiky pixadorů pouhou záležitostí týkající se statusu a respektu. Jeví se, že jejich zásahy do urbánního prostředí

jsou nástrojem zviditelnění, a jde o projevy převládajících sociálních a prostorových nerovností.

Aby bylo možné zodpovědět otázku položenou v úvodu, a sice proč je sprejování pro tyto mladé lidi důležité a co jim *pixação* poskytuje, bude potřeba představit, jak jsou v brazilské společnosti nahlíženi a jakým překážkám čelí. S tímto úzce souvisí problematika marginalizovaného prostředí, ze kterého sprejeři pocházejí. Vzhledem k tomu, jak jsou tato dvě témata klíčová a zároveň komplexní, věnuji jim prostor ve dvou samostatných kapitolách, konkrétně v kapitole čtvrté a páté. Kapitola šestá je věnována tématu prestiže a uznání sprejerů, způsobům jejich dosahování. Ve stejné kapitole se také věnuji problematickým aspektům *pixação*, jako je závislost na drogách a mechanismy policejní represe při potlačování činnosti sprejerů. Než se dostanu k samotné historii sprejovaných nápisů v São Paulu, představím některé otázky, spojeny s mým výzkumem a informanty.

2. Etnografie a informanté

V této kapitole bych chtěla říct několik slov k metodologii kvalitativního výzkumu realizovanému pro tuto práci, a objasnit jeho průběh. Výzkum brazilských sprejerů probíhal po dobu šesti měsíců během studijního pobytu na univerzitě São Paulo a jednalo se o etnografické šetření. Etnografie, kromě toho, že má různé podoby, nejčastěji je definována jako metoda, soubor metod, které zahrnují participujícího výzkumníka, kterým je etnograf, jenž se zkoumanou komunitou sdílí po delší dobu každodenní život a sbírá různé druhy dat pro vlastní výzkum (Hammersley 1983: 1).

O etnografii také platí, že je souborem metod, který nemá přesně definovanou podobu. „Jeho identifikačním znakem je společný cíl a hlavní myšlenka – důraz na komplexitu lidské zkušenosti, které se lze přiblížit pouze těsným a vytrvalým pozorováním lidského jednání, prostřednictvím kterého lze porozumět tomu, jak lidé dávají smysl světu okolo sebe (Dlouhá, 2012: 170 citováno dle O'Reilly 2005: 1–3). Jde tedy o to, skrze dlouhodobé pozorování zblízka porozumět, jak lidé dávají význam okolnímu světu. Abych porozuměla světu sprejerů, účastnila jsem se událostí a setkání, na která mě sami zvali a byla to setkání při speciální příležitosti, neformální a spíše komorního charakteru. Pravidelně jsem docházela na setkání pixadory nazývaná jako *point*. Pojem budu v práci hojně užívat, proto si zaslouží pozornost a vysvětlení. *Pointy* jsou místa, sloužící k opakovaným a pravidelným setkáváním sprejerů. Většinou probíhají ve večerních hodinách, na náměstí nebo ve specifické ulici. Tato místa si sprejeři sami určili a v různých částech São Paula se nachází několik *pointů*. Konají se pravidelně každý týden ve stejný den. Během výzkumu jsem docházela na *point* probíhající v centru města vždy ve čtvrtky. Na rozdíl od toho v jiné metropolitní části, kam mě sprejeři zvali, se konaly o útercích. Jsou to setkání otevřená, přístupná a může na ně přijít téměř kdokoliv. Jejich funkce spočívá v tom, že si na nich sprejeři domlouvají, kdy a s kým půjdou sprejovat, a také si v rámci těchto setkání sdělují zážitky a zkušenosti. Většinou celý *point* vypadá v prostoru jako dav postávající před například koncertní halou. Sprejeři tvoří skupinky, přecházejí z jedné do druhé, u toho popijejí pivo nebo kouří *baseado* (cigareta obsahující kombinaci marihuany a tabáku). *Pointy* probíhají ve večerních hodinách, a je na nich přítomno více, než několik desítek pixadorů.

2.1. *Impression management a reflexe výzkumnické role*

Významnou složkou etnografie reflexivita. Je potřeba si uvědomovat, že data nejsou oddělitelná od výzkumníka, jeho hodnot a sociokulturních vlivů prostředí, ve kterém výzkum provádí (Hammersley, 1983: 16–17). V této souvislosti bych chtěla zdůraznit dva základní body. První z nich jsou omezení, se kterými jsem se během výzkumu setkala, a která považuji za zdroj poznatku pro realizaci dalších sociologických výzkumných šetření např. v oblasti subkultur, sociálních menšin, totálních institucí, zkrátka prostředí maskulinní dominance. Druhý bod se týká toho, čemu se v etnografii říká „impression management“ (Hammersley 1995: 83), kde bych chtěla přiblížit, jak jsem s ním snažila v průběhu výzkumu pracovat.

S pixadory jsem obecně musela být opatrná. Stalo se, že jsem v jednom případě narazila na problémovou situaci silného jednostranného citového pouta ze strany sprejera. Zkušenost, kdy vztahy přerostly rámec běžného přátelství, proměnila směr toho, jak jsem vybírala další respondenty a mě přiměl znovu kriticky reflektovat svou roli výzkumnice. Reflexe se týkala následujících bodů: (1) hodnocení dopadu přátelských vazeb na výběr respondentů a získané poznatky; (2) reflexe limitů, na jaké jsem z pozice výzkumnice v maskulinním prostředí mohla narazit: pohlaví výzkumníka může ovlivnit směr výzkum.

Impression management se vztahuje k seberepresentaci výzkumníka v terénu. Osobní vzhled je důležitým faktorem při formování vztahů s těmi, které zkoumáme (Hammersley 1995: 84). Záleží nejen na kontextu situace, ale na úsudku samotného výzkumníka. Ten by měl zvážit, jaký dojem má v úmyslu vytvořit a podle toho přizpůsobit vzhled (Hammersley 1995: 87). Na příkladech Hammersley ilustruje, jak se může etnograf při výzkumu v různých sociálních kontextech prezentovat, a tedy nenabízí univerzální návod; při výzkumu záleží na mnoha faktorech, a vytvářený dojem může v určitých situacích vzbudit podezření. Vytváření dojmu je podstatné pro získání důvěry ostatních a pro redukci vzájemných rozdílů. Proměna zvyků či vzhledu má také dopad na vnímání sebe sama ve zkoumaném prostředí.

Při zjevném zúčastněném pozorování mezi pixadory jsem svou identitu výzkumnice neskrývala. Působení mezi pixadory mi usnadňoval speciální „outfit“ a změna mluvy, o čemž více pojednávám v kapitole páté. Také jsem v rámci sebe prezentace byla obezřetná v tom, co a jak říkám; jak se ptám; jak vystupuji jako osoba, a hovořila jsem se sprejery s úctou, která byla vzájemná. Tímto chci poukázat na skutečnost, že při realizaci výzkumu bylo potřeba získat důvěru sprejerů. Jednou se mě zeptali, jestli jsem novinářka nebo se do jisté míry ostýchali; jiní naopak hovořili otevřeně hned zpočátku rozhovoru a brali konverzaci jako příležitost se vyjádřit někomu „zvenčí“. Čeho jsem si velice cenila, a co bylo pro mě pozitivním signálem, sprejeři mě nově příchozím nepředstavovali jako „výzkumnici“ ani jako „studentku“ či „cizinku“; vždycky mě uváděli slovy „tohle je moje kamarádka“, a tedy mě explicitně nesituovali do role někoho cizího, co k nim nepatří.

Kromě zúčastněného pozorování, probíhal sběr dat pomocí pořizování rozhovorů, a následném opatřování popisných a reflektujících terénních poznámek do deníku. Respondenty jsem oslovovala zpočátku na pointech a většinu rozhovorů jsem vedla s každým zvlášť. Buď rozhovor probíhal přímo ten večer na pointu, nebo jsme domluvili jiné místo a den. S pixadory, které jsem poznala na jiných událostech, než byl point, jsem rozhovor uskutečnila přímo na místě akce. Například jsem jedno nedělní odpoledne jela na přátelské a neformální setkání pixadorů, kde byli i graffitisté. Účelem bylo posprejovat zdi u domu jejich společné kamarádky. Na toto setkání jsem byla pozvaná jiným sprejerem.

S některými pixadory jsem postupem času navštívila je u nich doma a trávila s nimi více času. Jednalo se pravidelně o některé dny v týdnu či o víkendy, a posléze mi pomáhali získat mezi sprejery nové informanty. Sebírala jsem dvanáct rozhovorů s muži, a tři krátké rozhovory se ženami. Z celkového počtu dvanácti pixadorů, se kterými jsem rozhovory s jejich svolením zaznamenávala na diktafon a posléze doslovně přepisovala, mohu označit dva za klíčové. Celkový počet sprejerů, se kterými jsem se v São Paulu při různých příležitostech setkala, hovořila a kteří také výrazně ovlivnili mé poznání a tím tuto práci, je mnohonásobně vyšší. S pixadory nebyla potíž rozhovor naplánovat, a překvapovalo mě, že nikdy neodmítli účast na rozhovoru, ani mě neodbili slovy „nemám čas“; při samotných rozhovorech se nestalo, že by se loučili slovy „už musím jít“. Pro některé dotázané byl rozhovor první zkušenost, ale jsou i tací,

kteří byli na přítomnost výzkumníků zvyklí a v minulosti rozhovor pro akademické účely poskytovali.

Mohu říci, že se mi při výzkumu podařilo získat, kromě respondentů, osoby, které Hammersley (1995) označuje termínem „gatekeeper“ (Hammersley, 1995: 63). První z klíčových postav je Cezar. Podobně jako byl pro Bourgoise (2003) během jeho výzkumu portorikánských dealerů drog ve východním Harlemu v New Yorku klíčovou postavou Ray (Bourgois, 2003: 19-20), který mu zajišťoval bezpečí, pro mě byl v maskulinním prostředí sprejerů zárukou bezpečí Cezar. Jeho přítomnost mi navíc poskytovala pocit neohrožení a „imunity“. Na pointech bylo vždy hodně sprejerů, a docházelo k nepředvídatelným událostem, jako byl kupříkladu příjezd policejní hlídky nebo nečekané reakce obyvatel v podobě vylité vody z okna přímo na skupinku mladých sprejerů, kde jsem stála i já s Cezarem a dalšími.

Někdy bylo kvůli hluku na pointu potřeba vzdálit se do klidnější části ulice, abych mohla rozhovor nahrát. Například když jsem si povídala s Marcusem, odešli jsme o kus dál, a Cezar tak zůstal v hloučku s ostatními. Po čase jsem ho ztratila z dohledu, a když jsem se jej po skončení rozhovoru snažila najít, i přes zaplněnou ulici, to dlouho netrvalo. Jak jsem se totiž dozvěděla, během konverzace s Marcusem na mě Cezar údajně dohlížel na dálku, a když viděl, že jsme skončili, šel mi naproti. Sám sebe situoval do role „ochránce“ a ačkoliv jsem jej nežádala, také mě před příchodem na čtvrtěčnou pointu čekal vždy u metra. Společně jsme pak šli ulicemi centra až do míst, kde se point konal. Pokaždé, když jsem odcházela domů, znovu mě doprovázel na metro. K jeho osobě se ještě vrátím v kapitole šesté, věnované prestiži a uznání.

Druhou významnou osobností výzkumu je sprejer Wagner. Toho jsem nepoznala na pointech ani díky jiným sprejerům, ale seznámil nás student z univerzity. Byl mým blízkým informátorem, a díky němu jsem se zúčastnila několika klíčových setkání, v rámci kterých byl také mým „ochráncem“. K jeho postavě se ještě vrátím pozorněji v průběhu práce. Dodnes jsem klíčovými postavami výzkumu v kontaktu a v různých časových intervalech mě informují o dění nejen na „sprejerské scéně“, ale i v jejich osobních životních počínáních. Od těchto a dalších sprejerů jsem se tak dozvěděla, jak a kdy vznikla vůbec první *pixos*. Tímto se dostávám k další kapitole, která je vývoji a historickému kontextu vzniku *pixação* v São Paulu věnována.

3. *Pixação*: historický vývoj a kontext

Při rozhovorech a neformálních konverzacích mě často sprejeři ujišťovali a především upozorňovali, že výtvořiny, které kolem sebe vidím na budovách a viaduktech, nejsou k vidění jinde na světě, než v São Paulu. Podle výpovědí se totiž specifický styl černých rovných čar, zrodil na periferiích metropole, odkud následně expandoval do dalších městských čtvrtí a také do samotného metropolitního centra. Mezi pixadory byl saopaulský styl některými s hrdostí označován jako „originální“ a „umělecký“, jehož základ tvoří údajně jejich unikátně vytvořená abeceda. Jiní sprejeři si spíše zakládali na tom, že písmena vytvořená s ohledem na ikonografii *pixação* sice nevykazují uměleckou hodnotou, ale vzniklé nápisy jim slouží jako nástroj, jak se zviditelnit, odlišit nebo získat popularitu mezi ostatními sprejujícími.

Z poněkud jiné perspektivy jsou estetické projevy pixadorů nahlíženy okolním světem, tedy většinou populací metropole. *Pixos* jsou pro obyvatele „vizuálním znečištěním“ a špínou (Pereira, 2010: 148), a v rámci svých odmítavých postojů saopaulští upřednostňují díla graffitistů. Jejich „umělecké výtvořiny“ se totiž často dostávají do galerií, a mimo jiné, plní funkci prevence proti *pixação* (Pereira, 2010: 148). Tak dochází k tomu, že se oproti nasprejovaným nečitelným „čmáranicím“ stávají barevné obrazce žádanou formou urbánní intervence. Obě zmíněné praktiky, *pixação* a graffiti, tak bezesporu nejsou jedna a tatáž, ale jsou od sebe odděleny, jako dvě samostatné formy grafického projevu. Obě bychom však mohli zahrnout souslovím „street art“ (Souza, 2012: 10). Co se týče rozdělení mezi graffiti a *pixação*, je to podle řady autorů jevem vyskytujícím se čistě a výhradně v kontextu São Paula (Franco, 2009). Existuje-li v São Paulu famózní styl nápisů, nabízí se otázka, kdy a proč začaly tak specifické nápisy v São Paulu vznikat? Za jakých podmínek k tomu došlo? Proměnila se *pixação* od svého počátku a jak vznikla ona zvláštní abeceda sprejerů?

Mým záměrem je prvně zmapovat historický vývoj *pixação*, kdy se budu věnovat tomu, za jakých podmínek, a v rámci jakých historických událostí, se zmíněná estetická manifestace v urbánním prostředí formovala až do podoby, v jaké se konfiguruje dnes. Představím tak vývojové etapy, které mapují historickou proměnu samotných nápisů, změny vztahů mezi sprejujícími mladými lidmi, a také způsoby

jakými se organizují a sdružují. Při vymezení jednotlivých fází vycházím z vybraných brazilských autorů, a také z poznatků získaných při rozhovorech od sprejerů.

Počátek *pixação* je spojován s obdobím vojenské diktatury v Brazílii, počátečním bodem vývojové linie jsou tak sedmdesátá léta dvacátého století. V letech osmdesátých je pak důležitým okamžikem formování *gangů* a v průběhu let devadesátých se začínají v prostředí *pixação* objevovat prvky soutěživosti a teritoriálních konfliktů. Sprejeři od sebe oddělují jednotlivé fáze vývoje *pixação* v São Paulu primárně skrze rozlišení mezi „válkou“ a „mírem“, což je částečně zachyceno také ve výkladu vybraných autorů. V první části je tedy kapitola tvořena periodizací dle datace, doplněna událostmi, ke kterým v *pixação* od jejího počátku došlo a jež znamenaly po sprejery výrazné mezníky. Vývojová linie je tak průnikem perspektivy autorů se vzpomínkami pixadorů.

Za druhé mám v úmyslu představit, v krátkém porovnání s jinými brazilskými velkoměsty, specifika estetiky *pixação* v současném São Paulu, její základní elementy, které jsou pro aktuální podobu nápisů charakteristické. Také v této části kapitoly se opírám o jak stěžejní autory, tak výpovědi z pořízených rozhovorů s pixadory.

3.1. Od období rezistence po současnost

Dotázaní sprejeři nebyli zajedno v této otázce, jestli jsou barevné obrazce a nápisy přirovnatelné k umění, protože výtvar s uměleckou hodnotou si většina z nich spojovala s umístěním v galeriích, za co se vydělávají peníze, a proto takový výtvar nemohl být spojován s transgresivním jednáním, jak je pro vznik nápisů *pixação* charakteristické.

Sprejující mladí lidé se však shodli v označení městského veřejného prostoru. Nazývají jej totiž jakýmsi *deníkem*, *zápisníkem*, ve kterém jsou od jednotlivých příběhů svých spolutvůrců, zaregistrovány i některé z historických mezníků brazilských dějin. Je tak zajímavé v tomto otevřeném *deníku* číst, a například rozpoznávat, které výtvary jsou jak staré. Některé odkazují na událost, která proběhla, nebo jsou jen opatřeny datem. Často jsou nápisy umístěné příliš vysoko, aby bylo možné je smazat, a tak bezpochyby

na svých místech přetrvávají v nezměněné podobě řadu let, i když na specifickou událost přímo neodkazují. Na rozdíl od jiných zápisů však vysoko umístěné nápisy zůstanou v *deníku* „nepřepsány“. Určitá část registrů má totiž jepičí život, jak vyplývá z výpovědí sprejerů. Stane se, že nápisy jsou v průběhu času přemalovány a někdy nahrazeny jinými, a tak se stále *deník* přepisuje a jeho „stránky“ nabývají nových podob.

Obecně se do deníku zaznamenávají momenty, na které by nemělo být zapomenuto. Mohou to být události fiktivní nebo reálné, zpravidla opatřené datací. Město tak představuje jakýsi pergamen, nepopsaný list, sloužící pixadorům ke zvýznamňování událostí každodenního rytmu. Smrt kamaráda nebo jeho odchod či návrat z vězení, jsou jedny ze zachycených momentů, a také jsou časově ohraničeny. Oproti deníku, jak jej známe, tedy zpravidla psaném mimo dosah potenciálních čtenářů, *deník* pixadorů je vystaven na dohled kolemjdoucím, kteří se stávají jeho dobrovolnými či nedobrovolnými čtenáři. Hlavní pro sprejery je, aby byly události zvýznamněny pro jejich okolí.

Ve smyslu, v jakém o městském prostoru hovořili s odkazem na *deník* sprejeři, můžeme nahlížet městský prostor od dob, kdy v São Paulu vznikaly první nápisy, což datují Franco (2009), Rodrigues (2015) nebo Mittmann (2012). Na základě uvedených autorů vyplývá, že městský prostor São Paula sloužil jako platforma těm, kteří pociťovali touhu se vyjádřit, nejvíce však od sedmdesátých let dvacátého století. I přesto, že se jednalo o odlišnou formu, než v jaké se vyskytuje *pixação* dnes (Mittmann, 2012: 33), je rok 1970 těmito autory uváděn jako počátek *pixação* v São Paulu.

Vznik tzv. prvních nápisů podnítila vojenská diktatura¹⁵, v průběhu které byly spreje s barvou využívány především skupinami studentů jako nástroj k projevům nesouhlasu a resistance vůči režimu (Rodrigues, 2015: 4). Z doby diktatury také pochází nejznámější nápis: „Abaixo a ditadura“ nebo také „Fora ditadura“. V překladu pak obě znamenají „Pryč s diktaturou“. Postupem času se nápis stal symbolem revolty tohoto období. Slogany byly pořizovány na dobře dosažitelné plochy, jak ilustruje následující *Obrázek 1*.

---

¹⁵ Více o diktatuře (1964–1985): <http://www.suapesquisa.com/ditadura>, nebo zde: <http://memoriasdaditadura.org.br/>, citováno 10. 2. 2016.

Na *pixação* spojenou s diktaturou odkazují ve svých pracích také Franco (2009) a Corona (2014). Uvádí klasifikaci tří typů *pixação* sedmdesátých let, které definuje Arthur Lara (1996) ve své dizertační práci „*Grafite arte urbana em movimento*“. Franco a Corona upozorňují, že se vedle politických a protestních frází, objevovaly také osobní nápisy a poezie bez politického zabarvení a ambicí vyjadřovat se k aktuálnímu dění. Z tohoto období je také známá *pixação* ve stylu inzerce¹⁶ (Corona, 2014).

Obrázek 1 Protestní *pixação* z období vojenské diktatury.

Zdroj: <https://resistenciaemarquivo.wordpress.com/2014/04/17/pelos-muros-da-ditadura-acoes-de-resistencia-a-ditadura/> citováno 10. 2. 2016

Vrátím-li se zpět k politické verzi *pixação*, jednalo se o typ nepodepsaných vzkazů. Na rozdíl od dnešní podoby, motivem tvorby těchto krátkých a jednoduchých vět, nebyla touha po zábavě, prestiži ani zviditelnění, ale vešla jim myšlenka opozice vůči totalitnímu režimu. Jako prevenci proti vzniku takových protikladných postojů k autoritářské vládě země diktatura po celou dobu podvracela tvorbu umělců. Franco (2009) uvádí, že „V období ke konci sedmdesátých let São Paulo bylo nepřátelské k jakýmkoliv veřejným projevům“ (Franco, 2009: 32).

¹⁶ Nejčastěji je zmiňovaný nápis „CÃO FILA KM 26. Nápis pořizoval muž jménem „Tozinho“ jako reklamní taktiku. Choval a prodával psy plemene Brazilská fila. Jeho stanice se nacházela na dvacátém šestém kilometru dálnice „Estrada do Alvarenga“ (Mittmann, 2012: 62).

Nápisy s politickým podtextem však vznikaly i přes represivní snahy, a s nimi začala v městské krajině proliferovat také forma odlišná. Z osmdesátých let jsou známá jména JUNECA a PESSOINHA¹⁷. Tito mladí muži byli mezi prvními, kdo začali „napadat“ prostory města (Franco, 2009: 23), a vpisovat do urbánní krajiny své pseudonymy. Lze je tak považovat za „pionýry“ a předchůdce dnešních pixadorů, kteří jsou zároveň ukotveni i v pamětech sprejerů.

S výskytem prvních sprejovaných jmen se v osmdesátých letech začíná, podle graffitisty Gitahy (1999), formovat také první ze čtyř etap vývoje *pixação* v São Paulu (Pereira, 2005: 37). Gitahy říká, že v rámci první etapy vznikaly pseudonymy a jména a jedinci sprejovali sami za sebe, jak ukazuje příklad se jmény JUNECA a PESSOINHA. Franco (2009) poukazuje na individuální aspekt tehdejší *pixação* a uvádí, že kdo začal v osmdesátých letech sprejovat, nebyl vázán členstvím v *gangu* a výtvořiny prvních sprejerů tak neobsahovaly elementy, které v soudobé *pixação* slouží k identifikaci jedince ke skupině (Franco, 2009: 23). K identifikačním prvkům, které jsou součástí dnešní podoby *pixação*, se věnuje v kapitole o saopaulských *pixos*.

Ve druhém stádiu Gitahy zmiňuje boj sprejerů o prostor, což bylo v tomto období charakteristické. Začínají se formovat *gangy* a místo jmen tak mladí lidé sprejují přezdívky skupin a kolektivů, do kterých patří. Skupiny se snažily co nejvíce se prosadit a získat větší popularitu než ostatní, a s tímto začalo docházet ke konfliktům mezi *gangy*.

S příchodem třetí a čtvrté etapy byl čím dál více kladen důraz na riskantní činy. Skupiny se začaly předhánět v tom, kdo bude sprejovat výše a prosazovalo se heslo: „Čím riskantnější, tím lepší“ (Pereira, 2005: 37). Výtvořiny nabývaly čím dál více velkolepých rozměrů a začaly být středem pozornosti v médiích, což je charakteristické pro čtvrtou a zároveň poslední fázi, jak ji vymezuje Gitahy. Každodenní součástí *pixação* se stal také vzdor sprejerů vůči autoritám. Ukazuje se, že hazard a projevy vzdoru jsou jedny z podstatných aspektů soudobé saopaulské *pixação* i v současnosti a podle Gitahy jde v současné době o kombinaci všech čtyř etap.

---

¹⁷ Stejně jako Franco, označení pseudonymů velkými písmeny najdeme také u Baudrillard (1993: 76).

Co se týká vzpomínek a výpovědí sprejerů, vývoj *pixação* v São Paulu je jimi také zachycen v určitých fázích, přesněji řečeno je označují za „generace“. V přechodech mezi jednotlivými *generacemi* lze nalézt podobnosti s etapami výše citovaného graffitisty Gitahy.

Podle slov sprejerů začala *pixação* v osmdesátých letech vznikat „nesmělým způsobem“. V té době totiž ještě nebyla možnost zveřejnit výtvary na sociálních sítích, jako je tomu dnes a záleželo jen na tom, jak se jedinec dokázal v městském prostředí zviditelnit. Také ještě neexistovaly spory o teritorium. Tuto *generaci* sprejeři nedávali do souvislosti s žádnými konflikty, a také ji spojovali se jmény JUNECA a PESSOINHA. Jinými slovy podobně jako Gitahy odkazovali na počátky *pixação* v souvislosti se jmény konkrétních sprejerů.

Nejvíce se ve vzpomínkách pixadoři vraceli ke *generaci* devadesátých let, která následovala a podle výpovědí nastolila nejen odlišné klima panující mezi těmito mladými lidmi, ale také nové upořádání a vztahy mezi nimi. Cezar se v pořadí k druhé *generaci* vyjadřuje následovně:

„(...) to byla válka [myslí devadesátá léta]. Byl to teritoriální boj“,
„(...) sedmdesát procent *pixação* bylo založeno na konfliktu“ (Cezar, 2015).

Citace poukazuje na dva podstatné aspekty tehdejší *pixação*, kdy oba z nich přetrvávají do současnosti, i když ne v takové míře jako v devadesátých letech. Prvním z nich je boj o prostor, odkazující na soutěživost; druhým jsou konfliktní vztahy, jak Cezar sám nazývá, „válka“. Soutěživost přetrvává mezi sprejery dodnes a byla v porovnání s tím, co říká o fázích vývoje *pixação* Gitahy, spojena se vznikem sprejerských *gangů*, když jednotlivci přestali sprejovat svá jména sami za sebe a začali reprezentovat určitou skupinu. Zvyšoval se jejich nárok na veřejný prostor, *gangy* mezi sebou začaly zápasit o teritorium a v porovnání s obdobím diktatury se změnila estetika nápisů. Nešlo o čitelná hesla vyjadřující nespokojenost a protest, ale začínaly vznikat nápisy nečitelné. Postupně se staly předmětem vnitroskupinových konfliktů a o *pixação* tak začínáme hovořit v jiné rovině, než v období diktatury kdy byl důraz kladen na obsah sdělení.

Pixador Cezar se o devadesátých letech sice vyjadřoval jako o období, kdy byla „válka“, zároveň však hovořil o dalším, novém rysu, charakteristickém pro tuto *generaci*. Podle jeho slov začaly vznikat „miliony skupin“, začaly se rodit také „pointy“ a „mejdany“. U zmíněných pojmů se pozastavím, protože jsou v souvislosti s pixadory stěžejní a budu na ně dále v této práci odkazovat.

První z termínů, který je důležité na začátek představit, souvisí s Cezarovým odkazem na velký počet vznikajících skupin. Jednalo se o sprejerské *gangy*, ale sprejeři se zároveň organizovali do poněkud větších kolektivit, do tzv. *grife*. Uskupení je nazýváno pixadory také jako „aliance“, protože sdružuje několik *gangů* dohromady. Kupříkladu pixador Bruno patří do *grife* s názvem OS * RGS¹⁸. Při vysvětlení funkce *grife* ji přirovnával k fotbalovému týmu, kterému fandí různí lidé po světě. Jednotlivými „fanoušky“ jsou pak sprejeři, sdružení do menších jednotek, právě do *gangů*. Každý má údajně okolo dvaceti členů, a je tedy menší, než *grife*, sdružující velký počet různých *gangů*. V souvislosti s tímto, je potřeba doplnit, že v současnosti má každý pixador svůj vlastní podpis. Franco (2009) říká: „*Pixação* se charakterizuje jako skupinová činnost. Stěží její aktéři jednají o samotě. V konečném výsledku hlavního díla však stojí pouze jedno jméno jako identifikátor skupiny“ (Franco, 2009: 23). Jedná se tak sice o praktiku skupinovou, kdy sprejer vystupuje ve veřejném prostoru jako člen náležející do konkrétní skupiny, zároveň je však výtvor vnímán jako výsledek jednoho individua. Co se týká zmíněných „mejdanů“, jsou to několikadenní setkání organizovaná zhruba co dva roky, která jsou na rozdíl od *pointů* jen pro pozvané pixadory a většinou se na nich setkávají jen členové konkrétních *grife*.

Uvedené způsoby sdružování jsou dodnes prostředkem, jak sdílet sprejerské zkušenosti a hrají důležitou roli. Jednotlivé *gangy* totiž mezi sebou komunikují nejen skrze nápisy ve veřejných prostorech metropole, ale schází se, utváří si pouta a vymezují se vůči ostatním skupinám.

Na období, kdy vznikaly právě *pointy*, a začínali se formovat *grife*, sprejeři často vzpomínali také v kontextu obětí, které si boje mezi nimi vyžádaly. V rámci vnitroskupinových konfliktů docházelo mezi těmito lidmi k neshodám a vraždám.

---

¹⁸ Název je zkrácený a je tím myšleno „Os Registrados no Código Penal“. V překladu „Zapsaní v trestním zákoníku“.

Pixadoři často odkazovali v rozhovorech na situace, kdy byli sami svědky vyřizování si účtů mezi soupeřícími *grife*. Pixador Miguel se o této *generaci* vyjadřuje následovně:

„(...) *pixação* v São Paulu žila ve válce. Bylo nebezpečné jít sprejovat na jinou periferii a být viděn místním *gangem*. (...) to byla rvačka, mnoho lidí umřelo, chápeš. Jednou jsem viděl na Avenida Celso García, bylo půl třetí ráno a bylo tam plno policajtů dokola kolem nějakého těla. Tak jsem šel blíž, abych viděl, kdo to je. Jeden z policajtů strčil do té mrtvolky nohou a to tělo se převrátilo. Šlo vidět rozervané tričko, a na hrudi měl ten týpek nožem vyrytý symbol jedné saopaulské *grife*...říkal jsem si, můj bože na nebesích, co se to děje? Zabíjejí lidi kvůli *pixação*?“ (Miguel, 2015).

Jak dokládá výpověď pixadora, v době válek mezi *gangy* představovala *pixação* formu agrese, násilí a rivalryity v kombinaci s teritoriálním bojem. Docházelo k vraždám mezi sprejery a získání a posprejování určitého území bylo o něco složitějším úkolem, než dnes. Jak ukáží v další části práce, sprejeři spojují jejich činnost se svobodou, a jak sami říkali: „V São Paulu není místo, kde bychom nemohli sprejovat“. Nicméně citace poukazuje na to, že vstup do jiných čtvrtí za účelem sprejování byl v té době nebezpečným jednáním. Jeví se tedy, že válka byla všudypřítomná, ale *pixação* dodnes není bezkonfliktní a napětí trvá. Mezi sprejery a skupinami vznikají často spory z porušení neoficiálních zavedených pravidel. Většinu setkání sprejerů, kterých jsem se zúčastnila, doprovázelo nejen napětí, ale také permanentní nejistota, která sice nebyla nijak paralyzující, ale byla součástí většiny setkání se sprejery na *pointech*.

V začátcích výzkumu byli totiž přátelé z univerzity toho názoru, že není radno se přibližovat „nebezpečné“ mládeži, kterou pro mé blízké okolí pixadoři představovali. Většina lidí upozorňovala, že vstupovat mezi sprejery je nebezpečné, a že většina z nich jsou „zločinci“. Dostávala jsem různé rady, například že mám být v blízkosti sprejerů pokaždé ve střehu, protože mezi nimi často dochází k přestřelkám. Jak jsem se později dozvěděla, do těchto přestřelek jsou zahrnuti jednotliví pixadoři, policie i další obyvatelé.

Většina z přátel podotýkala, že by na setkání pixadorů nikdy nešli a své obavy přenesli postupně na mě. Začala jsem mít pochybnosti, a proto jsem se snažila získat názor na pixadory od člověka, který byl kdysi ve stejné pozici jaké já, nicméně v té době už se jednalo o zkušeného výzkumníka a antropologa Alexandra Pereiru. Ve svých

výzkumech se zabývá mimo jiné tématem pixadorů, marginalizací a městským prostředím. Během naší korespondence vyvrátil mé pochybnosti., protože podle jeho slov jsou sprejeři „na přítomnost výzkumníků zvyklí“ a také podotkl, že se často mezi nimi pohybují i výzkumnice. Neviděl překážku ani v tom, že jsem cizinka. Dozvěděla jsem se od něj, že jedna z možností, jak „nasát atmosféru“ a oslovit první sprejery, je právě *point* v centru města, kam chodí nejvíce pixadorů a je na rozdíl od jiných *pointů* dobře přístupný.

Nakonec mě v daný čtvrtek mezi pixadory doprovodil jeden z přátel. Čím více jsme se k místu setkání přibližovali, přepadávala mě znovu nejistota. Ulice byla plná mladých lidí a navíc na místě blikala červená světla policejních majáků. Na rohu ulice stál mladík, a tak jsme se ho nesměle zeptali, co se stalo. Odpověděl nám následující větou: „(...) ta tragédie, co se tady stala dva týdnu zpátky, něco strašného. Teď zrovna není dobrá doba chodit na *pointy*, protože je tu všude plno policajtů“. Posléze při rozkoukávání jsem se z vyprávění dalších přítomných sprejerů dozvěděla o vraždě dvou pixadorů.

Došlo k tomu, že jeden sprejer údajně „napadl“ výtvar jiného, a „poškozený“ mladík si pak vyřizoval účty pod vlivem drog a se zbraní v ruce. K incidentu ale došlo dva týdny před tím, než jsem se ve stejných místech setkala ten čtvrtek osobně s prvními pixadory jako výzkumnice. Událost komentovali pixadoři především jako „tragédii“ a takové způsoby řešení sporů v nich vyvolávaly nesouhlasné reakce a odmítavé postoje. Šlo totiž údajně o typ konfliktu, ke kterému v dnešní době dochází jen zřídka. Jak sami upozorňovali, současná *pixação* je charakterizována smířením a „těžké“ období bojů bylo ukončeno. Chronologicky je to tedy v pořadí třetí *generace* ve vzpomínkách pixadorů a je označována jako „mírové období“.

I přesto, že třetí období přineslo pro sprejery konec násilných skupinových bojů, občasně neshody jsou jasným dokladem toho, že stále mezi nimi existuje rivalita a převládá napětí. Konflikt se však z *gangů* přesouvá na jednotlivce. Pokud tak sprejeři poruší zavedené obecné pravidlo „nenapadat“ dílo druhého, řeší takové situace nikoliv *gangy*, ale je to záležitost jednotlivých sprejerů.

I když sprejeři vnímali současnou situaci jako klidnou, součástí mé etnografické zkušenosti se stala permanentní nejistota. Důvody byly různé, ale jedním z nich byla přítomnost policistů na dalších několika *pointech*, kterých jsem se zúčastnila. Obavy o mou bezpečnost se mi pokoušel vyvracet Cezar, který mě na všechny následující *pointy* doprovázel. Často jsem od něj slýchávala slova: „Buď klidná, se mnou ti nic nehrozí.“ Tím vlastně nepřímou upozorňoval na možné nepředvídatelné situace a nebezpečí.

I když během mého výzkumu nedošlo k dalším podobným tragickým událostem, zažila jsem na *pointech* několik nepříjemných situací. Vráťím se k nim v jiných částech práce. Podle slov svých přátel jsem tedy skutečně musela být vždy ve střehu, nicméně došlo i na slova profesora Pereiry. Ve všech případech, kdy došlo během *pointu* k něčemu neobvyklému, byla pro mě zásadní přítomnost pixadora Cezara. Ten byl totiž mým „ochráncem“, ale zároveň patřil k těm, kdo skutečně byli na přítomnost výzkumníků v jejich sprejerském světě zvyklí a vždy mi každou situaci vysvětlil a objasnil.

Žádnou další *generaci*, která by vystřídala mír, sprejeři nevymezovali a ani citovaní autoři o žádné nepojednávají. Sprejeři však ve svých vyprávěních zmiňovali, že *pixação* souvisí s jejich rezistencí vůči autoritám, což umožňuje nahlížet *pixação* vedle vymezování teritorií a způsobů grafických ztvárnění v nové rovině, tedy jako projevy nespokojenosti, kdy je skrze jejich nápisy vyřčena nespravedlnost. Avšak této problematice, stejně jako tématu soutěživosti mezi sprejery, je vymezen prostor dále v této práci.

Dnes je *pixação* stále prostředím soutěžení, rivalry, a je pro ni charakteristické konání riskantních a nebezpečných činů. Proměnila se její podoba, způsoby jakými se sprejeři organizují a vystřídala se různá období, jež jsou ve vzpomínkách sprejerů jasně ukotveny. Dokonce byl o tomto fenoménu nedávno natočen dokumentární film režiséra Amira Escandariho, „Pixadores“¹⁹. Zbývá představit, jak *pixação* v São Paulu vypadá a jaká je ta její „specifická“ abeceda odlišující tento způsob intervence od jiných, například známých graffiti. V následujících kapitolách bude prozkoumáno právě toto

---

¹⁹ <http://pixadoresfilm.com/> citováno 1. 4. 2016.

téma. Budu se zabývat estetikou nápisů a abecedou sprejerů, která je specifikem urbánního veřejného prostoru metropole São Paulo.

3.2. *Pixação* v současném velkoměstě

Uvedla jsem, že pixadoři hrdě poukazují na specifický styl černých hranatých nápisů, který v São Paulu najdeme. Podle Rodriguese (2015) je *pixação* v São Paulu nositelem ideologického sdělení a je opatřena „vlastní a inovativní estetikou“ (Rodrigues, 2015: 4). Styl saopaulských sprejerů se liší tvarem a velikostí od zaoblených „tagů“ (Pereira, 2010: 146), které najdeme v evropských či amerických městech pod označením graffiti. Specifické písmo saopaulských pixadorů zachycuje *Obrázek 2*.

Obrázek 2 Rovný styl abecedy *pixação* v centru São Paula.

Autor: Eva Válková (2015)

Všechny nápisy vykazují společný estetický vzorec písmen. Sprejeři abecedu pozměňují a doplňují symboly. Například písmeno „o“ může být psáno ve tvaru, který

připomíná rakev, jiná skupina naopak píše stejné písmeno jako dvě prázdné závorky, tedy takto „()“. Každé písmo je jedinečné a v rozhovorech sprejeři na tuto exkluzivitu nápisů poukazovali, jako na vlastnost patřící jednak k São Paulu, jednak k celé Brazílii. Pixador Calil, sprejující za *grife PRECOCES*²⁰, se vyjadřuje následovně:

„(...) tohle [ukazuje na mobilu nasprejovaný velký černý nápis PRECOCES] uvidíš jen tady, v São Paulu. Jinde uvidíš jenom takové ty barevné graffiti, ale tohle...tohle je původem odtud, z Brazílie. Co ty na to říkáš, je to podle tebe škaredé?“ (Calil, 2015).

Úryvek z rozhovoru sice odkazuje na to, co již bylo řečeno ohledně specifického stylu písmen, pocházejícího ze São Paula, nicméně São Paulo není jediné, kdo určuje kaligrafické a další trendy spojeny s touto intervencí. Řada textů (Mittmann, 2012; Soares, 2013) zabývajících se *pixação* dokládá, že se urbánní fenomén *pixação* stal „trendem“ brazilských měst²¹. Souza (2007) například uvádí, že hlavními vzory vývojových tendencí, novinek a inovací je společně se São Paulem také Rio de Janeiro (Souza, 2007: 25). Estetika nápisů označovaných termínem *pixação*, je v Brazílii pro různé regiony od severu na jih země odlišná, a podle autora právě tyto dvě aglomerace udávají zásadní směr pro tvorbu *pixação* v ostatních regionech a městech²².

Podíl Ria de Janeira nemění nic na tom, že estetický trend extrémně rovných, hranatých linií je původně ze São Paula, a byl postupně ostatními brazilskými regiony převzat (Souza, 2007: 26). Snad proto je São Paulo považováno za „latinsko-americkou Mekku *pixação* a graffiti“ (Souza, 2007: 26), a společně s Ciudad de México, Berlínem nebo New Yorkem, patří pro svůj *streetart* mezi světově proslulé. Autor upozorňuje také na rozdíly v nástrojích, které sprejeři z různých částí Brazílie používají. Zatímco v São Paulu mladíci kromě barevných sprejů, vytvářejí nápis i za pomoci latexové barvy a malířských válečků, pro pixadory z Ria je charakteristický jen první z vyjmenovaných, tedy sprej.

Souza, který se v Riu de Janeiru v rámci výzkumu sám stal na čas pixadorem, charakterizuje tamní styl jako „inverzní“ k saopaulskému ztvárnění. Na rozdíl od *pixos*

---

²⁰ [prekósis]. V překladu znamená „předčasný“.

²¹ Různé formy a alternativní podoby *pixação* najdeme také například v těchto velkoměstech: Rio de Janeiro, Salvador, Campinas, Belo Horizonte, Porto Alegre.

²² Podle autora se zaoblený styl Ria de Janeira rozšířil do měst jako Recife a Salvador, na severu Brazílie. Oproti tomu rovný styl *pixação* ze São Paula lze najít v hlavním městě Brasília, a dále na jih (Souza, 2007: 25-28).

v São Paulu jsou nápisy o něco menší a zaoblené. Různorodé tvary nejsou příliš standardizované a údajně kopírují městskou krajinu, která má díky kopcům a vrcholům podobu sinusoidy. Autor v tomto ohledu vidí souvislost i mezi rovnými *tagy* a „shluky betonových budov s šedými urbánními oblastmi“, jež je charakteristické pro São Paulo (Souza, 2007: 27).

Silně vertikální betonové panorama São Paula tak údajně řadí tuto „betonovou džungli“ mezi jedno z nejošklivějších měst na světě, jak píše anglický designér a umělec Tristan Manco (2005) ve své knize *Graffiti Brasil* (Manco 2005: 29 citováno dle Souza, 2007: 28). Horizont metropole je údajně zaplňován stále novými betonovými stavbami, a takový typ fyzického prostředí přizívuje motivace pro *pixação*, kterou Manco (2005) označuje za „urbánní intervenci typicky brazilskou“ (Manco, 2005: 29 citováno dle Souza, 2007: 28).

V Brazílii tedy existují dva základní styly *pixação*. Jedním jsou zaoblené a menší tvary v Rio de Janeiro, tím druhým je, slovy Souzy inverzní styl, tvořený rovnými nápisy charakteristickými pro São Paulo. Z uvedeného vyvstává otázka: „Udává-li São Paulo kaligrafické trendy spojené s touto intervencí, čím se vyznačuje a jaké jsou její základní prvky? V další kapitole se věnuji právě těmto otázkám.

3.2.1. Saopaulské *pixo*

Na začátek mám za cíl zodpovědět otázku, jaké jsou základní elementy saopaulské *pixação*. Jako text se totiž skládá ze tří základních prvků: (1) *grife*, tvořená symbolem, který údajně nápisu přidává na hodnotě, funguje jako logo nebo „obchodní značka“ (Franco, 2009; Pereira, 2005); (2) *pixo*, které zobrazuje jméno konkrétní skupiny pixadorů, tedy jméno *gangu*; a (3) posledním elementem jsou iniciály jedince nebo skupiny, kteří se podíleli na vzniku celého nápisu.

U některých nápisů uvidíme také zkratku ZL, ZO, ZN, ZS²³, kterou pixadoři používají k upřesnění části metropole, odkud pocházejí. Zkratka, označující příslušnou

---

²³ „Z“ znamená „zóna“, ZL je východní, ZO je západní, ZN je severní, ZS je jižní. Termín odkazuje v této práci na geografickou polohu čtvrtí v rámci São Paula, jak jej používají k označení samotní sprejeři. V práci bude používáno odlišně od pojmu čtvrť. Ta odkazuje k menší geografické jednotce se jménem.

„zónu“, sděluje, jak daleko je pixador od místa svého bydliště. Tento údaj přidává na hodnotě jeho dílu. Saopaulská *pixação* tak obsahuje od neobecnější po nejspecifičtější informaci, jak ukazuje *Obrázek 3*, ilustrující základní tři elementy, představeny výše.

Obrázek 3 Protestní *pixação* z období vojenské diktatury: zleva - *grife* Os Melhores (žlutý rámeček), uprostřed název *gangu* – ARRASTÃO (zelený rámeček), vpravo jméno autorky – Lis (modrý rámeček).

Autor: Lisa (2015)

Na uvedeném obrázku je podoba *pixação*, kterou lze v São Paulu vidět nejčastěji. Obsahuje všechny tři elementy. Není to však pravidlem, protože některá *pixos* zůstanou z různých důvodů nedokončená. Jedním z nich je například příjezd policejní hlídky. Na druhou stranu, pokud je na vytvoření *pixo* dostatek času, jsou některé z nápisů opatřeny rokem. Ten je buď datací toho, kdy byl nápis pořízen, nebo slouží jako vzpomínka a vzdání úcty někomu, kdo při sprejování zemřel, šel do vězení apod.

Saopaulské písmo je podle slov pixadorů záležitostí na úrovni individuální. Bývá údajně standartní praxí, že si každý sprejer sám utváří tzv. vlastní „estetiku“. Vidím zde podobnost s tím, co říká Ricardo Campos (2012), kdy v jedné ze svých interpretací označuje svět graffitistů jako „performativní hru“, kde pro vstup do „urbánní kultury“ graffiti je klíčové vytvoření tzv. „alter ega“ (Campos, 2012: 2). Jedinec, usilující o začlenění, si musí vytvořit „druhé já“. S tím se pak ztotožňuje, skrze něj se reprezentuje

před ostatními. Podobně je tomu i u sprejerů, kteří si vytvářejí své pseudonymy a pod nimi pak vystupují.

„Co ty sprejuješ?“; takto zpravidla začínají konverzace mezi sprejery. V rámci výzkumu jsem se v prostředí pixadorů pohybovala čím dál častěji, a stávalo se, že tuto otázku pokládali i mě. Vedlo mě to k tomu, že jsem si po čase také vytvořila svou přezdívku. Za pomoci dvou zkušených pixadorů jsem měla inspiraci, jak mé „druhé já“ esteticky ztvárnit, ale pokoušela jsem se za pomoci vlastní kreativity vytvořit si své *pixo* především sama. Záměrně jsem tak vytvořila identitu „sprejerky“, která mi v určitých momentech a situacích umožnila cítit se integrovanou součástí sprejerského světa, ale primárně jsem to vnímala jako prostředek umožňující více se dozvědět o specifikách saopaulské estetiky, procesu vzniku *pixos* a v poslední řadě jsem se při tvoření vlastní abecedy snažila pochopit, v čem spočívají odlišnosti mezi saopaulským stylem *pixação* a *graffiti*.

Vytvořenou abecedu bychom mohli nazvat osobní vizitkou, která slouží nejen jako základ pro vznik identity sprejera, ale je referencí o kreativitě pixadora, o jeho schopnosti odlišit se od stylů a značek používaných ostatními skupinami. V jednom našem rozhovoru se k tomu Cezar vyjadřuje následovně:

„Každý pixador má vlastní estetiku, aby se mohl odlišit. Tohle je na *pixação* bezva, protože to vyžaduje kreativitu nás všech. Kopírování nedělá dobrotu. Musíš mít prostě svou identitu. Jsi povinna si vytvořit vlastní totožnost. A to vlastně zajistí *pixação* velkou typografickou rozmanitost. Existují různé druhy abecedy. Můžeme říct, že každý pixador má vlastně svoji vlastní abecedu“ (Cezar, 2014).

Uvedený úryvek poukazuje, že sprejeři mají ve vytváření písmen určitou svobodu, a sděluje, že jediným návodem je nenapodobovat ostatní. Důležitou roli hraje představivost, a tak by si měl sprejer podle vlastní fantazie vytvořit svá písmena, kterými se chce podepsat. Pokud by tedy Cezar převzal na začátku své sprejerské kariéry styl od Bruna, a tento *gang* reprezentoval stejnou abecedou, mohl by to Bruno vnímat jako nedostatek respektu a úcty, a došlo by mezi oběma ke sporu. Je tak zřejmé, že pro členy *pixação* existují pravidla, jejichž porušování může vést ke konfliktům mezi jedinci nebo celými *gangy*.

Na uvedeném úryvku považuji klíčovou tu část konverzace, kde sprejer odkazuje na problematiku vytváření identity. V kontextu globálního prostředí, kde „musíš mít prostě svou identitu“, tak mohou být nápisy nahlíženy jako „fragmenty něčí identity nebo jako miniaturní autobiografie člena společnosti“ (Carrington, 2009: 420). Slova Cezara lze interpretovat tak, že pixadoři vpisují do městské krajiny část své identity a řečeno společně s Carrington, „přinášejí jakési svědectví o jejich existenci“ (Carrington, 2009: 420). Autorka se ve svém textu sice věnuje graffiti, a z její perspektivy, kdy skrze text vyprávíme příběhy o sobě, můžeme nahlížet také identity jedinců v kontextu *pixação*.

Cílem této kapitoly bylo poukázat, jakým historickým vývojem saopaulská *pixação* prošla a v čem je specifická. Ukazuje se, že prošla od svého vzniku proměnami. V době diktatury v Brazílii byla orientovaná na obsah a byla především nástrojem protestu. V současnosti je *pixação* prostředím, kde panuje rivalita a sprejeři mezi sebou soutěží. V následující kapitole představím, kdo jsou pixadoři, jak jsou v brazilské společnosti nahlíženi a jak vnímají sami sebe a ukážu, že myšlenka protestu je na *pixação* stále zčásti přítomná a že i přes rivalitu a soutěživost, tento rys neztratila.

4. Nespokojenost, okupace a nárokování si městského prostoru

„Jsme resistencí národa, a našim posláním je skrze agresivní poškozování majetku projevit naši všeobecnou nespokojenost a bojovat proti těm, co vládnou. Ať chcete nebo ne, lepší časy přijdou“ (Daniel, 2015).

Uvedený text složil Daniel do jednoho ze svých amatérských krátkých filmů, které občas natáčí o ostatních pixadorech. Stáli jsme v hloučku s dalšími několika sprejery a sprejerkami, kterým bylo mezi dvaceti až třiceti lety, na sobě měli volnější kalhoty a sportovní mikinu. Někteří z kluků měli čepici s kšiltem, další například tetování. Na první pohled by se tito mladí lidé mohli jevit jako parta přátel diskutující nad společným tématem, nebo například jako skupina fanoušků hudebního stylu hip hop. Zkrátka jako lidé vzájemně si blízcí, kteří zároveň působili na své okolí dojmem, že je něco sdružuje, mají co sdílet a dokáží si vzájemně naslouchat. V následujících kapitolách se k tomuto postupně vrátím a ukážu, že pixadoři opravdu mají mnoho společného, co se týče nejen zájmu o sprejování, ale vlivem životních podmínek sdílejí také podobnou sociální realitu.

Byla sobota a ten den probíhalo setkání vybraných skupin pixadorů. Během tohoto večera jsem hovořila s několika sprejery a seznámila se i s prvními pixadorkami. Zrovna jsem si povídala s Miguelem o tom, jak musí své matce zatajovat, že chodí sprejovat, když v tom se k nám připojila pixadorka Jac . Zнала jsem ji do této chvíle pouze z vyprávění, když mi Cezar a další pixadoři popisovali její zálibu ve šplhání po budovách. Když se ke mně a Miguelovi ten večer znenadání připojila, vnímala jsem to jako dobrou příležitost, jak se o jejich sprejerských kouscích dozvědět více. Mnoho autorů (Pereira, 2010; Franco, 2009; Mittmann, 2013) totiž o *pixação* píše, jako o činnosti vykonávané především mladými muži.

I když na *pointech*, kam jsem chodila, byla výrazná převaha mužů a se sprejerkami jsem v porovnání s kluky, měla podstatně méně příležitostí k hovoru, ukazuje se, že přítomnost žen v tomto prostředí maskulinní dominance není neobvyklá. Některé pixadorky jsou navíc matkami a existují také sprejerské skupiny výhradně dámské. Ženy sprejují z nejrůznějších důvodů a ke sprejování se dostávají nejčastěji

vlivem kamarádů nebo jako přítelkyně, manželky pixadorů, které si to chtějí zkusit. Většinou si to však zkusí jednou a přestanou, nebo začnou sprejovat také, a začlení se do některé z dívčích skupin. Zálibu ve sprejování zdůvodňovaly ženy tím, že v tom vidí způsob, jak se rozptýlit od starostí a pobavit se. Nicméně jsou i takové, jako Jac, které mají v oblibě výhradně riskování, a stejně jako muži šplhají po budovách do vysokých pater.

Vrátil-li se zpět k setkání, které zde popisuji, kromě Jac se posléze přidalo k naší konverzaci i pár dalších sprejerů, až nás v kroužku bylo najednou asi osm. I když všichni měli druhým co sdělit, vzájemně se při mluvení nepřerušovali, a když dovyprávěl jeden, někdo další na to vzápětí navázal svým příběhem. Tento typ skupinového rozhovoru se lišil od individuálních polo-strukturovaných interview, které jsem s jinými sprejery realizovala před tímto setkáním, a také se lišil od spontánního povídání se sprejery na *pointech*.

Vzniklá forma rozhovoru byla pro mě novou zkušeností. Vstřebávání tolika informací mi sice usnadnila ukázněnost těchto mladých lidí, kteří se nepřerušovali a konverzace tak byla plynulá a přehledná, ale klíčovým byl především diktafon, který jsem se svolením ostatních mohla nechat zapnutý, a tím vše zaznamenat. Rozhovor plynul, a v tom se v okamžiku Daniel nakloní k diktafonu, a povídá: „Něco ti teď povím, a to si nahraj“. Vzápětí začal citovat slova, uvedená v úvodu této kapitoly, která údajně sám složil. Jsou to slova o rezistenci vůči „falešné demokracii“ národa a boji proti mocným, ve kterém jsou *pixos* jejich prostředkem boje za lepší budoucnost. Daniela jsem poznala až ten večer. Nebyla jsem jeho kamarádkou, a jeho slova tak byla mířena ke mně jako k osobě, která přichází „zvenku“ a pokynem k nahrávání mi dával najevo, že jeho slova by měla být vyslyšena a šířena dál do světa. Otázkou zůstává, na co můžeme pod Danielovými slovy usuzovat a co nám Daniel vlastně sděluje? Mají jeho slova na něco upozornit a nakolik je Danielovo porozumění aktivitu sprejerů jako formy protestu a rezistence sdíleno mezi samotnými sprejery? Jak intervencím pixadorů rozumí naopak ostatní členové brazilské společnosti?

V souvislosti s těmito otázkami je namístě představit, kdo vlastně jsou sprejeři ze São Paula, což bude mou snahou v následujících podkapitolách. Budu vycházet z textů brazilských autorů, které jsem představila v kapitolách předchozích. Aby byl

pojem co nejpřesněji vysvětlen, čerpám také z pořizovaných rozhovorů a terénních poznámek, kde skrze explicitní vymezování se vůči okolnímu světu, nebo nepřímé odkazy na sebepojetí sprejerů a jejich postavení jako členů společnosti, lze vysledovat podstatné charakteristiky, a tím definovat, co znamená „být pixador“ v kontextu brazilské společnosti. Dále představím způsoby, jak praktice sprejování rozumí sami sprejeři, v protikladu s tím, jak je *pixação*, vždy v pevném sepejetí s těmi, kdo jsou jejichmi představiteli, vnímána ostatními členy společnosti, čili obyvateli, kteří společně s pixadory sdílejí společný městský prostor. Snažím se jít za rámec samotné praktiky, a skrze vysvětlení, co znamená být pixador, poukázat, s jakými překážkami se v brazilské společnosti, již jsou integrovanou součástí, tyto jednotlivci zpravidla potýkají.

4.1. Invaze a překážky

Příběhy pixadorů a pixaderek byly poutavé a často působily dojmem, jako by byly vytrženy z nějakého dobrodružného filmu. Cítila jsem se mezi nimi jako divák, vtažen do jednotlivých příběhů, které mnohdy zněly neuvěřitelně. Ať už se jednalo o *point* či typ jiného setkání, na kterém jsem poznala Daniela s Miguelem a Jac, nebo jsem si s pixadory naopak povídala za zavřenými dveřmi u nich doma v kuchyni, pokaždé mi skrze sdílení jejich příběhů přiblížili, co znamená být sprejerem. Také pro mě odhalili část jejich každodenní reality a tím představili úskalí, kterým čelí jak z pozice pixadora, tak jako plnohodnotní členové společnosti.

Podrobím-li analýze jednotlivé části Danielovy citace, lze na pixadory pohlížet jako na aktéry vymezující se jako skupina ovládaných, tedy „my“, vůči těm, kteří nad nimi uplatňují svou moc a nastolují pravidla, tedy „oni“. Ono „my“ odkazuje na mladé lidi, kteří skrze kontra-kulturní jednání porušují vlastnická práva, a napadáním veřejného i soukromého majetku deklarují nespokojenost, vzdor a bouří se.

Než se dostanu k objasnění toho, proti čemu se sprejeři bouří a proč jsou nespokojeni, což bude v druhé části této kapitoly, pozastavím se u pojmů, které jsou s pixadory a jejich jednáním spojovány. Prvním z nich je termín „transgrese“. Odkazuje na něj jednak řada autorů, o které se v této práci opírám (Corona, 2014; Pereira, 2005; Franco, 2009; Soares, 2013), a zároveň pojem používali i sami sprejeři v rozhovorech.

Sami sebe označovali jako „radikální transgresory“, a odkazovali tak na úmysl vědomě dělat něco zakázaného. Pojem „transgresor“ zde označuje jedince, který nejedná v souladu se zákonem a svými činy se dopouští různě závažných přestupků.

Tito mladí lidé jednají v rozporu se zákonem vědomě. Vědí, že *pixação* je nelegální činnost. V češtině by text příslušné části zákona zněl následovně: „Podle čl. 65 zákona 9 605/98, Zákon o trestných činech proti životnímu prostředí, je *pixação* považována za trestný čin, stanovující trest odnětí svobody od tří měsíců po jeden rok a pokutu pro toho, kdo sprejuje a jinak znečišťuje městské památky“²⁴. Jedná se tedy o trestnou činnost a v případě, že je sprejer chycen, měl být potrestán podle toho, jak je uvedeno v zákoně. Zmíněné pojmy transgresor nebo sousloví transgresivní praktika, tak vycházejí z ukotvení *pixação* v zákoně a jejího definování jako trestného činu. Nicméně, kromě pokut a odnětí svobody existuje řada neoficiálních sankcí mnohdy nahrazujících tyto v zákoně stanovené tresty. Podrobněji se k této problematice vrátím v poslední části práce, věnované prestiži a uznání.

Dalšími klíčovými pojmy, které svět pixadorů prostupují a jsou obsaženy ve výpovědích, jsou výrazy *vetřelec* a *invaze*. Poukazují na konkrétní způsoby, jakými jedinci překonávají překážky, a jak si pomocí taktik, strategií a vlastních sil dokáží zajistit vstup do kontrolovaných míst. Sprejeři rozlišují mezi *invazí zevnitř* a *zvenku*, které zároveň definují jako *metody*. Můžeme o nich říci, že jsou to postupy, taktiky, uplatňované při sprejování. Umožňují sprejerům dostat se do míst, která si určili k posprejování. *Metod* je několik a postupně je v následujících odstavcích představím.

První *metoda*, *invaze zevnitř* nastává v případě, kdy pixadoři doslova „vtrhnou“ do objektu a posprejují vyhrazené a předem vytipované plochy. Jedná se o residenční a kancelářské budovy nebo ohrazená parkoviště, kam je nepovolaným osobám vstup odepřen. Ono „vtrhnutí“ může znamenat, že prostě přešli plot a dostali se do zatarasených prostor, jak mi vysvětlil Miguel a přitom ukazoval na parkoviště, kam „vtrhli“ předchozí noc. Dalším příkladem *invaze* může být, na první pohled legální, vstup do residenční budovy. Každá obytná jednotka má svého hlídače a vrátnici.

---

²⁴ V originálním znění dostupné zde: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/ Ato2011-2014/2011/Lei/L12408.htm citováno 5. 3. 2016.

Sprejeři nejčastěji dělají to, že se snaží různým předstíráním a maskováním přelstít hlídače. Většinou řeknou, že jdou za někým na návštěvu. Když jdou ve skupinách, mají mezi sebou vytipované ty nejschopnější adepty, kteří tento poněkud zodpovědný úkol na sebe převezmou. Dostanou-li se touto cestou do budovy, své nápisy se pak snaží vytvořit co nejrychleji, aby se vyhnuli hrozícím konfliktům s nájemníky, obelhaným domovním hlídačem, který jejich podvod eventuálně zjistí nebo přímo s policií, kterou jeden z předchozích dvou, nájemníci nebo hlídač, ihned zavolají. Často se sprejerům nepodaří včas utéct, a jsou pak různými způsoby potrestáni. V několika případech došlo při *invazi* k tragické smrti zúčastněných sprejerů v důsledku jejich střetu s policisty²⁵.

Druhým typem *metody* je tzv. *invaze zvenku*. Jinými slovy se jedná o šplhání po budovách do vysokých pater z vnější strany domů po okenních římsách. Zmíněná Jac je mezi sprejery pro svou zálibu ve šplhání populární. Jedná se o nejriskantnější a nejnáročnější *metodu*. Kromě sprejery Jac jsem poznala i další pixadory, kteří *invazemi* proslavili. Šplhání je většinou doprovázeno *ponta cabeça*, což znamená „hlavou dolů“ - sprejer většinou leží na střeše budovy, na mostě nebo jiném povrchu, a hlavou dolů tvoří svůj nápis válečkem nebo sprejem. V případě *invaze zvenku* sprejerům spíše než konfrontace tváří v tvář s policií nebo rozhněvanými nájemníky, hrozí pád, protože při jejich lezení nejsou jištěni. Navzdory tomu ale šplhání představuje poněkud menší riziko, co se týká policejních hlídek a umožňuje sprejerům větší úkryt, i když jen na omezeném prostoru okenního otvoru. Jak dokládá následující citace:

„Tam nahoře, když lezeš a dole projíždí policejní hlídka, tak se tam schoulíš a schováš se před nima. Oni zezdola nevidí, že tam je někdo schovaný v klubíčku v okně. Horší to je, když sprejuješ ze země. To je nebezpečnější. Vždycky jsem schytl o dost víc“ (Miguel, 2015).

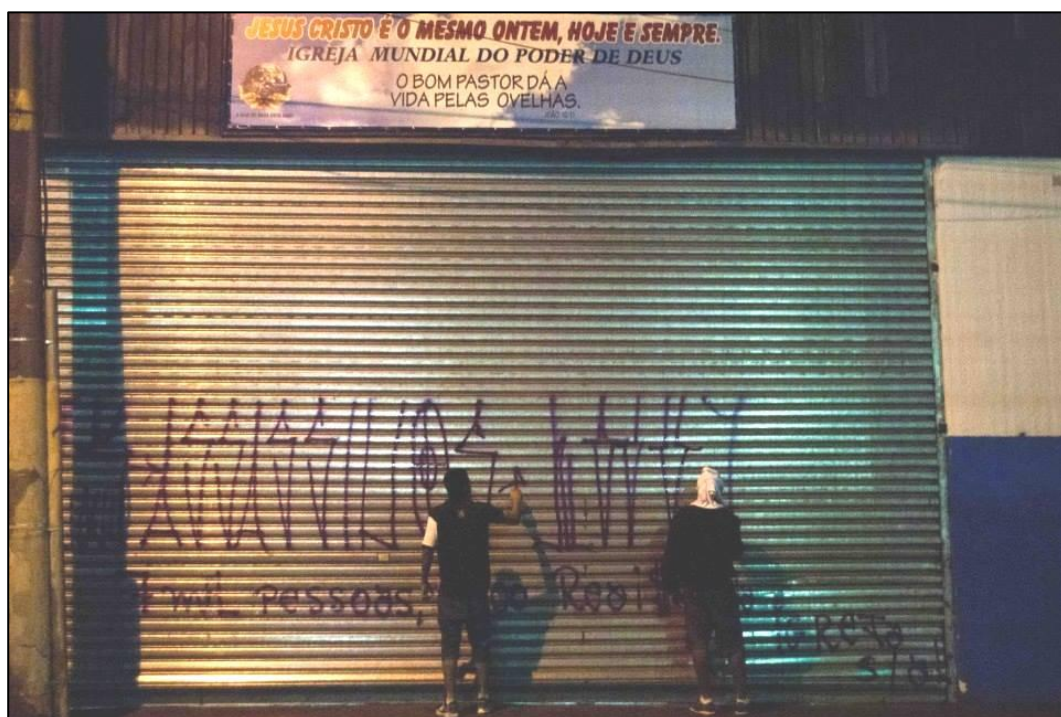
Vzhledem k překážkám, vynaložené fyzické síle, odvaze a možným nebezpečím patří oba typy *invaze* ke klíčovým při získávání prestiže, jak ukázu v kapitole šesté.

---

²⁵ Například: Smrt sprejerů Alex (JETS) a Ailton (ANORMAL). Oba byli podle zdrojů zastřeleni policií při svém *rolé* ve východní zóně São Paula. Zdroj (zde: http://www.vice.com/pt_br/read/a-policia-militar-matou-dois-pixadores-no-alto-de-um-predio-em-sao-paulo citováno 14. 9. 2015) uvádí, že se přes ostrahu dostali do budovy a při jejich vstupu do posledního patra byla na ně domovníkem přivolána policejní hlídka. Podle pořízeného policejního protokolu byli oba sprejeři ozbrojeni. Pozůstali však popírají, že by jedinci nějaké zbraně vlastnili. Policejní záznam také uvádí, že doklady a mobilní telefony obětí zmizely. Dvojice obviněných policistů byla propuštěna. Pozůstali a ostatní pixadoři nejsou spokojeni s průběhem ani dosavadním výsledkem vyšetřování tragédie a opakovaně se prostřednictvím protestů dožadují jejich potrestání a tím spravedlnosti za zavraždění kamarády.

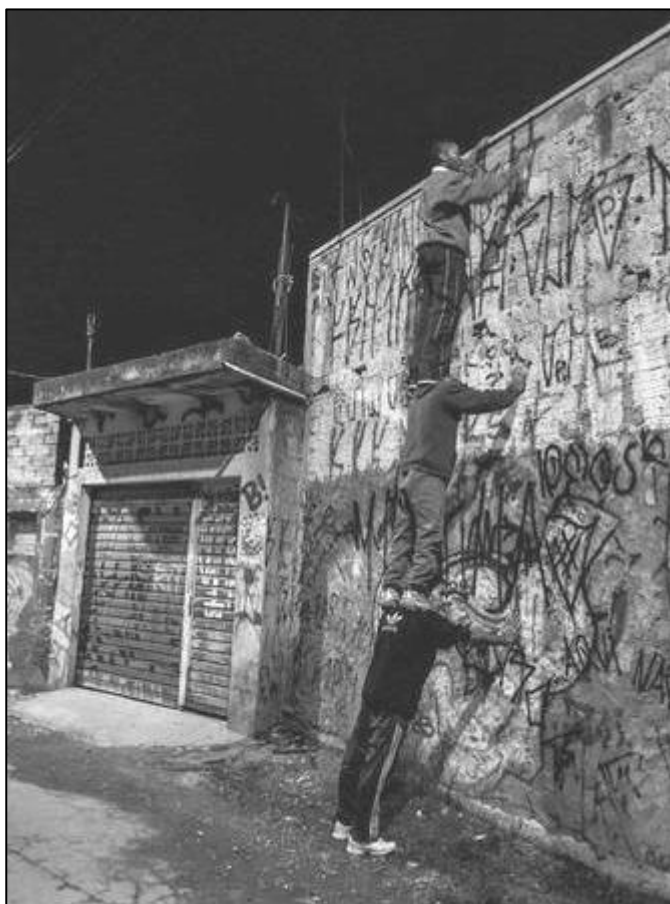
Ukážu také, že nejsou jedinými možnými *metodami*, jak od ostatních sprejerů uznání získat. Vedle nich totiž existují *metody*, jako *chão*, což znamená, že sprejer nešplhá, ale sprejuje jen místa dosažitelná „ze země“, jak je možné vidět na *Obrázku 4*. O něco složitější je *janela*, což znamená v překladu „okno“. Ta vyžaduje kooperaci, a na rozdíl od předchozí *metody*, probíhá v kolektivu. Může mít být různý počet sprejerů, nejčastěji jsou ve třech. Sprejeři se postaví jeden druhému na ramena a ten, který je nejvýše, sprejuje, co nejdále dosáhne. V takové výšce dokáží sprejovat v nižších patrech domů, aniž by museli šplhat. Znázorňuje to *Obrázek 5*.

Obrázek 4 Metoda „ze země“ - *chão*.

Autor: Bruno (2015)

Obrázek 5 Metoda „okno“ - janela.

Autor: Bruno (2015)

Každá z uvedených *metod* představuje jiný stupeň náročnosti v závislosti na překážkách nebo počtu provedených nápisů. Pokud sprejer zvolí *invazi*, výsledkem je jeden velký a dobře viditelný nápis, ale předchází tomu zdolání několika překážek a je doprovázeno velkou mírou nebezpečí; pokud se specializuje na přístupná místa a plochy, které jsou v dosahu natažení paže, překážky jsou minimální, ale hrozí jim naopak větší riziko chycení. Vzniklá *pixos* se v závislosti na zvolené *metodě* liší; některá jsou vysoko a viditelná, jiná nízko, ale zato jsou v hojném počtu, například v celém bloku určité čtvrti.

Na základě toho, co bylo řečeno o *invazích* a transgresivním jednání, se ukazuje, že *pixação* vzniká nejen při porušení zákona a řady nastolených pravidel, ale v samotném průběhu *rolê* je nutné odstranit a překonat různě obtížné bariéry. Bariérami mám na mysli například oplocenou plochu parkoviště, zmíněného domovního hlídače nebo stoupání deseti pater bez jakéhokoliv jištění. Je proto potřeba, aby byli pixadoři nejen schopni „maskovat“ svou pravou identitu a intence v případě, že vstup do

zakázaného prostoru, a tedy zdolání některé z překážek, je závislé na rozhodnutí jiného člověka, ale aby tito mladí lidé byli fyzicky zdatní. Jak uvádí pixador Calil:

„(...) nikdy jsem nešplhal. Ale chtěl bych. Kdysi jsem byl lehčí. Ale teď, kvůli mojí váze mám strach, že se neudržím. (...) moje silná stránka je ze země a vždycky jich [*pixos*] udělám spoustu. Když jdu sprejovat, koupím třeba dvacet, třicet, padesát sprejů a sprejuju hodně“ (Calil, 2015).

Někteří dotázaní byli ostřílení ve všech sprejerských *metodách*, ale existují i pixadoři jako Calil, kteří se specializovali jen na jednu z nich, protože k těm zbylým neměli dostatečnou kondici. Při sprejování dostupných míst narážejí na překážkový deficit, který napravují tím, že se snaží posprejovat maximální počet míst a spotřebují velké množství sprejů. Mladí lidé sprejující ze země sice nevystavují risku pádu, jako ti, co šplhají, ale většinou sprejují sami, což pro ně také představuje nebezpečí. Nemá je kdo hlídat a následně upozornit na příjezd policie nebo blížící se osoby, jak bývá při skupinových *rolê* zvykem.

Bariéry, ilegalita a překážky jsou podle slov sprejerů pro *pixação* zásadními prvky a neoddělitelnými součástmi. Bez nich by praktika ztratila svou podstatu, a stala by se z ní činnost „autorizovaná“ a „civilizovaná“, což nechtějí. Vnímají sebe jako transgresory a tento stav chtějí zachovat. Obecně i bez zmíněných elementů jako *invaze* či maskování identity zůstává *pixação* riskantní a nebezpečnou aktivitou, která na základě výpovědí přináší sprejerům uspokojení. Risk a transgrese, těmito mladými lidmi vyhledávané, figuruje jako základní aspekty praktiky (Pereira, 2010: 155).

Ať už v souvislosti s hrozícími sankcemi, reakcemi společnosti, nebo jejich osobním názorem na danou věc, zaznívala v rozhovorech s pixadory nejen slova transgrese nebo přestupek, ale diskutovaným a komentovaným tématem byla také legalizace *pixação*. V následující kapitole mám za cíl ukázat, jak je problematika nezákonného sprejování pozitivně nahlížena jejími samotnými činiteli, jež mají za to, že uzákoněním této praktiky by byla popřena jejich svoboda. Na ni se částečně odvolávají při argumentaci pro ospravedlnění svých nelegálních činů.

4.2. Svoboda v kontextu transgrese

Sprejování pro pixadory znamená nejen způsob, jak se volně vyjádřit a jak vystoupit z anonymity, ale skrze tuto praktiku se stávají bezprostřední součástí městského veřejného prostoru a utvářejí jej, což je samotnými aktéry vnímáno jako jejich právo a výraz svobody. V narativech pixadorů se objevují dva koncepty svobody. Prvním je svoboda projevu, kdy městský prostor slouží k vyjádření jejich nesouhlasu a názoru, i když v jiných podobách než tomu bylo za diktatury. Jak jsem představila v kapitole třetí, na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let byla vyjádření orientovaná na obsah sdělení, kdežto současná podoba je často nečitelná, a klíčová je kreativita a estetické ztvárnění. Nicméně, jak poukazuje úvodní Danielova citace, *pixos* jsou, stejně jako protestní slogany přelomu sedmdesátých a osmdesátých let, prostředkem k vyjádření „všeobecné nespokojenosti“. Druhý koncept svobody souvisí s kontrapozicí sprejerů vůči majoritní společnosti. Cezar se vyjadřuje následovně:

„My nechceme *pixo* legalizovat. Ne. Protože jeho podstatou je svoboda. A svoboda se nevyjednává.(...) Město se stalo místem, kde všechno má vlastníka a vyžaduje autorizaci. Takže veřejný prostor není veřejně přístupným“ (Cezar, 2015).

Sprejeři, se svým jednáním vymezují vůči autoritám a majoritní společnosti. I když většina nápisů nemá explicitní politický obsah a jsou to nečitelná sdělení, stávají se sprejeři důležitými politickými aktéry. Skrze *pixos* protestují a jejich činnost je výrazem revolty. Legalizace *pixação* by zapříčinila podřízení autoritám. Cezarova citace tak poukazuje na to, že jakmile by stát nelegální praktiku uzákonil, činnost sprejerů by nebyla vnímána nadále jako rebelie, forma protestu a jako projevy nespokojenosti marginalizovaných lidí, ale jejich činnost by se stala autorizovanou součástí městského prostoru. Sprejeři se podřít autoritám nechtějí a neusilují změnit své postavení.

Cezar ve své citaci také komentuje podobu městského prostoru metropole a vyjadřuje kritický postoj k jeho měnící se podobě. V návaznosti na to, co říká o podobě městského prostoru Caldeira (2000) a jak bylo zmíněno v první kapitole práce, v rámci diskurzů o narůstání kriminality a násilí v brazilské metropoli, začíná v devadesátých letech vznikat nový druh prostoru, kdy se bohaté sociální vrstvy stěhují do

monitorovaných, uzavřených residenčních enkláv (Caldeira, 2000: 212). Již bylo řečeno, že dochází ke stavu, kdy střední a vyšší třídy opouštějí veřejný prostor a segregují se od tříd nižších, ze kterých pocházejí zkoumaní pixadoři. S novou strukturou městského prostředí se část obyvatel ocitá „za zdmi“ vznikajících tzv. „ghett bohatých“. Dochází k transformaci veřejného prostoru, který je charakterizován izolací, exkluzí, zákazy či omezeními a vznikají nové formy prostorové segregace a sociální diskriminace (Caldeira, 2000; Caldeira, 2008).

Jak ukazují výpovědi pixadorů, podoba segregovaného městského prostoru působí na ně utlačující silou a skrze „symbolickou“ a „efemérní“ „okupaci“ se snaží deklarovat své právo na město a být jeho součástí. I přesto, že žijí na vzdálených chudých předměstích, o čemž podrobněji pojednávám v kapitole páté, chtějí využívat město a jeho prostranství jako náměstí a ulice, a to nejen ke sprejování, ale k životu a setkávání se.

Caldeira (2012) propojuje *pixação* s „transformací a re-artikulací hlubokých sociálních nerovností“ (Caldeira, 2012: 31), jimiž byly prostory metropole vždy vymezovány. Říká, že transgresivních praktiky, které hraničí s nezákonností a zločinem, sice explicitně posilují diskriminaci, avšak mají upozornit na převládající prostorové a sociální nerovnosti. Není tedy náhodou, že se pixadoři často snaží o nelegální vstup (invazi) do těžce dostupných a hlídaných budov, nebo do vysokých pater vyšplhají sami. Takovým jednáním poukazují, že městský prostor je (a měl by být), přístupný všem, bez ohledu na sociální původ jedince (*Ibid*, 2012: 58).

Jak bylo řečeno, sprejeři totiž pocházejí z nižších vrstev společnosti. Například Miguel i Daniel vyrostli na odlišných periferiích a pocházejí z ekonomicky slabých rodin. Otec Miguela je nekvalifikovaný dělník, a jeho matka, stejně jako Danielova, pracuje jako služebná. Jejich sociální původ oba diskvalifikuje z participace na kulturním a sociálním životě a konzumním způsobu života středních a vyšších tříd. Jejich kulturními událostmi jsou setkání s ostatními pixadory; vzdělávací instituce nahradila ulice velkoměsta a učení se od starších, jak být dobrým sprejerem.

Caldeira (2000) píše: „Odlišné sociální třídy zažívají transformovaná veřejná prostranství města protichůdnými způsoby“ (Caldeira, 2000: 323). Odkazuje na

skutečnost, že zatímco lidé z nižší třídy vyrůstají v přímém kontaktu s urbánní krajinou a veřejností, mladí lidé vyrůstající v zabezpečených enklávách se kontaktu a volnému pohybu v ulicích a na náměstích naopak vyhýbají. Na rozdíl od pixadorů, pro segment populace vyšších tříd a středních tříd existují v metropoli „zakázané zóny“, kam nevstupují. Příčinou je zmíněný narůstající strach a obavy z kriminality, což společně s prostorovou segregací vytváří nový typ veřejného prostoru, kde jsou zdůrazněny třídní rozdíly a separační strategie (Caldeira, 2000: 212). Sprejeři si tak skrze výše zmíněné *invaze* nejen nárokují prostor, ale svými *pixos*, které jsou podle Cezara, „méně opresivní“ než konstrukce betonových zdí oddělující od sebe svět bohatých a chudých, urbánním prostor činí „veřejně využívaným“.

Ono „veřejné využití“ města pixadory a jejich vztah k němu se objevuje v několika různých podobách. Za prvé, urbánní prostředí pro sprejery představuje *deník*, jak zmiňuji v kapitole mapující historický vývoj a kontext *pixação*, sloužící k záznamu jejich každodennosti; za druhé městské prostory označovali jako *plátno*, ke kterému údajně přirozeně patří sprej, tak jako „k papíru patří tužka“, kdy se město stává prostorem pro jejich odlišná grafická a estetická vyjádření; a také se vztah těchto mladých sprejujících lidí k urbánnímu prostředí manifestuje skrze jejich potkávání se především na *pointech*.

S ohledem na poslední zmíněnou formu využívání města pixadory se ukazuje, že svoboda, na kterou odkazuje Cezar, má širší rozměr. Nevztahuje se pouze na užitek urbánního prostoru pro nelegální intervence a pro vyjádření nesouhlasu proti segregujícím tendencím zbytku populace. Souvisí s užíváním městského prostředí k organizovaným setkáváním. K těm dochází v ulicích města a podle slov pixadorů jsou jejich shromáždění v různých částech São Paula často potlačována policií.

Některé *pointy* doslova „rozpustily“ právě policejní hlídky, jak jsem byla svědkem jednoho čtvrtečního večera. *Point* probíhal jako obvykle: ulice byla plná lidí, v jednom z okamžiků jsem si dokonce všimla probíhající soutěže v rapování mezi vzniklou skupinou sprejerů, další popíjeli pivo a u toho si vzájemně kreslili do svých bloků. K tomuto sprejerskému rituálu se vrátím v kapitole šesté. Znenadání začaly do ulice najíždět mezi nás policejní auta, na což většina sprejerů zareagovala útekem pryč, v tomto případě přes cestu do protější ulice. Ti, kteří na *pointu* zůstali nebo nestihli včas

utéct, byli podrobeni kontrole. Údajně policie zjišťovala, zda mají u sebe drogy a spreje, jak mi vysvětlil Cezar.

Na příjezd policistů reagoval: „Musíme okamžitě pryč odtud“. Podle jeho slov a také z pohotových reakcí ostatních přítomných jsem usoudila, že na situaci, kdy jejich setkání přeruší policejní hlídky, musejí být sprejeři zvyklí. Věděli, jak se zachovat, protože podle výpovědí se policejní zásahy na pointech opakují často. V minulosti s některými tradičními místy údajně „policie skoncovala“. Kvůli strachu z policejní represe na některé pointy přestali sprejeři pravidelně chodit, a tak v některých částech metropole pointy úplně zanikly. Pixadoři si tak museli najít jiné místo, kde by se mohli pravidelně scházet, avšak jen do doby, než je odtamtud policie svými občasnými hlídkami, zapřičiňujícími v pixadorech strach, opět „nevyhnala“.

V ten čtvrtek se na pointu stala ještě jedna nepředvídatelná událost. Zaznamenala jsem si ji do svých terénních poznámek, nicméně i bez nich se mi s časovým odstupem barvitě vybavuje. Ve chvíli, kdy jsme opustili ono oficiální místo pointu a ocitli jsme se „v bezpečí“ mimo dosah policie na druhé straně ulice, najednou mě a ostatním postávajícím sprejerům někdo na hlavu vylil seshora vědro s vodou. Nevěděla jsem zprvu, co se stalo, když mi ihned Cezar vysvětlil: „To byli zdejší obyvatelé, nemají nás rádi.“ Pak dodal: „Ničeho se neboj, semnou se ti nic nestane“. Byla jsem vystrašená, ale jak se později ukázalo, taková reakce některého z obyvatel na přítomnost pixadorů v ulicích města nebyla nic závažného. Mnohdy s pixadory interagují agresivnějšími, a na životě ohrožujícími způsoby.

Jak jsem ukázala, svoboda sprejerů ve využívání městského prostředí je protkána mnoha neočekávanými střetnutími, konflikty a utlačujícími tendencemi, které vedou k teritoriálním a existenciálním bojům pixadorů o volné využívání veřejného prostoru. Při sprejování se neomezují jen na své bydliště, ale své *pixos* vytvářejí ve vzdálených periferiích nebo v prázdném centru.

Snaží se v segregovaném urbánním prostoru komunikovat, a tím přetváří svými nápisy městský prostor. Jednají transgresivně a neusilují o legalizaci. Naopak jim jde o to, aby jejich výtvoři byly na obtíž a dráždily okolní svět. Onen večer jsem na pointu měla možnost pocítit, jakou jsou pixadoři nepřijemností, a to nejen pro policii, ale také

pro obyvatele, když se snažili vyhnat skupinku mladých lidí z místa, jež jim, a také mě, bylo v dané chvíli útočištěm.

Je tak zřejmé, že pixadoři se kromě překážek setkávají s negativními a nepřátelskými reakcemi okolního světa. Jak jsou tedy tito lidé nahlíženi ostatními členy společnosti? V následující kapitole se zabývám právě touto problematikou ve spojitosti s tím, jak označení připisována sprejerům odkazují na problémy, kterým jako jedinci společnosti čelí.

4.3. Zločinci a delikventi: pixação jako prevence

Jak jsem naznačila, *invaze*, *pointy* a obecně estetické manifestace pixadorů v městském prostředí vzbuzují u veřejnosti pozornost. I když pro sprejery existuje v portugalštině oficiální pojmenování *pixadores*, mainstreamová společnost pro skupinu sprejující mládeže používá také odvozená a alternativní označení. Jsou to převážně diskreditující výrazy, a řečeno jazykem Beckera (c1991) či Giddense (2013) jedná se o tzv. „nálepky“ a „etikety“ (Becker, c1991; Giddens, 2013).

Již bylo řečeno, že se pixadoři svou činností dopouštějí podle zákona trestného činu na životním prostředí. Posprejované plochy, které za sebou denně nechávají, jsou veřejností spojovány s „vizuálním znečištěním“ (Pereira, 2010; Rodriguez, 2015). *Pixos* lze tedy pokládat za urbánní prvek, který podle logiky vizuálního smogu okolnímu prostředí esteticky škodí. Jinými slovy je to zrakově postřehnutelná „nečistota“ znehodnocující městské prostředí. Jednání pixadorů je okolním světem nahlíženo v této souvislosti také jako akt „vandalismu“. Ten konají, citují-li Mittmanna (2013) „marginální a delikventní jedinci“ (Mittmann, 2013: 66), čímž jsou myšleni pixadoři.

Z uvedeného pak vyplývá, jakými možnými způsoby jsou sprejeři a jejich činnost v brazilské společnosti nahlíženi. Mezi nejčastější adjektiva pro sprejery jsou pak „vandal“, „zločinec“ nebo také „delikvent“ a „marginální“ jedinec (Soares, 2013; Mittmann, 2013; Pereira, 2005). Zmíněné pojmy, připisované pixadorům lidmi, kteří do jejich prostředí nepatří, jsou negativní a explicitně hodnotící se stigmatizujícím účinkem.

V souvislosti s tímto Becker (c1991) píše: “Spáchat nevhodný čin a být veřejně chycen ukládá jedinci nový status. Projevil se jako jiný typ člověka, než jakým by měl být“ (Becker, c1991: 32). Nekonformitu a porušování pravidel Becker označuje jako „deviantní chování“. Sprejery navíc lze za pomoci Beckerovy teorie deviance nahlížet jako homogenní kategorii, protože jedinci páchají stejné, deviantní činy (Becker, c1991: 8-9). Získali si proto v rámci společnosti určitý negativní status, posilující jejich okrajové postavení. Osoby situované mimo kolektiv „normálních“ členů skupiny označené za deviantní, jsou podle autora „outsiders“ (Becker, c1991: 15).

Sprejeři jsou jazykem Beckera outsiders, čili jedinci nacházející se mimo hlavní proud, navíc opatření negativním statusem v důsledku nekonformního jednání. Označím-li někoho za „vandala“, tento negativní status se vztahuje k činnosti ničení, tedy v kontextu pixadorů vizuálnímu „znečišťování“. Jde o praktiku, skrze kterou jsou prostory města, konkrétně městské památky, residenční budovy, viadukty apod. „vandalizovány“ homogenní skupinou obyvatel, a toto jednání je v souladu se zákonem nekonformní. Nicméně, zbývající etikety uvedené výše (zločinec, delikvent, marginální jedinec) se nevztahují pouze k jednání pokládanému za vandalismus, ale vztahují se k širší dimenzi okrajové pozice, kterou pixadoři zauímají v rámci brazilské společnosti. Uvedené připsané statusy odkazují na pozici sprejerů v rámci společnosti a tím je zároveň zachycena mnohoznačnost problémů, kterým tito lidé čelí. Budu se těmto problémům, stejně jako analýze jednotlivých označení, věnovat v následujících odstavcích.

V předchozí kapitole jsem s odkazem na měnící se podobu městského prostoru São Paula naznačila, že pixadoři pochází z okrajových oblastí metropole, a tato problematika bude podrobněji představena v kapitole páté. Nicméně v kontextu způsobů nahlížení těchto mladých lidí ze strany společnosti, se budu stigmatizovaného prostředí saopaulských periferií částečně dotýkat už teď. Caldeira (2012) hovořící o pixadorech jako o jedincích pocházejících z periferních regionů, zároveň říká, že tito lidé především vyrůstají v náročných podmínkách chudoby, bez přístupu k institucionálním prostředkům počínaje školským systémem po regulérní pracovní místa (Caldeira, 2012: 36). Získaný status „marginální“ tak odkazuje na pozici pixadorů v třídní hierarchii, souvisí s potížemi se vstupem na pracovní trh, a také poukazuje na exkluzi prostorovou.

Pixadoři jsou mladí marginalizovaní lidé, ale především jsou členové společnosti, kteří čelí diverzním formám diskriminace²⁶.

Brazilští sprejeři jednají transgresivně, nicméně chování označováno za nekonformní se nevztahuje jen na sprejování. Jejich okrajovou pozici lze vysledovat i ve vzdoru k pravidlům v rámci žité každodennosti. Konkrétně mám tím na mysli nelegální činnosti jako jízda autobusu bez lístku, krádeže či konzumace drog. Byla jsem u toho, když sprejeři podlézali turniket, aby nemuseli platit v autobuse jízdné²⁷, nebo když konzumovali omamné látky (nejvíce marihuanu). Co se týče drobných krádeží, které čas od času někteří praktikují, většinou se snaží odcizit spreje s barvou, na které nemají dostatek peněz. Becker se k praktikám, jež se stávají součástí nelegitimní rutiny outsiderů, vyjadřuje následovně: „Delikventi nižších sociálních tříd pouze dělají, co považují za nezbytné a správné“ (Becker, c1991: 16). Jednání v nesouladu se zákonem sprejeři ospravedlňovali nejen jako nutné, ale také jako přirozené a nevyhnutelné. Sami vnímají svou pozici ve společnosti jako marginalizovanou a podle nich tedy nemají vzhledem k životním podmínkám na výběr.

S ohledem na výše uvedené etikety Becker dále říká, že s určitým připsaným statutem, tedy nálepkou, se pojí další vlastnosti (Becker, c1991: 33). Je-li tedy sprejer stigmatizován, a navíc označen jako „marginální jedinec“, podle Beckerovy teorie by to znamenalo spojitost s dalšími negativními vlastnostmi. O pixadorech víme, že jsou to dospívající lidé z nižších vrstev. Podle autorek Coimbra a Nascimento (2005) se v brazilské společnosti vyloučení mladí lidé často zapojují do nelegálních praktik, jako je obchodování s drogami nebo organizovaný zločin a mnoho z nich se dostává do vězení. Co se týká samotných pixadorů, někteří z dotázaných měli zkušenost s pobytem ve vězení. Například Calil mi při rozhovoru odhalil, že byl dva měsíce ve vězení za *pixação*, a v jiné fázi života strávil ve vězení deset let za obchodování s drogami v kombinaci s jinými trestnými činy.

---

²⁶ K diskriminaci brazilské mládeže žijící v chudobě viz Castro a Abramovay (2002).

²⁷ V Brazílii funguje autobusová městská doprava tak, že řidič nevybírá peníze ani nekontroluje lístky. Tuto funkci vykonává tzv. „cobrador“, který sedí v přední části autobusu u turniketu. Každý cestující projde přes turniket, až zaplatí. Někteří pixadoři turniket po domluvě s výběřčím podlézají či přelézají, jiní nastupují zadními dveřmi.

Coimbra a Nascimento dále uvádí, že je obecně mladá populace z chudinských čtvrtí spojována s kriminalitou a nebezpečím (Coimbra a Nascimento, 2005: 338). To pak prohlubuje jejich stigmatizaci. Jak ukázu v poslední části práce, tito mladí lidé jsou díky své marginální pozici sami vystaveni různým formám násilí. Co se týká zločinnosti, v rozhovorech někteří sprejeři poukazovali na minulou zkušenost buď s odnětím svobody, nebo s užíváním drog, avšak co je na tom pozoruhodné, v souvislosti s tím hovořili o sprejování, jako o něčem co je má ochránit od „něčeho horšího“. Většina z nich si sprejování volí jako prevenci, aby nepropadli „světu kriminality“. Názorným příkladem může být pixador Wagner, jež mi jednou na otázku, proč vlastně sprejuje, odpověděl následovně:

„Já jsem začal sprejovat, abych se nestal zlodějem, jako můj otec. On byl zloděj a já jsem do toho nechtěl spadnout“ (Wagner, 2015).

Citace jednak odhaluje, co ho vedlo k tomu, aby začal sprejovat, a také poukazuje na širší kontext jeho životních podmínek. Fakt, že otec Wagnera byl „zlodějem“ odkazuje na nesoulad mezi obecně uznávaným systémem hodnot a legitimními prostředky jejich dodržování. Stejně jako vstup Wagnera do světa pixadorů tak kriminální činnost jeho otce jsou reakcemi na sociální situaci, ve které se nacházeli. Nedostatek příležitostí, sociální nerovnosti, marginalizace zapříčinily jednání v závislosti na společenských normách nekonformní. Podle Mertona (2000) sociální struktura vytváří tlak k deviantnímu chování a v souvislosti s tímto hovoří o anomii. „Tíhnutí k anomii není rozloženo po celé společnosti stejnoměrně“ (Merton, 2000: 173), čímž Merton říká, že některé vrstvy jsou vůči tlakům k deviantnímu chování více odolné, jiné méně (Merton, 2000: 173).

Mladí marginalizovaní lidé jsou s ohledem na své příležitosti náchylní k deviantnímu jednání, a ukazuje se, že *pixação* pro ně představuje způsob, jak se vyhnout jiným formám trestných činů a tedy působí jako prevence. S ohledem na jejich sociální zázemí a stigmatizaci v brazilské společnosti, *pixação* sdružuje jedince, kteří mají společné specifické problémy.

V opozici s tím, co bylo řečeno o deviaci z funkcionalistické perspektivy také v úvodu práce, tedy že k deviantnímu chování dochází při rozporu mezi touhami jednotlivce a jejich naplňováním (Giddens, 2013: 923), kdy z důvodu strukturálních

omezení společnosti jedinec nemůže dosáhnout požadovaných cílů a odměn, díky čemuž přechází do subkulturních skupin (Smolík, 2010: 65), podle Beckera je tomu v kontextu deviance odlišně. Podle něj deviantní jedince vytváří sama společnost, když je za takové označuje. V tomto ohledu pak záleží, jak lidé na dané situace či chování reagují (Becker, c1991: 11). Stejně chování totiž může být hodnoceno odlišně, a tak se i reakce na *pixação*, jako transgresivní praktiku, mohou různit. Soares (2013) diskutující teorii Beckera v kontextu potlačování *pixação*, zdůrazňuje, že „příslušníci střední třídy mají menší šanci dostat pokutu a když k něčemu takovému dojde, je téměř nepravděpodobné, že by byli odsouzeni a potrestáni“ (Soares, 2013: 5). Chování označené za „špatné“, nebo za „dobré“ vtiskává jedinci určitou nálepkou, nicméně totožné chování nemusí být vždy všemi označeno stejně. Proto mohou pixadoři kromě vandalů, deviantů a zločinců, být vnímání jinými osobami jako umělci, odvážlivci, zkrátka nazýváni různými přívlastky, ne vždy nutně pro daného jednotlivce stigmatizujícími či negativními, odkazující na společenský status.

O tom, že chování označené společností za deviantní nemusí být jako takové vnímáno těmi, kterým byla tato „nálepka“ připsána diskutuje Carrington (2009). V kontextu graffiti se vyjadřuje k odlišnému vnímání té samé činnosti. Podle autorky dochází k tomu, že zatímco mladí lidé tvořící graffiti popisují své jednání v termínech identity, prostoru a jako reakci ke klíčovým otázkám, pro městské úřady představují sprejované nápisy zločin proti individuálnímu vlastnictví a městskému prostředí, slovy Daniela zkrátka *agresivní poškozování majetku*, jsou nahlíženy jako vandalismus a znečištění (Carrington, 2009: 418). Autorka hovoří o graffitistech.

Carrington také poukazuje na preventivní opatření v podobě projektů, ke kterým v boji proti vandalství dochází. Jak jsem představila v kapitole třetí, estetické nelegálně vytvářené nápisy *pixação* se nachází nejen v São Paulu, ale v ostatních brazilských velkoměstech. Prostřednictvím implementace projektů a legislativních opatření se pak jednotlivé městské úřady podílejí na aktivním potírání této urbánní intervence²⁸.

---

²⁸ Příkladem je „Programa de Combate à Pichação“ (Mittmann, 2012:13) ve městě Campinas z roku 2009. Jeho cílem bylo snížit „vandalské“ výtvořiny *pixação*, a sprejery jednající „v neúctě ke společnosti“ potrestat (Mittmann, 2012: 13).

Dostávám se k závěru této kapitoly, ve které jsem se snažila představit, kdo jsou saopaulští pixadoři. Snažila jsem se v rámci toho zodpovědět na otázku, jak svému jednání sami rozumí, s jakými překážkami se v brazilské společnosti potýkají, a věnovala jsem se také problematice vnímání sprejerů ze strany majoritní společnosti. Ukazuje se, že sprejování je prostředek vzdoru, skrze který si pixadoři nárokují veřejný prostor a okupují jej. V tomto kontextu bych se v tuto chvíli ráda vrátila k citaci, kterou uvádím na samotném začátku práce, kde se říká, že „*Pixação je tichým výkřikem neviditelných a vyloučených na periferii*“. I přesto, že tyto mladí lidé žijí na vzdálených chudých předměstích, chtějí využívat město a jeho prostranství. Sprejování je také vnímáno jako projev svobody vyjadřování a volného pohybu, jež jsou esenciální prvky formující vztah těchto „neviditelných“ s urbánním prostorem.

Většinová společnost nahlíží výtvoře sprejerů zcela jinak. Pixadoři jsou pro ně vandalové či zločinci, a tím podle toho, co říká Becker, vytvářejí ze sprejerů devianty a delikventy. Stigmatizující označení, která jsou pixadorům přisuzována, souvisejí nejen s nelegální praktikou *pixação* jako takovou, ale odkazují na diverzní formy diskriminace sprejerů v brazilské společnosti. *Pixação* je projevem převládajících sociálních a prostorových nerovností, a i když ilegální činnost nemá za cíl daný stav společnosti změnit, spíše by se dala Danielova slova o tom, že *lepší časy přijdou* nahlížet ve smyslu „navrácení“ městského prostoru třídám, které z něj byly v průběhu času vyloučeny, a ocitli se na chudých periferiích. V souvislosti s tímto, v následující kapitole věnuji právě saopaulským periferiím, prostorové exkluzi a na základě své etnografické zkušenosti představím a objasním, z jakého stigmatizovaného prostředí sprejeři pocházejí.

5. Periferie v brazilském velkoměstě: *quebrady* São

Paula

„De qual *quebrada* você é?“ v překladu „Z jaké *quebrady* jsi“?; tato otázka často zaznívala mezi pixadory, kteří se mezi sebou neznali. *Quebrada*²⁹ je důležitým pojmem slovníku každého pixadora a v portugalské doslovně znamená sousedství. Jak jsem zmínila v předchozí kapitole, okrajová pozice pixadorů se manifestuje také v rámci fyzického prostoru. Většina sprejerů pochází z okrajových metropolitních částí označovaných pod pojmem „periferie“. Oni sami však o svém místě bydliště hovořili ve významu sousedství. Informace odkud kdo je, byla tedy jedna z prvních, kterou si mezi sebou na pointech a jiných setkáních vyměňovali. Bydlet na vzdáleném předměstí totiž pro ně hraje důležitou roli. V souvislosti s tímto Pereira hovoří o tzv. „reverzi stigmatu“ (Pereira, 2010: 158), což znamená, že „periferní“ status nabývá ve světě pixadorů kladnou hodnotu. Z jakých perspektiv lze tedy na chudinské periferní oblasti nahlížet? Existuje mezi pixadory sdílené porozumění a vnímání významu periferie? I přesto, že v této kapitole uvádím přístupy k saopaulským periferiím z pohledu vybraných autorů, z velké části představuje perspektivu očima dotázaných sprejerů. Jedná se tak o vhled do života „na okraji“ brazilské společnosti, v rámci fyzického uspořádání. Poznatky jsou doplněny o etnografické pozorování konkrétní saopaulské periferie.

5.1. *Quebrada Capão: městská marginalita a život na periferii*

Sousedství je místem, které je spojováno s různými významy, které mu připisují jeho obyvatelé. V různých prostředích se proto může význam sousedství lišit. Sprejeři sami o *quebradach* hovořili v souvislosti s místem, odkud pocházejí, kde jsou vztahy lidí této lokality charakterizované vzájemnou blízkostí. Pro sprejery mají sousedství další význam v tom, že každý svou *quebradu* před ostatními pixadory v urbánním prostoru reprezentuje.

Pro tato sousedství je společná jejich poloha v rámci měst a výraz *quebrada* je nejvíce používán v kontextu periferních čtvrtí. Nejedná se však o synonymum pojmu periferie (takto je např. referováno u Caldeira, 2000; Caldeira, 2012; Hughes, 2004;

---

²⁹ [kebráda]

Pereira, 2010; Kowarick, 2000; Torres, et al. 2003). Jedná se o dualitu pojmů periferie, jako okrajové části, a pojmu *quebrada* ve smyslu sousedství. Sprejeři používáním slova *quebrada* odkazovali jak na okrajovou polohu těchto částí v rámci metropole, a zároveň si tyto periferní oblasti oni sami spojují s mnoha významy, ke kterým se dostanu v průběhu této kapitoly.

Pereira (2010) při jedné ze svých interpretací toho, co znamenají sprejerské výtvary, říká, že: „(...) *pixo* je estetická manifestace části mladé populace z periferií“ (Pereira, 2010: 146). Jedno z možných vysvětlení termínu periferie nabízí Torres, et al. (2003). Periferie jsou „sociálně homogenní prostory, zapomenuté státní politikou, a obvykle lokalizované na vzdálených koncích metropolitní oblasti“ (Torres, et al. 2003: 98). Takové městské prostory jsou navíc okupované sociálními třídami zasaženými chudobou,³⁰ které si na levně zakoupeném pozemku postavili svá obydlí (Torres, et al. 2003: 98). Podle Hughse (2004) jsou brazilské periferie „místa s největším výskytem chudoby“ (Hughes, 2004: 95).

Městská chudoba je v São Paulu sociálně a prostorově koncentrovaná a zahrnuje nerovnosti, separaci a prostorovou homogenitu (Torres, et al. 2003: 99-100). To znamená, že části, které se v rámci fyzického prostoru nacházejí na okraji (při dichotomii centrum-periferie), jsou zároveň osídleny společenskou třídou, která se v porovnání s ostatními, nepodílí stejným dílem na hmotných i nehmotných zdrojích a jejich distribuci ve společnosti (Mareš, 2000). V tomto případě hovoříme o exkluzi sociální. Podle Mareše existují další dimenze exkluze jedince ve společnosti, kterými jsou dimenze ekonomická, sociální, politická, symbolická a kulturní.

Během etnografického výzkumu jsem navštívila *quebrada* pixadora Wagnera. Od narození bydlí v Capão Redondo³¹ - periférii, která se nachází v jihozápadní zóně São Paula. Zkráceně této části metropole říkají pixadoři i obyvatelé jen *Capão*³². Do této části São Paula nevede přímé spojení. Z centra metropole, kterým je Náměstí Sé, je

---

³⁰ Koncept chudoby je v této práci převzat od Mingione (1999). V jeho pojetí nelze chudobu definovat pouze ve smyslu materiálního přežití, ale koncept by měl zvážit individua a rodiny, kteří i přesto, že přežijí, nemají přístup k nejdůležitějším výhodám městských společností, jakými jsou vzdělání, hygiena, sociální a kulturní integrace (Mingione, 1999).

³¹ [kapau redondu]

³² *Capão* znamená v překladu rostlinnou formaci, typickou pro jižní část státu São Paulo. Jedná se o uskupení dřevinné vegetace obklopené loukami. Název periferie byl odvozen od její tehdejší podoby, kdysi rurální oblast obklopena lesy. Slovo pochází z jazyka Tupí.

při cestě do *Capão* nutné přestoupit na různé linky (metro v kombinaci s vlakem). *Capão* je poslední stanicí příměstského vlaku a tato stanice není přímo napojená na metro. Pokud se obyvatelé potřebují dostat z *Capão* jinam, jediná možnost je přestup na zelenou linku, která vede na první metro a tak spojuje Capão Redondo s ostatními částmi metropole. Jinou alternativou je rychlostní silnice, ale většina obyvatel periferií se přepravuje městskou dopravou. Wagner, který příležitostně pracuje jako *motoboy*³³, se potřebuje při své práci dostat do centrálních čtvrtí, a cesta na motorce mu podle jeho slov zabere hodinu a půl. *Obrázek 6* ukazuje polohu Capão Redondo vůči ostatním částem metropole. Capão Redondo je zelenou barvou pod číslem 17; Sé je centrum města a je světle růžovou barvou pod číslem 9; Butantã je čtvrť, kde jsem bydlela, a je světle modrá pod číslem 10.

Pozváním do Capão Redondo jsem byla na jednu stranu potěšena, a také přesvědčena, že této příležitosti využiji. O periferii jsem měla jen představu, jakou mi zprostředkovali lidé z mého okolí, nebo jsem se o nich dočetla v odborných textech. V mých úvahách ohledně návštěvy Wagnera ale figurovala skutečnost, která mě znepokojovala a od návštěvy odrazovala.

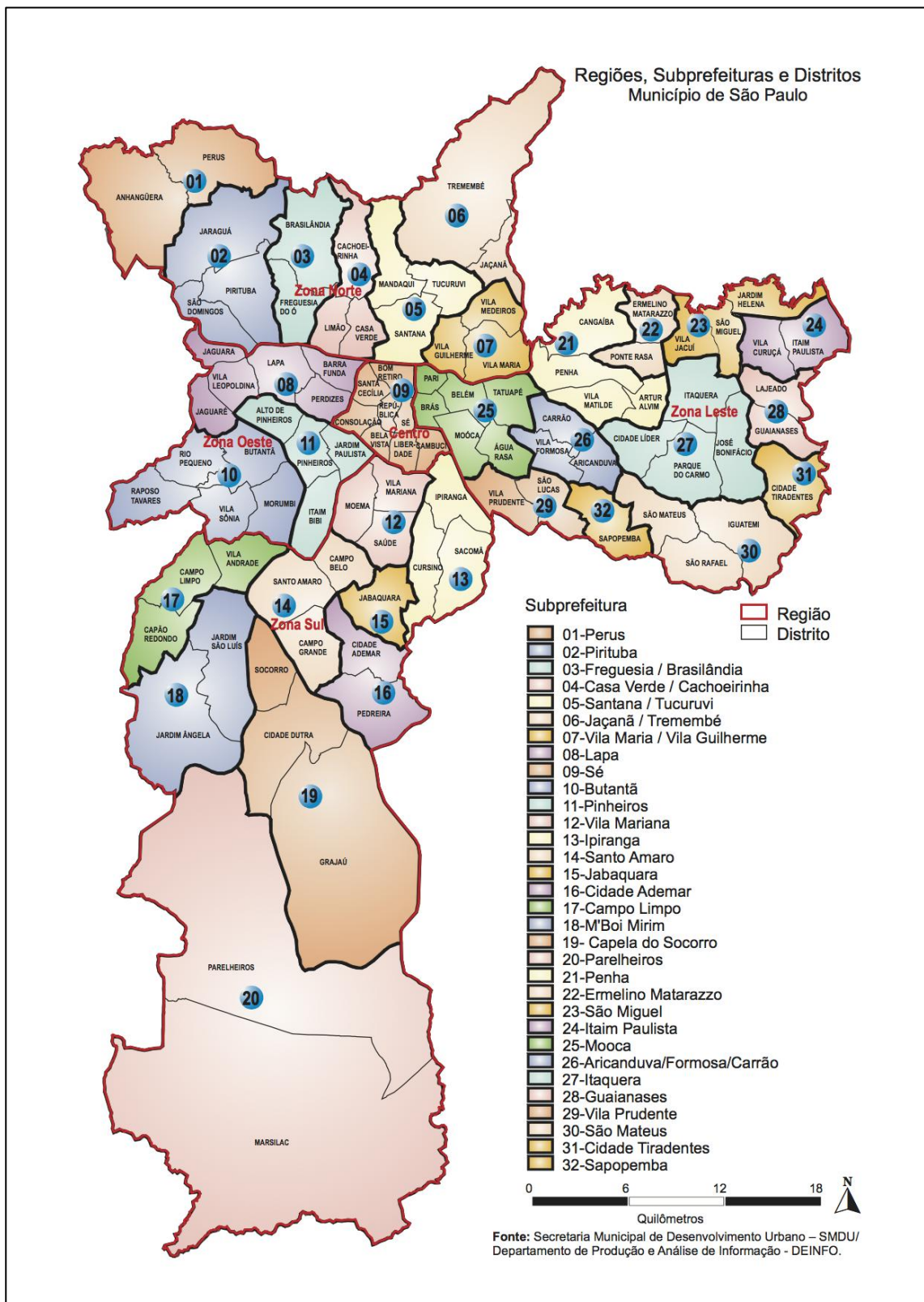
Kowarick (2000) ve své knize píše, že periferie jsou „zóny, které jsou domovem chudé populace, kde lidé tráví několik hodin denně na cestě mezi domovem a prací“ (Kowarick, 2000: 43). Skutečnost, že by mi trvalo zhruba dvě hodiny k Wagnerovi dojet, nehrálo pro mě skoro žádnou roli, měla jsem na to vyhrazeno mnoho času. Kowarick však ve své knize, v návaznosti na jeho uvedenou citaci, také říká: „Tam [myslí na periferiích] vládne násilí zločinců, policistů, když ne těch, co vykonávají ‘spravedlnost’³⁴“ (Kowarick, 2000: 43).

---

³³ *Motoboy* je označení profese expresního doručovatele zásilek pro podniky a jednotlivce. Většina *pixadorů*, se kterými jsem mluvila, měla právě tuto profesi.

³⁴ Označení je volný překlad slova „*justiceiros*“ z portugalštiny. Tento název používá ve své knize Kowarick (2000). Ve volném překladu lze takto označit osoby, které jednají protizákonně a násilně. Je to stav, kdy jedinci či skupiny, policisté či civilisté tzv. „vezmou spravedlnost do vlastních rukou“.

Obrázek 6 Mapa městských částí São Paula.

Zdroj: http://infocidade.prefeitura.sp.gov.br/mapas/3_regioes_subprefeituras_e_distritos_2014_10338.pdf
citováno 16. 4. 2016.

S odkazem na Kowaricka a další zdroje, a zároveň na základě varování blízkých osob z mého okolí v reakci na Wagnerovo pozvání, jsem měla povědomí o tom, že nejen *Capão*, ale obecně periferie brazilských velkoměst jsou nahlíženy jako oblasti nebezpečné, které jsou navíc dávány do spojitosti s násilím a ilegálním obchodem s drogami a zbraněmi (Hughes, 2004). Přátelé mě upozorňovali, že konkrétně *Capão* je vnímáno a označováno jako jedna z nejnebezpečnějších periferií v São Paulu a také říkali, že z hlediska bezpečnosti nemohu mít jistotu ani při doprovodu místního obyvatele, který se za mě tzv. „zaručí“. To znamená, že se dotyčná osoba postará, aby mě „nehrozil nikdo z obyvatel“. Pokud bych údajně šla na periferii sama, vystavila bych se různým formám pouličního násilí, například přepadení.

Podle Hughese (2004) jsou v každodenních životech lidí na periferiích, a to nejen v São Paulu, ale také v jiných brazilských velkoměstech, přítomny dvě základní formy násilí. S odkazem na ilegální byznys s drogami a zbraněmi se jedná o násilí ve spojitosti s organizovaným zločinem, zatímco druhá forma souvisí s činností bezpečnostních složek. Do tohoto komplexního tématu nebudu hlouběji zabíhat, nicméně chtěla jsem alespoň částečně přiblížit problematiku bezpečnosti a násilí na brazilských periferiích a prostřednictvím citovaného Hughese jsem měla za cíl poukázat, v čem spočívaly mé obavy při zvažování cesty do *Capão*.

Lidé okolo spatřovali nebezpečí ve střetnutích, jež mohly nastat mezi policií a drogovými dealery, jež podle slov mých přátel většinou vyústí ve „vzájemné přestřelky“. Proto by v takové situaci nepomohlo, pokud bych byla doprovázena Wagnerem, protože jak dealeři, tak policisté ohrožují všechny obyvatele stejně. Údajně jsou takové konflikty nejen časté a nepředvídatelné, ale především ohrožují na životech i samotné obyvatele periferie, kteří nejsou do žádného zločinu zapleteni.

Kriminalita, společně s nezaměstnaností, dále zneužívání drog či rozpad rodin a komunit jsou podle Wacquanta (2009) problémy související s nárůstem městské marginality (Wacquant, 2009). O životě na periferii v souvislosti s mladými lidmi píše Castro a Abramovay (2002). Podle autorek je periferie asociována nejen s chudobou, ale právě také s trestnou činností a násilím, a stává se pro mladé lidi „stigmatem“, které je zároveň jedním z důvodů jejich diskriminace (Castro a Abramovay, 2002:158).

Pereira ve svých textech hovoří konkrétně o periferiích São Paula a podobně jako Castro s Abramovay i on říká, že okrajové městské části evokují v brazilském urbánním prostředí představy spojené s nouzí, násilím a nebezpečím (Pereira, 2010: 156). Téma rizik bylo tedy všudypřítomné a tak se otázka, zda přijmout Wagnerovo pozvání či ne, stala dilematem. V tomto okamžiku výzkumu jsem byla na pochybách a zvažovala, zda jsou možné také jiné alternativy; jestli je návštěva periferie nezbytně nutná a na kolik bude pro můj výzkum skutečně přínosem.

Wagner mě sice ubezpečoval, že by mě počkal po příjezdu u metra a na cestě zpět mě k němu znovu doprovodil, a v tomto ohledu jsem neměla pochyby, ale neustále jsem si pohrávala s představou a otázkou: Co když nastane nepředvídatelná událost, o které hovořili mí přátelé, a jaká je šance, že k ní dojde?

Z předchozích setkání jsem měla zkušenost, že sprejeři vždy dostáli tomu, co slíbili a také chodili na domluvené schůzky včas³⁵. I když jsem se na pixadory mohla do jisté míry spolehnout (například Cezar mě na metro skutečně vždy doprovázel), Wagner byl pro mě zatím cizí. Tehdy mě nenapadlo, že se časem staneme přáteli, a proto jsem se sama sebe také ptala, co bych dělala v případě, kdyby mě u metra nečekal? Pravděpodobně bych jela zase zpátky, odkud jsem přijela, a ve Wagnera bych ztratila veškerou důvěru, která mezi námi po prvním setkání panovala.

Kowarick má pravdu v tom, že lidé žijící na periferiích skutečně tráví cestováním mezi domovem a zaměstnáním mnoho času. Cesta do *Capão* mi ostatně zabrala dvě a půl hodiny a cesta zpět trvala snad ještě déle. Z vlaku jsem pozorovala, jak moderní čtvrti tvořené vysokými residenčními budovami časem vystřídala zcela odlišná zástavba a jak se proměnila podoba saopaulského městského prostoru.

Okraj metropole tvořila obydlí, zachycující v mnoha ohledech překerní životní podmínky obyvatel. Pro brazilská města obecně platí, že chudoba je prostorově koncentrovaná (Torres, et al. 2003: 99-100). Většina domů bez omítky, sušení prádla přehozeného přes okna a střechy, mnohdy nebylo zřejmé, kde jsou vstupní dveře a

---

³⁵ Za celou dobu výzkumu se mi stalo pouze jednou, že se dohodnutý rozhovor neuskutečnil. Čekala jsem na pixadora Rafaela hodinu na smluveném místě u metra na Náměstí republiky, ale nepřišel a ani mě o své absenci nijak dopředu neinformoval. Za několik dní mi pak vysvětlil, že nedokázal přijít, protože se potýká s duševním onemocněním a ten den se mu přitížilo.

některé domy působily jako nedostavěné. Kowarick tvrdí, že periferie jsou „par excellence světem subcidadania“ (Kowarick, 2000:43). Pojem *subcidadania* je čistě portugalský výraz, obtížné přeložitelný do češtiny. Je složeninou předpony „sub“, sloužící k označení něčeho „nižšího“ ve vztahu k celku, a slova „cidadania“, které znamená v portugalsčině občanství. Pojem, který Kowarick používá, je obecně spojován právě s periferními oblastmi, a konkrétně odkazuje na životní situaci obyvatel těchto lokalit. Ti postrádají základní právo na vzdělání a žijí často v nuzných a nevyhovujících obydlích s nízkou úrovní sanitárního vybavení. V kontextu nevyhovujících podmínek obydlí obyvatel periferních částí, se citovaní autoři (Torres, et al., 2003; Caldeira, 2012), odvolávají na přelom 80. a 90. let minulého století, kdy došlo v důsledku sociálních hnutí k významným proměnám periferií, a v těchto oblastech došlo například k instalaci infrastruktury a poskytování veřejných služeb (Caldeira, 2015: 33). Podle Kowaricka mohou být některé okrajové části z urbanistického pohledu více konsolidované (Kowarick, 2000: 43). Periferii Capão Redondo zachycují *Obrázek 7* a *Obrázek 8*.

Obrázek 7 Ulice na periferii Capão Redondo.

Autor: Eva Válková (2015)

Obrázek 8 Ulice a *pixos* na periferii Capão Redondo.

Autor: Eva Válková (2015)

5.2. Rolê v praxi

Když jsem přijela na poslední stanici, Wagner na mě u východu opravdu čekal. Měli jsme namířeno k němu domů, a když jsem si nachystala drobné na autobus, zarazil mě a řekl „To nepotřebuješ, svezeme se bez placení“. V kapitole čtvrté pojednávám o praktikách, jako drobné krádeže nebo konzumace drog, jež se stávají součástí denní rutiny sprejerů. Jízda autobusem bez placení je také jednou z těchto nelegitimních praktik, jako prostředek vzdoru proti zavedeným společenským pravidlům. Jízdu jsem skutečně neplatila, protože poté, co přijel autobus na zastávku, Wagner něco zahulákal na řidiče a nastoupili jsme zadními dveřmi³⁶.

Díky tomuto skutku se moje počáteční obavy na malý okamžik vytratily. Avšak jen do doby, než mi Wagner v průběhu návštěvy řekl: „Tady se občas střílí, ale řekni mi, kde je v São Paulu bezpečno?“³⁷, čímž mě znepokojil. Snažila jsem se ale soustředit na naši konverzaci, protože mi cestou k jeho domu vyprávěl o sprejování a jeho životě.

³⁶ Jak jsem zmínila v kapitole čtvrté, v brazilských autobusech sedí tzv. *cobrador*, který vybírá vstupné a po zaplacení prochází cestující přes turniket. My jsme s Wagnerem neplatili, a proto jsme rovnou nastoupili zadními dveřmi do části, ze které se však (po zaplacení) vystupuje.

³⁷ O pouličním násilí a kriminalitě s odkazem na São Paulo pojednává např. S. Adorno (2002) ve svém textu *Exclusão socioeconômica e violência urbana (Socioekonomická exkluze a urbánní násilí)*.

Bydlí s matkou a dvěma sourozenci, má syna a v minulosti se potýkal s užíváním kokainu a marihuany. Ve čtvrté kapitole jsem psala o tom, že Wagnerův otec byl údajně „zlodějem“. Tehdy jsem se o jeho otci také dozvěděla, že byl před několika lety v *Capão* zastřelen.

Wagner mi u něj doma ukazoval různé vytištěné fotografie svých *pixos*. Když jsme si doprohlédli také různé staré články v novinách, kde se objevoval jeho sprejovaný podpis PIGMEUS³⁸, na jednu ze svých fotografií napsal věnování a daroval mi ji. V daný moment jsem došla k závěru, že Wagner mě nevnímá jen jako výzkumnici, ale začal rozpouštět distanci mezi námi, svými činy odkrýval něco ze sebe a postupně se během výzkumu z nás stávali přátelé. Po chvíli začal skládat ze skříně na zem barevné spreje, a dodal: „Vyber si nějakou barvu a jdem na *rolê*.“ Pochopila jsem okamžitě, co má na mysli - jít na *rolê* totiž znamená jít sprejovat. Transgrese, rebelie, nebezpečí – to vše jsem měla podstoupit? Myslel to vážně? Dopředu mi nic neřekl a nechtěla jsem se vystavit riskantním situacím.

Nevím, zda touha jít sprejovat přepadla Wagnera v průběhu odpoledne anebo byla součástí předem naplánovaného programu. O svých *rolê* mimo jiné s dávkou nadsázky řekl: „Poznám, kdy mám jít sprejovat, protože *pixação* si mě volá“. V mém případě to byla spíše zvědavost, a tak jsem jej doprovodila. To odpoledne se z nás stali partáci a tak jsem šla s Wagnerem sprejovat nikoliv jako výzkumnice, ale jako osoba důvěryhodnější a blízká.

Kromě toho, že jsem šla na první sprejerské *rolê*, zvláštní pocit adrenalinu umocnila skutečnost, že plechovky jsem nesla já v mém batohu. Dohodli jsme se tak s Wagnerem. Nevadilo mi to, protože jsem se prostřednictvím této „zodpovědnosti“ vžila do situace samotných *pixadorů*. Prošli jsme úzkou uličkou nazývanou sprejery jako *viela*³⁹. Tyto nenápadné průchody nejsou příliš oblíbenými místy pro sprejování, protože v nich není *pixo* příliš viditelné. Zastavili jsme v jedné ulici dál, kde se Wagner rozhlédl a záhy mě pobídl, abych „rychle“ vytáhla spreje z batohu. Zatímco sprejoval, vybrala jsem si fialovou barvu, a jakmile své *pixo* dokončil, neváhala jsem a pokusila jsem se o své první *pixo* já. V kapitole o estetice *pixação* píše, že mi sprejeři navrhovali

---

³⁸V překladu Pygmejové

³⁹ Jsou to velice úzké uličky, většinou jsou používány jako zkratky mezi dvěma většími ulicemi.

různé podoby pro ztvárnění mého vytvořeného pseudonymu. V tu chvíli se mi však nevybavovala žádná konkrétní verze a tak jsem se snažila alespoň improvizovat a co nejvíce napodobit styl pixadorského saopaulského písma.

Mé jednání, stejně jako Wagnerovo lze považovat perspektivou Beckera jako deviantní, z pohledu okolního světa jako „vandalismus“. Otázkou zůstává, zda by naše chování, v tomto případě totožné, bylo hodnoceno, valorizováno či odsuzováno druhými taktéž totožně.

Při etnografickém výzkumu jsem pořizovala kromě terénních poznámek a rozhovorů také fotografickou dokumentaci. Chystala jsem se zrovna mé a Wagnerovo dílo vyfotit, když v tom se zpoza rohu vynořila čtyřčlenná skupina osob a ukončila naše první a poslední *rolé*. Zůstalo bez dokumentace; místo focení jsem totiž poslechla Wagnera, který dodal: „Pojď, radši se vypaříme“ a tak jsme rychlým krokem odešli z onoho „místa činu“ pryč. Nedá se říci, že by naše *rolé* bylo naplánované nebo složité, ale i tak jsem si utvořila představu o zažíváním adrenalinu a permanentní nejistotě, že kdykoliv můžeme být přistiženi.

Základní poznatek je, že *rolé* může mít mnoho různých podob a nejde jej jednoznačně charakterizovat. Může být praktikou individuální nebo skupinovou; posilovat či rozpouštět symbolické hranice mezi *gangy*; být výsledkem spontánního či promyšleného jednání; lišit se v míře nebezpečí. Všem společný je pak způsobený efekt, kterým je adrenalin.

Zjišťuji, že se nejedná pouze o holý akt sprejování, značkování či podepisování veřejného prostoru. Jak se na základě výzkumu ukazuje, je potřeba splnit řadu předpokladů, kdy tím nejdůležitějším, pokud se jedná o skupinové *rolé*, je přátelství. Zpravidla chodí pixadoři sprejovat jen s těmi, které znají. Wagner mi řekl, že „to [myslí *pixação*] je příliš nebezpečné, aby chodil sprejovat s někým neznámým, o kom neví, jestli mu může věřit“. Dvojice Thiago a Fabio byli dlouholetí přátelé a také ve spojitosti se sprejováním odkazovali na vzájemnou důvěru, spolehlivost a zdůrazňovali, že by jeden bez druhého sprejovat nešli.

Rolê tedy v užším slova smyslu můžeme charakterizovat jako nástroj pro stvrzování a kultivování přátelských vazeb mezi sprejery; v širším pojetí je prostředkem, jak v symbolické rovině reprodukovat svou existenci v urbánním prostoru.

Počet zúčastněných osob jednoho *rolê* není omezen; někteří sprejují sami, jiní ve skupinách, složených z pixadorů napříč *gangy* nebo kolektivně sprejují jen členové stejného *gangu*.

Další z rysů odhalují výpovědi Thiaga, pixadora *motoboye*, který přiznal, že občas sprejuje během pracovní doby.

“Během dne se pohybuju v různých částech São Paula. Když se naskytne místo, kde by šlo sprejovat, tak toho využívám. Udělám *pixo*, dokonce i když jsem v práci. Vždycky mám sprej s sebou. Protože vždycky se najde místo, kde se dá sprejovat, i když přes den. Pořádně se rozhlídnu a rychle se podepíšu“ (Thiago, 2015).

Ukazuje se, že k *rolê* dojde mnohdy na základě spontánního rozhodnutí. Nemusí se tak stát jen při práci, ale například po cestě domů z *pointu* nebo „prostě když je nálada“. Přesto, že většina pixadorů preferuje sprejovat v noci či nad ránem, k mnoha spontánním *rolê* dojde i během dne. Není to pokaždé, kdy jsou *rolê* výsledkem velkého plánování, nicméně sprejeři si vzhledem k různé míře složitosti v překonávání překážek v určitých případech musejí ujasnit alespoň to základní. V případě vysokých mnohopatrových budov je potřeba promýšlet kudy půjdou (nabízí se *invaze zevnitř* nebo *zvenku*); musejí si ujasnit jak (sprejem, válečkem apod.) a kde (poslední patro nebo níže) *pixo* provedou.

Jak bylo již zmíněno, pixadoři nechtějí tuto praktiku legalizovat. Pokud je pixador přistižen, zpravidla je různými způsoby potrestán, čemuž se věnují v šesté kapitole práce. V případě legalizace by sprejeři nemohli v městském prostoru vyjadřovat svůj postoj, vzdorovat vůči autoritám a utvrzovat marginalizovanou pozici, navíc uzákoněním *pixação* by byli zbaveni pocitu adrenalinu, který je podle jejich slov na sprejování přitahuje a na kterém si postupem času každý vytvářejí „závislost“. I když naše role s Wagnerem proběhlo na *quebradê*, kde bydlí, zpravidla si naopak sprejeři volí čtvrti vzdálené a neznámé. *Quebrada* je místem, kde s výtvyry sice začínají, postupem času se však stává vlastní *quebrada* méně atraktivní lokalitou, kde

pixadoři nakonec sprejují nejméně. Nicméně jsou pro sprejery nejen čtvrtěmi, kde bydlí, ale představují identifikační kategorii a jsou klíčové pro zprostředkování vůbec prvního kontaktu s prvními pixadory. Tomuto tématu je věnována následující kapitola.

5.3. Vztahy sounáležitosti a „pseudointimita“

Saopaulské periferie lze na jedné straně vnímat jako homogenní prostorovou kategorii spojovanou s kriminalitou a násilím, jež kontrastuje s odlišným okolním urbánním prostředím, navíc zapříčiňující svým obyvatelům stigma vyloučených. Avšak na základě pořizovaných rozhovorů a získaného materiálu z pozorování se nabízí perspektiva, že pro sprejery nabývá život „na okraji“ v několika ohledech na důležitosti. Prostředí, kde žijí je pro ně nositelem významů, které se váží k lokalitě sousedství.

Na základě rozhovorů se ukazuje, že periferní oblast ve smyslu geografické jednotky v dichotomickém vztahu *centrum-periferie*, lze v kontextu pixadorů nahlížet jako identifikační kategorii. Podle Pereiry slouží jako reference o sounáležitosti k určité sociální třídě, pojí se s určitými způsoby chování sprejerů a jejich navazování vztahů s vrstevníky z periferií (Pereira, 2010: 158). Během výzkumu jsem sice osobně nepotkala pixadora, který by nebyl z periferie, ale z doslechu od ostatních pixadorů a také v souladu s tím, co uvádí Franco (2009) se ukazuje, že vstup do prostředí *pixação* z vyšších sociálních vrstev je také možný⁴⁰.

Na *pointech* a jiných setkáních se poznávají pixadoři z různých saopaulských okrajových předměstí a mnohdy se potkávají poprvé. Působili na mě vždy jako vzájemně si blízcí přátelé, a zkrátka jako lidé, kteří spolu už v minulosti při nějaké příležitosti hovořili. Jejich způsob zdravení, plácnutí či podání ruky a také otevřenost s jakou si povídali a sdíleli své příběhy a zkušenosti, byly známky toho, že mají k sobě skutečně blízko a že mezi nimi panuje vzájemná náklonnost. Skutečnost, že se mladí sprejeři potkali poprvé a že se někteří vlastně dosud neznali, vyšla najevo až v průběhu konverzace.

---

⁴⁰ Např. Marcelo Cidade bydlí v bohaté čtvrti São Paula a je pixador (Franco, 2009). Z pořizovaných rozhovorů jsou známy další případy, kdy sprejeři nebydlí v chudinské části. Je znám také případ sprejerů s profesí jako právník, právnička, prodavač v supermarketu, člen policejního sboru .

Takový moment nastal mnohokrát na *pointech*, ale také na události popsané v kapitole čtvrté. Kupříkladu probíhající rozhovor se sprejerem Miguelem nečekaně přerušila pixadorka Jac a společně s ní se do kroužku přidalo několik dalších sprejerů, kteří se vzájemně seznamovali semnou i s Miguelem. Vysvětlení této blízkosti mezi sprejery nabízí Pereira. Říká, že život v městské části poznamenané chudobou a vysokou mírou kriminality znamená naučit se v takovém prostředí přežít a zároveň se také vztahuje k pocitu sounáležitosti s místem, solidaritě a kamarádství (Pereira, 2010: 156). Sprejeři si zapojením do nelegální praktiky získávají nové přátele, kteří stejně jako oni samotní, vidí v *pixação* smysl.

Byla jsem svědkem způsobu navazování vztahů mezi pixadory, kteří se osobně sice neznali, ale přece jen do jisté míry o sobě věděli. Při seznamování projevíli znalost přezdívek vepsaných do urbánního veřejného prostoru. K této otázce a k *pixação* ve smyslu příležitostí k navazování přátelství, se v rozhovoru vyjádřil pixador Miguel:

„Díky *pixação* jsem poznal hodně lidí a mám kamarády po celém São Paulu, dokonce i mimo São Paulo. Když jdu na nějakou party, přijdu tam a vždycky tam někoho znám. Už vím, kdo to je, protože znám jeho *pixo*. Někdy mě pozvou na narozeniny, na svatbu, ale nedokázal bych se domluvit třeba s někým na neděli odpoledne a jít hrát fotbal. Já fotbal nemám rád. Já se rád potkávám s mými kamarády z *pixação* - s pixadory, a rád chodím sprejovat.(...) *Pixação* je pro mě můj život“ (Miguel, 2015).

Uvedená výpověď poukazuje na jeden z přínosů, který může členství v této kolektivitě pro mladé lidi mít, a sice že *pixação* zprostředkovává přátelské vazby, které mohou překračovat hranice sprejerského světa. V opozici s výpovědí Miguela, který vidí v *pixação* smysl a je pro něj v životě důležitá, vnáší jiné světlo výpověď Rafaela:

„*Pixação* mi v životě nejvíc uškodila. Jenom bolest a utrpení. Je jako droga. (...) myslel jsem si, že jsme si všichni rovni a že třeba jedni mohli něco naučit ty druhé. Ale zjistil jsem, že ne. Je to jen rivalita a faleš“ (Rafael, 2015).

Ukazuje se, že představa jakou má o *pixação* Miguel, není všemi sdílená. Pro jiné může sprejování a vůbec ono prostředí představovat utrpení a namísto přátelského klimatu, působí jako prostředí, kde se nedá nikomu důvěřovat a kde panuje rivalita. Vztahy na *pixação* nejsou černobílé, a nelze tak tvrdit, že by se všichni společně přátelili jenom proto, že jsou pixadoři a mají mnoho společného. Kupříkladu Cezar a

Wagner sprejují každý za jiný *gang*, jeden druhého znají, ale když se potkají, panuje mezi nimi postřehnutelná distance. Jednak lze rozpoznat ve způsobu zdravení a také v tom, jak se jeden o druhém vyjadřují, či spíše o sobě nemluví. Wagner označuje Cezara za „mlad’ocha“ a na *pointy* v centru města nechodí, protože jsou pro „děti“.

Zajímavým aspektem *pixação* je míra intimity a povaha vzájemné interakce. Než se pixadoři postupem času setkají osobně, mnohdy se udržují v klamně a zdánlivě blízkosti. V situaci, kdy o někom sprejeři říkají, že jej „znají“ skrze *pixos*, se tak jedná o jinou povahu vztahu, než když poznají pixadora osobně na *pointu*; jak ukazuje citace výše, skrze *pixos* je vztah mezi sprejery pouze zdánlivý, ale není v té chvíli ještě reálně konstituován ani oboustranně kultivován. Jedná se tak o „pseudointimitu“, která je jednou z charakteristik Baumanovy tekuté modernity. Znamená to, že náš pocit blízkosti s jinými je transmitován (Hrabánková, 2013: 12 citováno dle Petrussek, 2010: 811).

Pixadoři, bez ohledu na to, do jaké míry se skutečně znají, sdílejí společné významy pojící se s životem na periferii. Ta je pro mladé marginalizované obyvatele prostředím, kde vyrůstali a kde si vytvářejí svá přátelská pouta. Každý pixador se k praktice dostal vlivem svého blízkého okolí. Jak například vypráví Bruno:

„Přijde čas, kdy se začneš taky vyjadřovat. Začneš na školních záchodcích, na stole, a pak jdeš na ulici do *vielas*. Máš strach. Bojíš se. A postupně ten strach překonáváš a pak jdeš na první velkou ulici *quebrady*, kde bydlíš. Posprejuješ svoji ulici, sousedův dům (...) a pak už všichni vědí, že jsi to ty, všichni tě znají, takže už tam nemůžeš pořádně sprejovat. Tak jdeš do jiné čtvrti, a tam už tě taky všichni znají, a tak to pokračuje, až dorazíš do centra São Paula a pak i do jiných zón (...)“ (Bruno, 2015).

Tito mladí lidé začínají sprejovat na periferii, ale postupně svými nápisy překročí hranici jednotlivých okrajových čtvrtí. Dalším příkladem je Marcos. Začal společně s jeho vrstevníky ze školy poprvé kreslit na toaletách a po zdech. Později se naučili s kamarády tvořit *pixos* za pomoci spreje a postupně se ze své *quebrady* začali poohlížet po částech metropole, ve kterých ještě nikdy nebyli. Prostředí, ve kterém sprejeři vyrůstají tak slouží pro nácvik praktiky, osvojení si dovedností k jejímu vykonávání a jsou místem, kde vznikají první *pixos*. S tím, jak sprejeři rozvíjejí své schopnosti, experimentují a učí se nové *metody*, přestává jim periferie stačit a vyhledávají nové, složitější, atraktivnější plochy.

Na periferiích také dochází k prvním interakcím tváří v tvář se „zkušenými“ pixadory, které dosud začínající adolescenti „znají“ jen skrze jejich nápisy. Často je obdivují dlouho před tím, než se sami stanou členy některého *gangu* a *grife*. Získanými rozhovory zjišťuji, že okrajové čtvrti zprostředkovávají vůbec první kontakt s pixadory a samotnou praktikou, ale také jsou kruciólní pro vstup začínajících nezkušených mladíků do sprejerského *gangu*. Jaká existují pravidla členství a vstupu do vybrané skupiny, budu pojednávat podrobněji v kapitole šesté. Tito mladí lidé vystřídají několik *gangů*, málokdy však zůstávají v těch prvotních, kam vstoupili jako začátečníci a dochází k procesu identifikace s prostorem periferie, kromě toho je každý pixador součástí širší sítě vztahů s ostatními pixadory z jiných okrajových čtvrtí.

V úvodu kapitoly o periferii jsem nastínila, že vedle obecně užívaného pojmu „periferie“, používají sprejeři označení svá, alternativní. Na základě etnografického pozorování se ukazuje, že vedle sdílené sociální reality života na periferiích, nálepek ze strany okolního světa či vytvořené závislosti na adrenalinu při sprejování, mezi další společné rysy této subkulturní skupiny patří styl oblékání a způsob vyjadřování.

Pixadoři nosili tmavé volné oblečení, někteří měli tetování a čepice. Na každý *point* a jiná setkání sprejerů jsem si vyhradila specifický „outfit“, který tvořila volná mikina, tenisky a černé plandavé kalhoty. Klíčové bylo také osvojení si jejich osobitého nespisovného jazyka a slangových výrazů, které používali. Nejen, že sprejeři hovoří s chybami, ale jejich aktivní slovní zásoba obsahuje řadu pojmů a obrátů, které nabývají odlišných významů, než jaké mají mimo toto prostředí. Když jsem mezi nimi pohybovala, často mi ani nestačilo vyjadřovat se jen pomocí slangu - někdy si situace vyžadovala zcela sprejerům přizpůsobit styl vlastní mluvy, a tedy mluvit stejně nesprávně, jako oni.

V mnoha ohledech pro mě sprejerské prostředí znamenalo odlišnou entitu, do které jsem i přes počáteční bariéry chtěla tzv. „zapadnout“. Bylo sice náročné a občas matoucí přepínat mezi naučenou „správnou“ portugalsštinou, kterou jsem mimo jiné v té době studovala intenzivně v rámci přípravy na jazykovou zkoušku; a mezi neformální, chybnou řečí, kterou mě s nadšením učili sprejeři. Stačilo mi však několik setkání, trpělivost a ochota informátorů a záhy jsem ovládala způsoby zdravení, fráze vyjadřující obdiv nebo další zaběhnuté pojmy.

Nová slova mi pokaždé pixadoři vysvětlili a tím mi usnadnili rychle doplnit můj rodící se „pixadorský“ slovník a adaptovat se. Začala jsem tak v portugalské rozlišovat mezi „obyčejnou“ slovní zásobou, používanou při denním kontaktu s přáteli; „formální“, kterou jsem aktivovala ve škole a při konzultacích s vyučujícími; a nakonec „sprejerskou“, která se postupně rozšiřovala o nové výrazy, jak jsem byla s pixadory v denním kontaktu a zažívala s nimi různé situace.

Osvojení slovníčku bylo jedním z důležitých předělů mezi vstupem do terénu z pozice univerzitní studentky, a mezi mým získaným statusem kamarádky a integrované členky ovládající jejich mluvu. Aktivním používáním naučených výrazů jsem se při seznamování s cizími sprejery necítila nesvá. Můj počáteční ostych byl totiž způsobem zčásti díky dosavadní kombinaci „obyčejného“ způsobu vyjadřování s „formálním“, které se při konverzacích s pixadoryjevily až příliš slušné a tím mi byly paradoxně na obtíž. Pro obě formy vyjadřování bylo totiž význačné dodržování pravidel portugalské gramatiky, což v kontrastu se slangem pixadorů nešlo dohromady. Bylo tedy potřeba můj slovník sjednotit s jejich, což se po nějaké době povedlo.

5.4. Periferie v centru

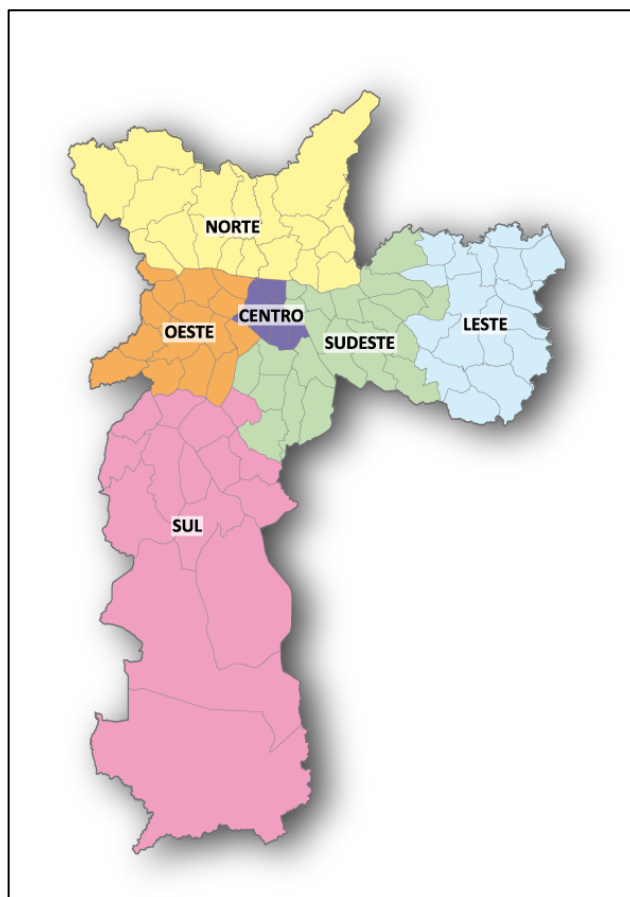
Slovník jsem si sice osvojila, ale když přišla mezi pixadory řeč na téma bydliště a ptali se, kde bydlím, často jsem při své odpovědi zaváhala. Za své místo bydliště jsem cítila stud, protože jsem nebydlela na periferii. Bydlela jsem v residenční čtvrti a tuto skutečnost jsem v prostředí pixadorů vnímala jako stigma. Nemohla jsem předvídat reakce lidí, v jejichž prostředí jsem se zpočátku cítila jako cizí element, nicméně k mému překvapení mě mnohokrát, stejně jako Wagner, na *quebrady* zvali. Když se však zajímali, kde bydlím, spíš jsem to vnímala jako příležitost k formulování nové otázky. Ptala jsem se jich, jestli už v mé čtvrti sprejovali. Věděla jsem totiž, že je pro pixadory zajímavější a prestižnější zanechat svá *pixos* co nejdál od svého bydliště; tedy na jiných periferiích nebo v centru města. Sama jsem v blízkosti mého dočasného brazilského domova často viděla *pixos* opatřené například zkratkami „ZL“, což znamenalo, že dotyčný sprejer byl z východní zóny⁴¹. Vzhledem k tomu, že jsem

---

⁴¹ V kapitole třetí uvádím, že tento údaj je jedním z prvků tvořících *pixo* a přidává mu na hodnotě.

bydlela v západní části metropole (oeste), dotyčný pixador tak od místa bydliště (leste) urazil značnou vzdálenost a musel projet mnoha městskými čtvrtěmi. *Obrázek 9* znázorňuje, jak jsou geograficky rozděleny v São Paulu jednotlivé metropolitní části.

Obrázek 9 Rozdělení jednotlivých zón metropolitní části São Paula.

Zdroj: www.prefeitura.sp.gov.br citováno 16.4. 2016.

Podpis sprejera ze „ZL“ byl důkazem, že tito mladí lidé často doslova „cestují“ do protilehlých, vzdálených, stejně tak ne-periferních částí São Paula. Skrze svá *pixos* se zviditelňují a dostávají se do povědomí ostatních sprejerů i obyvatel. Mnoho *pixos* lze vidět v modrofialové části mapy, označené jako „centro“, což je metropolitní centrum, kde mimo jiné, probíhají čtvrtěční *pointy*. Periferie je tak v symbolické rovině pixadory přenášena do centra metropole, které pro mnoho z nich představuje v kontextu sprejování výzvu ve smyslu nástrah, překážek a nebezpečí. Na rozdíl od sprejování na *quebradach*, vysoké budovy centrální části města poskytují mnoho příležitostí k *invazím*. Ty sice vyžadují speciální zkušenosti, a ne každý pixador je má, zato je však zaručena větší viditelnost pro jejich *pixos*. Někteří pixadoři se sprejování v centru

vyhýbají z důvodu častých policejních hlídek nebo jej na poslední chvíli vzdají, protože ne vždycky mají nejlepší podmínky, jak mi řekl Bruno:

„Chtěl jsem sprejovat centrum, ale nešlo to, ale bylo tam nějak rušno, hodně policajtů a tak, tak jsem šel jinam“ (Bruno, 2015).

Centrum je jedním z mála městských částí, kam se tito mladí lidé vracejí a sprejují opakovaně. Podle slov některých dotázaných je pro ně centrum „arénou“ veškerého dění. Představuje pro ně místo symbolického (*pixos*) či osobního (*point*) setkávání a je nositelem významů. Jeví se také jako důležité teritorium, kde mají sprejeři příležitost reprezentovat svou *quebradu* a zviditelnit se před majoritní částí společnosti, což souvisí s „efemérní“ okupací segregovaného městského prostoru a dožadování se práva na město, jak píše v kapitole čtvrté. Podle Caldeira (2012) pixadoři skrze svou praxi vyjadřují neochotu omezovat se na území chudé periferie, odkud pocházejí, ale chtějí mít přístup do všech prostor metropole, včetně těch, které opustili právě obyvatelé střední a vyšší třídy (Caldeira, 2012: 58). Takovým prostorem je právě metropolitní centrum. Tito mladí lidé se tak pohybují v rámci celé metropole, a jak sami říkají „neexistují pro ně v São Paulu zakázaná místa“. Nějsou však pro ně atraktivní takové čtvrti, kde už jednou sprejovali. Zpravidla se nevrací tam, kde už jednou byli. Zachycuje to odpověď Cezara, který mi na otázku, zda už sprejoval ve čtvrti Butantã, kde jsem bydlela, odpověděl následovně:

„(...) jo, tam [ve čtvrti Butantã] už jsem sprejoval. Ale nevím, jestli tam to *pixo* ještě je. Některá *pixação* hodně rychle zmizí. V některých místech jsme byli před pár lety, ale už jsme se tam pak nevrátili. São Paulo je dost velké město, pixadoři pokaždé hledají nové místa.“ (Cezar, 2014)

Vyhledávají nových a neznámých míst je každodenním úkolem saopaulských sprejerů. Tato skutečnost souvisí s bojem o teritorium. Násobení podpisů v různých městských částech, i za předpokladu, že vytvořená *pixos* mají omezenou životnost, pak souvisí úzce se snahou o zviditelnění. Citace poukazuje na aspekt *pixação*, kterým je její efemérnost. Mnohé z posprejovaných ploch jsou po čase přemalovány, někdy dokonce *pixos* vytvořené přes noc zmizí následující den. Jako vhodná místa proto pixadoři považují taková, která jsou zároveň v jistém smyslu nově objevená a nalezená, a odkud jsou nápisy těžce vymazatelné.

Tehdy odpoledne když jsme se na autobusové zastávce v Capão s Wagnerem loučili, přšelo, a já jsem stále měla z našeho *rolê* v batohu pět jeho sprejů. Dohodli jsme se, že mu je vrátím při další schůzce. Důležité, že jsme měli „dohodu“; a od tohoto okamžiku panovala mezi námi nejen úcta, ale vzájemná důvěra, které jsme ve vztahu k druhému nevnímali jako samozřejmost. Naopak jsme se oba snažili o udržení pouta. Vnímala jsem tento skutek jako klíčový v ustavování vztahu mezi námi. Byl založen na vzájemné důvěře, a vztah výzkumník-respondent postupně nabýval jiných rozměrů. Wagner se stal brzy mým blízkým informátorem. I když jsem v počátcích mírně ze strachu pochybovala o přínosu poznání periferie pro výzkum, zpětně tuto zkušenost reflektuji jako klíčovou a zásadní. Prostředí mi přiblížilo jednak každodenní realitu sprejerů, jako marginalizovaných lidí, a také jsem získala cenné poznatky o významu periferie pro samotné sprejery. Události, ke kterým během onoho dne stráveného na periferii došlo, stejně jako samotná povaha terénu, mě vybavily „pravými“ sprejerskými zkušenostmi, o kterých jsem později mohla debatovat i s ostatními pixadory na *pointech*, jako to dělávali oni se svými zážitky z *rolê*. Když pixadoři hovořili o *quebradach*, kde už sprejovali nebo z jakých pochází, mohla jsem povídat o *Capão*. Nejen, že jsem tam byla, ale mohla jsem jim vyprávět o svém *rolê*. Zdálo se, že jsem v ten moment „zapadla do party“ a že mi zkušenost přinesla jejich respekt. V narativech pixadorů byla tato *quebrada* zmiňována jako cíl, kde by jednou chtěli zanechat své *pixo* i oni. Důvody byly dva: pro její vzdálenost spatřovali v Capão Redondo místo dostatečně vzdálené, aby si splnili požadavek sprejovat co nejdále od bydliště; druhý důvod byl ten, že v *Capão* nikdy předtím nebyli.

Dostávám se k závěru této kapitoly. Mou snahou nebylo pouze představit periferní oblasti, které jsou v kontextu brazilských velkoměst nejčastěji spojovány s chudobou a prekérními životními podmínkami. Skrze etnografickou zkušenost jsem se pokusila přiblížit, jak je periferie, jako marginalizované a stigmatizované prostředí nahlížena samotnými sprejery a jaké významy jim připisují. Ukazuje se, že je nejen místem, odkud pocházejí, ale že jsou důležitým prostředím pro navazování prvních vazeb s jinými pixadory, s vrstevníky. S odkazem na vzdálené periferie se objevuje se dualita pojmů - periferie a *quebrada*. *Quebrada* je v tomto smyslu pojímána jako sousedství, a je identifikační kategorií, jež dodává sprejerům pocit sounáležitosti s ostatními vrstevníky, i když do jisté míry mezi nimi panuje zvláštní druh intimity, tzv. „pseudointimita“. Na *quebradach* také začínají vznikat první sprejerské výtvoary.

Postupem času sprejeři překračují hranice svých sousedství, a usilují o to, vydat se na své *rolé*, ať už spontánní či naplánované, co nejdál od místa bydliště. Místem, kam se opakovaně navracejí, jsou metropolitní centrální, kam je jejich periferie skrze *pixos* . v symbolické rovině přenášena. Zmínila jsem také otázku zviditelnění, a neustálého hledání nových ploch *pixadory*. Tyto dva rysy, teritorialita a visibilita, úzce souvisí se získáváním prestiže a uznání, což je tématem následující, a zároveň poslední kapitoly této práce.

6. „Když přestaneš, tvoje *pixo* umírá“: viditelnost, uznání a prestiž

„Sprejovali jsme na schodech, a chyběl už jen kousek. A najednou se tam objevil chlap a říká: „Nech toho sprejování“, a já říkám: „nenechám, jen poslední písmeno, prosím“, a on mi namířil pistoli do obličeje a prý „to chceš umřít jen kvůli tomu jednomu písmenu?“ (Jac, 2015).

Riskovat život patří k *pixação*. Celá činnost kromě toho, že je *závodem o existenci*, je *hledáním adrenalinu a zábavy*, což je obsaženo v úplně první citaci v samotném úvodu této práce. Touto kapitolou se pomalu dostávám k jejímu závěru, a je čas se ke sloům, jež jsou uvedena na začátku, v tento moment vrátit. V Cezarově úryvku se hovoří o adrenalinu, zábavě a existenci. Sprejeři riskují, a této činnosti také mnohé obětují. Zkušenosti s vysokým potenciálem pro vážná či smrtelná zranění jsou jimi aktivně vyhledávány. V *pixação* totiž panuje rivalita a platí, že „vždycky tě chce někdo překonat“. Sprejuje-li jeden šesté patro, jiný jde a sprejuje sedmé. Nebo je to šestnácté, dvacáté patro, a tak se to stále opakuje. Bez přestání pixadoři hledají nová místa, výzvy, adrenalin, nebezpečí, a každým okamžikem a s každým *rolé* posouvají hranice svých možností.

Na rozdíl od rizikových sportů, které také plní onu zábavní funkci a jsou zdrojem adrenalinu, *pixação* je jako trestný čin aktivně potlačována a sprejeři podléhají mnoha formám trestů. Ať jsou legitimní nebo nelegitimní, pixadoři v této nelegální činnosti, i přes strach z reakcí policistů, pokračují. V souvislosti s tím, co bylo doposud řečeno v předchozích kapitolách - o marginalizované pozici saopaulských sprejerů či překážkách, kterým jako členové společnosti čelí, je na místě otázka, přináší *pixação* kromě adrenalinu a zábavy těmto mladým lidem něco dalšího? Pouštějí do činnosti, která je mnoha způsoby ohrožuje na životě, proč to dělají? Ukazuje se, že stejně jako ve fotbale, hudbě, filmu, sportu a podobně, najdeme i mezi pixadory legendy a ikony, o kterých se hodně mluví. Sprejeři sami sebe vidí jako vyloučené a diskvalifikované ono sprejování jim může přinést prestiž a úctu (Pereira, 2010; Ceará, Dalgalarondo, 2008; Franco, 2009; Caldeira, 2012). Na druhou stranu někteří pixadoři nejsou známí, populární a *pixação* jim místo zábavy přinesla utrpení. Jak říká jeden ze sprejerů: „Není

to ze dne na den, kdy se rodí historie pixadora. Mnoho jich to vzdá, anebo prostě zůstanou na okraji historie *pixação*“. Jestliže existují na *pixação* legendy, čím a jak si to zasloužili? Jak se získává prestiž a za jakou cenu? Tato kapitola, je věnovaná právě tomuto tématu.

6.1. Setkání se sprejerskou legendou

První pixador, se kterým jsem se setkala, byl Cezar. Jeho jméno se většinou objevovalo ve spojení názvem „CRIPTA⁴²“. Když jsem jej požádala o rozhovor, odpověděl mi: „O *pixação* se vždycky rád pobavím“; netrvalo proto dlouho a mohla jsem oprášit diktafon. Domluvili jsem si sraz před *Galeria do Rock*, což je obchodní dům v centru São Paula. Má poutavou architekturu, je „Chrámem Rock'n'Rollu a alternativní kultury v São Paulu“⁴³ a nachází se blízko ulice tradičních *pointů*. Byl čtvrtek a po rozhovoru měl Cezar v plánu na *point* jít. Zajímalo mě, jaké to je mluvit s pixadorem a cestou na schůzku jsem si v hlavě přehrávala některé z klasických otázek, jako třeba proč sprejuje, kdy s tím začal a co vlastně znamená to CRIPTA, spojované s jeho jménem. Také jsem chtěla vědět, jestli už taky šplhal někam vysoko a jak to vlastně probíhá. U *Galeria* tak začala naše schůzka - pro Cezara pravděpodobně jen další z mnoha rozhovorů, pro mě první setkání se saopaulským sprejerem.

Když Cezar přicházel, všimla jsem si jeho kulhavé chůze. Nebyla nijak výrazná, spíš mě v tu chvíli napadlo, jestli to má nějakou spojitost s *pixação*. Došli jsme do poněkud hlučného brazilského bufetu, a než jsme si sedli k jednomu z kulatých stolů, šel Cezar pro pivo a dvě skleničky a mezitím se na baru pozdravil asi se třemi kluky. Byli to pixadoři, kteří čekali, až začne *point*. Jeho začátek je „oficiálně“ v sedm večer, ale ulice se začíná zaplňovat až kolem deváté a vše končí k ránu. Zeptala jsem se Cezara, jestli mu nevadí diktafon, který jsem zrovna vytahovala z tašky. „Não tem problema“, odpověděl, čili „Nevadí, není problém“. S nahráváním souhlasil a dokonce slíbil, že bude mluvit pomalu a pokud nebudu rozumět nějakému slovu, mám ho zastavit. Pak se sám pustil do vyprávění a za celé dvě hodiny jsem se dozvěděla vše, co

---

⁴² V překladu znamená krypta, hrobka.

⁴³ Také v ní najdeme zhruba čtyři sta obchodů s rockovým oblečením, skateboardy, tetovacími salony a podobně.

jsem chtěla, a ještě o mnoho více. Cezar je totiž na *pixação* legendou. Jak k takovému statusu přišel a čím si jej získal, se pokusím ukázat v následující kapitole, ve které je zachycena významná část jeho sprejerské trajektorie.

6.2. Tradice, vůdci a kariéra

“Pixo to není jenom čmáranice, kterou vidíš v ulicích. Za každým pixo je příběh, historie té skupiny, ta má zakladatele, má tradici (...)” (Cezar, 2015).

CRIPTA je první *gang*, do kterého Cezar vstoupil, když mu bylo třináct let a je jeho členem dodnes. Jeho starší kamarádi byli *pixadoři*, a Cezarovi, který bydlel na stejné *quebradě* jako oni, netrvalo dlouho a začal sprejovat s nimi. Když se stal členem CRIPTA, v té době to byl nový *gang*, založený o rok dříve sprejerem CBD, který se inspiroval televizním seriálem „Příběhy ze záhrobí“. Jak to na *pixação* funguje, každý *gang* je zároveň součástí *grife*, tedy unie sdružující více sprejerských *gangů*. CRIPTA, s několika dalšími vybranými *gangy*, patří do *grife*⁴⁴ založené v roce 1990, která se jmenuje OS MAIS FORTES, což znamená „Ti nejsilnější“⁴⁵.

Pro názvy skupin se sprejeři inspiřují v mnoha tématech, setkáme se například s názvy, kde se objevují odkazy na kriminalitu, marginalizaci a transgresi⁴⁶; exkrementy, znečištění⁴⁷; šílenství, drogy a jejich účinky⁴⁸ (Pereira, 2005: 29). Kromě toho, že se sprejeři často potýkají s problémem konzumace drog a alkoholu, nebo skrze názvy *grife* potvrzují svou marginalizovanou pozici, jiné názvy (mezi nimi např. OS MELHORES, což znamená „Ti nejlepší“, nebo právě OS MAIS FORTES, tedy „Ti nejsilnější“) poukazují na soutěživý aspekt *pixação*. K typologii Pereiry bychom tak mohli doplnit názvy odkazující na status, pozici mezi ostatními či (sebe)hodnocení výkonu.

---

⁴⁴ Ta sdružuje několik *gangů*. Pojednávám o tom v kapitole třetí.

⁴⁵ Každá unie má svůj symbol, konkrétně OS MAIS FORTES mají velké písmeno „F“ a znaménko „+“ v kolečku.

⁴⁶ Např. VÂNDALOS. V překladu vandalové.

⁴⁷ Např. VÔMITOS. V překladu zvracení.

⁴⁸ Např. PSICOPATAS. V překladu psychopaté.

Jak říká Cezar v citaci, skupiny mají na *pixação* svou tradici a zakladatele. Každý *gang* i *grife* jsou zároveň vnitřně hierarchizované a mají kromě zakladatelů své vůdce, někoho kdo je v čele, kdo je vede. Toto vůdcovské postavení se může předávat, a vzhledem k tomu, že některé *grife* vznikly před několika lety, jejich zakladatelé už buď nežijí, nesprejují nebo se vzdali jejich funkce z jiných důvodů. V čele skupin pak stojí sprejeři, kteří se o to zasloužili dlouholetým členstvím či svým výkonem, čímž myšlen počet jeho *rolê* v ulicích a s tím související počet vytvořených nasprejovaných artefaktů. K této problematice se ještě postupně vrátím.

Postavení Cezara se na *pixação* v průběhu let výrazně proměnilo. V době rozhovoru byl několikátým rokem lídrem OS MAIS FORTES právě on a jeho funkce spočívala kupříkladu v dohledu nad dodržováním pravidel členů, organizováním *festas*, nebo schvalování přijetí členů nových. *Festa* v portugalštině okazuje na významnou událost, kdy se něco slaví a pozve se k tomu nejbližší okruh lidí. Pixadoři takto označují události, které sami organizují. Některé *festas* jsou pouze pro pozvané skupiny⁴⁹, jiné jsou otevřené komukoliv ze sprejerů. Ti se mohou o těchto setkáních dozvědět buď na *pointech* či přes další sprejery.

Cezar říká, že „V ulicích města si každý pixador vytváří svůj vlastní příběh“. Na *pixação*, podle sprejerů, může být jedinec povýšen, „získat status“ a „být respektován“. Ukazuje se, že uznání, které lze získat, je individuálního charakteru a jednatel si jej musí zasloužit sám svými výkony bez ohledu na to, jaké *grife* či *gangu* je zároveň členem. Není to ale údajně jednoduché a postup v hierarchii vyžaduje „kolosální námahu“. V souvislosti s postavením, Campos (2012) říká, že ve světě nelegálního graffiti je status odvozen právě od schopnosti individua se zviditelnit. Vzestup v hierarchii je tak závislý na výkonu samotného jedince. Zde Campos hovoří o tzv. zásluhovém systému, meritokracii nemateriální povahy. Nástrojem k budování kariéry je podle něj tzv. „*tag*“, který slouží jako ústřední prvek pro integraci do městské kultury, propůjčující individuu novou identitu. S ohledem na kariéru a prestiž, prostory města představují nejen základnu pro jejich budování, ale symbolizují pole experimentování a riskování, což jsou elementy zvyšující šance jedince na úspěch (Campos, 2012: 3).

---

⁴⁹ *Os Mais Fortes* organizují svoji *festa* jednou za dva roky, a zvou na ně jen některé skupiny. Jde o velkou událost, která se koná na vybraném místě, většinou mimo São Paulo a trvá dva až tři dny. Sprejeři předem vybírají od každého sprejera určitou finanční částku a za to pak nakupují občerstvení.

Jinými slovy, prestiž, jako záležitost nemateriální povahy vyměřována individuu podle logiky meritokratického systému, vyžaduje neobyčejné a velkolepé činy, které jedince proslaví.

Cezar začal jako pixador získávat na popularitě v období, kdy nejvíce sprejoval. Pixadoři tak získávají na viditelnosti a kromě toho, se mohou proslavit i několika dalšími činy. Na *pixação* je oceňováno sprejovat nebo pomalovat nějakou plochu jako úplně první. „Podepsat“ čistou plochu je pro sprejera ve vztahu k místu významným momentem a tuto příležitost nazývají slovem *abrir*, což znamená „otevřít“. Prvenství se velkou mírou podílí na získání uznání a reputaci jednotlivce. Jak postupně v rámci vzájemného překonávání jeden druhého přibývají další *pixos*, nápis toho prvního získává na významu, hodnotě, a bude vždy nejvíce pamatován. Čím starší nápis je, tím významnější je pro další následovníky vedle něj sprejovat.

Dalším hrdinským činem, který může sprejera proslavit, je například určitá *metoda*, jak jsem naznačila v kapitole čtvrté v kontextu *invazi* a šplhání. Chce-li sprejer získat uznání a prestiž, musí riskovat. Cezar jako první šplhal po budovách s více než dvaceti patry. Díky tomu je označován za jednoho z *pionýrů* nejriskantnější *metody*, která je sprejery označována v portugalštině jako *escalada*⁵⁰. S tímto činem si jej také ostatní sprejeři nejvíce spojují. Jak se ukázalo, byla příčinou Cezarovy kulhavé chůze a znemožňuje mu sprejovat:

„Loni [2013] jsem šplhal, ale pak jsme museli s ostatními utéct před policií. A na útěku jsem se zranil. Vymknul jsem si kotník a teď kvůli tomu nemůžu šplhat“ (Cezar, 2015).

Šplhání a útěk před policií nejsou na *pixação* ničím neobvyklým. Jsou sprejeři, kteří jenom šplhají, mnoho z nich už před policií utíkalo a bylo chyceno mnohokrát. Nicméně v případě pixadora Cezara, ten si nese důkaz o jeho hrdinském činu, odhlodání pro risk a nebezpečí zaznamenan na jeho těle v podobě zranění. Jeho kulhavá chůze je nastalo pro něj i pro ostatní, připomínkou odvahy a stala se součástí jeho osobnosti. Riziko, které podstoupil, čemu musel čelit, napomáhá ke konstrukci a potvrzování jeho maskulinní identity. Podle autorky Macdonald (2001) podstupování rizika je nástrojem, který tito mladí muži využívají k potvrzování svého mužství. Za vykonávání riskantních

---

⁵⁰ To samé jako *invaze zvenku*.

až hrdinských činů získávají od ostatních respekt. Prostředí *pixação* lze tedy chápat jako sociální pole, jak jej definoval Bourdieu (1993a). Každé pole je prostorem pozic, tzv. „silovým polem“, které má vlastní řád, formy autority, a pravidla ukládající všem, kdo do něj vstoupí (Wacquant, 2002). Pole je zároveň „arénou bojů“, pomocí kterých jednající usilují o zachování či změnu dosavadní distribuce kapitálu. Každé sociální pole je strukturováno podle toho, jaká forma kapitálu je v něm nejvíce oceňována. Zároveň je bojištěm, kde se „svádí boj o základy identity a hierarchie“ (Wacquant, 2002).

Na *pixação* platí, že „Musíš sprejovat hodně, protože ze sta jich [*pixos*] zbyde padesát“. Je tak potřeba neustále obnovovat nápisy, a chce-li se pixador udržet mezi těmi aktuálními, musí sprejovat co nejvíce. Cezar nesprejuje s takovou frekvencí jako dříve, a pravidelně neobnovuje svá *pixos* jako v minulosti, navíc kvůli zranění nemůže pokračovat v nebezpečných *metodách*, jako je právě *escalada*, která mu přinesla tolik uznání a respektu a společně s dalšími jeho největšími úspěchy se stala referencí mnoha pixadorům (začínajícím i pokročilejším). Dodnes mu však zůstává prestiž, kterou si během několika let svými činy získal. Ukazuje se, že na *pixação*, které je onou *arénou bojů*, se jako forma kapitálu jeví klíčový sociální⁵¹ kapitál a kapitál kulturní⁵². Nahromaděním obou dochází nejen ke změně pozice jednotlivce v rámci pole, ale získaný respekt poskytuje také vliv, jenž lze uplatňovat v mnoha směrech:

„(...) pomohl jsem utiřit některé konflikty mezi pixadorama. Jsem kamarád se všema a tak se mi povedlo usmířit lidi, co měli mezi sebou konflikt. Pomohl jsem jim, a tím jsem se taky realizoval, můžu říct. Pomohl jsem při tom přechodu, pomohl jsem usmířit ty války tady v São Paulu. Stal jsem se diplomatem na *pixação*. Po tom, co jsem si získal stálé postavení jako pixador, a v rámci šplhání a s videi, všechn tenhle vliv, co jsem získal, jsem použil, abych se stal diplomatem, usmiřovatelem. Na jedné straně jsem *pionýr*, na druhé straně jsem pomohl tomu, aby se *pixo* dostalo do debat o moderním umění“⁵³ (Cezar, 2015).

---

⁵¹ Který Bourdieu chápe jako zdroje získané na základě členství ve skupině (Wacquant, 2002).

⁵² Který Bourdieu chápe jako vzácné symbolické statky, dovednosti a tituly (Wacquant, 2002).

⁵³ V roce 2008 skupina zhruba čtyřiceti pixadorů podnikla tzv. „invazi“ do prostor vyhrazených vzdělání, expozicím a komercializaci umění. Byl mezi nimi i Cezar. Ve snaze odstranit z *pixação* status „zločinu, epidemie“, participoval jako „nezvaný host“ a k jedné z událostí, Bienal de Arte São Paulo. Cezar komentuje tuto událost takto: „Kurátor prohlásil, že ten ročník Bienále [2008] byl otevřen pro urbánní intervence. Nechali jedno patro prázdné, tak jsme tam vnikli a celé ho posprejovali. Přijela tma policie a byli jsme potlačeni... tím se nám podařilo dostat *pixação* do diskuzí o moderním umění. A když se pak konalo další Bienále, byli jsme oficiálními hosty“. Cezar se také účastnil jako host expozic a výstav, např. Festival „Born in streets“ v Paříži (2009), Bienal v Berlíně (2012).

Zdroje získané na základě členství poskytly sprejerovi vliv a díky svým dovednostem a činům se prosadil, vytvořil si jméno a stal se v rámci pole autoritou, jak sám říká - diplomatem. Axel Honneth (1995), který rozvíjí Hegelovo pojetí boje o uznání, hovoří ve své teorii o uznání založeném na hodnocení výkonu. Posouzení výkonu jednotlivce je možné za předpokladu existence obecně přijímaných hodnot, díky kterým je možné určit opravdový přínos výkonů a schopností pro celek. Podle něj takové uznání na základě výkonu poskytuje jedinci zvláštní druh kladného vztahu k vlastní osobě, což nazývá sebeoceněním. Je to stav, kdy si je jednatel vědom významu vlastní osoby⁵⁴ pro ostatní (Lánský, 2007: 270). Cezar si je vědom svého postavení a povahy vztahů s ostatními, nejen, že je podle jeho slov kamarád všech, ale svůj vliv dokázal využít pro usmiřování konfliktů a uvědomuje si svou důležitou pozici. Na rozdíl od sebeocenění, uznání a respekt si pixadoři mohou vzájemně projevat verbálně či gesty, a to v podobě různých pochval provedených výkonů, jako: „dobrá práce, kámo, viděl jsem tvoje *pixo* v Guarulhos u letiště“ nebo obdivují určitou osobu pro náročnou *metodu*, kterou praktikuje: „Jac, ona šplhá. Ale ona je hodně dobrá. A šplhá hodně.“ Získat uznání a být oceněn jako osoba, se pro sprejery stává důležitým momentem, a mnohdy svůj získaný „status pixadora“ dávali do souvislosti s profesí:

„Kdysi jsem hrál hodně fotbal. Ale když se mi do života připletla *pixação*, přestal jsem. Kdysi jsem hrával, chtěl jsem být fotbalista. Teď mám kariéru pixadora. Mluvím vážně, je to pravda“ (Calil, 2015).

Sprejování vyžaduje disponování určitého typu schopností, než které jsou oceňovány většinou majoritní společností. Motivací jedince vstoupit do tohoto prostředí tak může být nejen touha po dosažení statusu a kariéry (Smolík, 2010: 32), ale *pixação* se stává prostředím seberealizace mladých marginalizovaných lidí. Zároveň získané dovednosti ze sprejování mohou využít například pro aktivity, jako je natáčení videí. Není to jen příklad Cezara, ale podobnou aktivitu lze vysledovat u dalších sprejerů, jako je Daniel, o němž hovořím v kapitole čtvrté, nebo Bruno, o kterém hovořím v kapitole první. V případě těchto dvou sprejerů se jedná spíše o osobní zálibu, jež je součástí jejich *rolé*, a nemá ambice zachytit a zviditelnit ostatní. Natáčejí totiž buď sebe, nebo své kamarády. Oproti tomu v případě citovaného Cezara, jež údajně „vyměnil sprej za kameru“ a začal natáčet saopaulské sprejery, se jednalo v podstatě o „konkurz“ o zviditelnění těch nejlepších a „nejradikálnějších“. Tím, jak chtěli být

---

⁵⁴ Osoby ve smyslu výkonů, schopností a vlastností (viz Šubrt, 2007: 270).

jednotlivci součástí Cezarových videí, soutěživost mezi pixadory nabírala nových rozměrů. Boj o teritorium začal být údajně neústupný, jak se sprejeři snažili ze všech sil splnit jeho kritéria. Na vzniklá videa se dostali údajně ti „nejlepší kluci“.

Na rozdíl od subkultury graffiti, jak o nich píše Lachmann (1988), kdy kariéra graffitisty je dána tím, jak dílo hodnotí lidé zvenku, (Lachmann, 1988: 230), což stimuluje jednotlivce k produkci takového díla, jež bude odpovídat daným estetickým normám v rámci světa umění a dílo bude určeno k distribuci příslušnými institucemi a konzumováno publikem, kariéra pixadora vzniká a zaniká v rámci jednoho prostředí. I když se sprejeři s dominantním postavením podílejí na definování pravidel a kritérií hodnocení výkonu ostatních sprejujících, je potřeba sdílené porozumění o tom, co je považováno v této kolektivě za oceňované, neobyčejné a co naopak není příliš oceňováno. Jsou to ostatní pixadoři, kdo sledují, hodnotí a komentují výtvořky a aktivitu ostatních.

Posledním, co zbývá v tuto chvíli dodat, než se dostanu k další kapitole, je několik poznámek k prestiži. Existují pixadoři, kteří už téměř nesprejují, a navzdory tomu si stále udržují své získané postavení. Jsou označováni jako *pixador consagrado*.⁵⁵ Jsou to respektované osoby, často spojované s významným činem a neobyčejnými výkony. Jejich postavení je stálé, a jsou si toho vědomi jak oni sami, tak jejich okolí. Ukazuje se tak dvojí charakter dlouhodobosti prestiže. Jednak se buduje dlouho, a také je stabilní a trvalá. Podle Cezara přecházelo jeho postavení několik let oddanosti a sprejování, „ztracených nocí“ a „procesů“ (na policii). Podle Campose (2012) jsou hrdinské činy a výkony základem pro konstruování relevantní biografie jedince (Campos, 2012: 3). V tomto smyslu tedy biografie, či příběhu mladých sprejujících mužů.

Ne každý pixador je úzce a dlouhodobě spjat s jednou konkrétním *grife*, jako zmíněný pixador Cezar. Existují také pixadoři, co si prestiž musí neustále obhajovat a potvrzovat v závislosti na tom, jak se mění jejich pozice v rámci *pixação*. V následující kapitole mám za cíl na odlišném příběhu ukázat jinou podobu prestiže.

---

⁵⁵ [pixador konsagrado]. Od portugalského slova *consagrar*, což znamená stát se svatým. Také se používá pro označení svatého, posvěceného. V portugalské se běžně používá pro označení významných uznávaných, respektovaných, slavných osob, jako např. celebrity, spisovatelé, herci apod.

6.3. Teritorialita, viditelnost a efemérnost

V porovnání s příběhem zmíněným výše, lze na *pixação* vymezit „efemérní“ podobu prestiže, a to proto, že nejedná-li se o status *pixador consagrado*, uznání jednotlivce je předmětem neustálého boje a vydobytá pozice není stabilní. Z velké části to souvisí s tím, jak je jedinec na *pixação* ukotven – zda je stálým a věrným členem určité skupiny; zda je na *pixação* aktivně přítomen, nebo se na čas vzdálil a přestal sprejovat. Sprejeři totiž mohou přecházet mezi skupinami a být tzv. nomádi. Také mohou z různých příčin sprejování na čas nechat. K přiblížení toho, co znamená sprejerský nomád, poslouží následující krátký úvod do příběhu sprejera Bruna:

„Všechno má svoji historii. Na začátku jsem sprejoval za jinou *grife*. Byla to *grife* ze čtvrti, ve které jsem bydlel. Ale časem jsem si získával status, tak jsem se šel zeptat, jestli mě vezmou do *grife* OS MAIS FORTES. A protože jsem ještě neměl moc *rolê* ve městě, řekli mi: „Teď ještě ne, musíš sprejovat víc“. Tak v pohodě. Roky uběhly a já jsem dokázal získat větší status. A oni přišli za mnou a zeptali se: „Nechceš se přidat k nám a sprejovat za nás [OS MAIS FORTES]?“ Tak říkám, že nevím. Ale jak jsem pak kamarádil s klukama, co už v téhle *grife* sprejovali, říkali mi, ať do toho jdu. Tak jsem k nim přešel. Pokračoval jsem ve sprejování a tak, ale pak se objevila jiná *grife* RGS, ve které sprejuju dnes. Měl jsem pro ni už dlouho slabost, a obdivoval jsem ji. Kvůli její historii a lidí, kteří za ni sprejují. Ale nebyl jsem jejím členem, že. Nikdo mě nezval, neznal jsem ani tak ty *pixadory*. Až časem jsem se díky *pixação* s nima víc sblížil. A viděl jsem, že je to víc, než *pixação*, víc než čmárání po zdech. Je to o přátelství a respektu. A to se mi líbilo. Jenže když mě přizvali, sprejoval jsem ještě za OS MAIS FORTES. A kluci z RGS říkali, že to není problém, ale záleží. Každá *grife* má svoje pravidla. A když jsem jednou sprejoval budovu tady kousek odtud, bylo to za RGS. Podle mě na tom nic špatného není, ale kluci z OS MAIS FORTES přišli za mnou a prý, že se mám rozhodnout, že nemůžu sprejovat za obě *grife*. Tak jsem přestal za ně sprejovat a rozhodl jsem se pro RGS. Je to rok, co jsem u nich. Ale jsem nový. Všichni sice znají můj podpis z ulice, ale v historii téhle *grife* nejsem nikým. (...) LOCURAS z OS MAIS FORTES skončil. Je konec. To bylo několik let. Ale odted' je to jiná historie. Teď je to RGS“ (Bruno, 2015).

Uvedený příběh je názornou ilustrací toho, jak může probíhat přechod mezi jednotlivými skupinami, jaká různá omezení či nároky se k členství vztahují a zachycuje jednotlivé fáze v trajektorii sprejera. Pozastavím u některých důležitých aspektů *pixação*, jež v citaci zazněly a které byly v předchozí kapitole naznačeny jen zčásti, ne

však více rozvedeny. Mám na mysli členství, přechod mezi skupinami a s tím spojenou prestiž, a nakonec otázku přátelství a respektu. Všem se budu věnovat postupně.

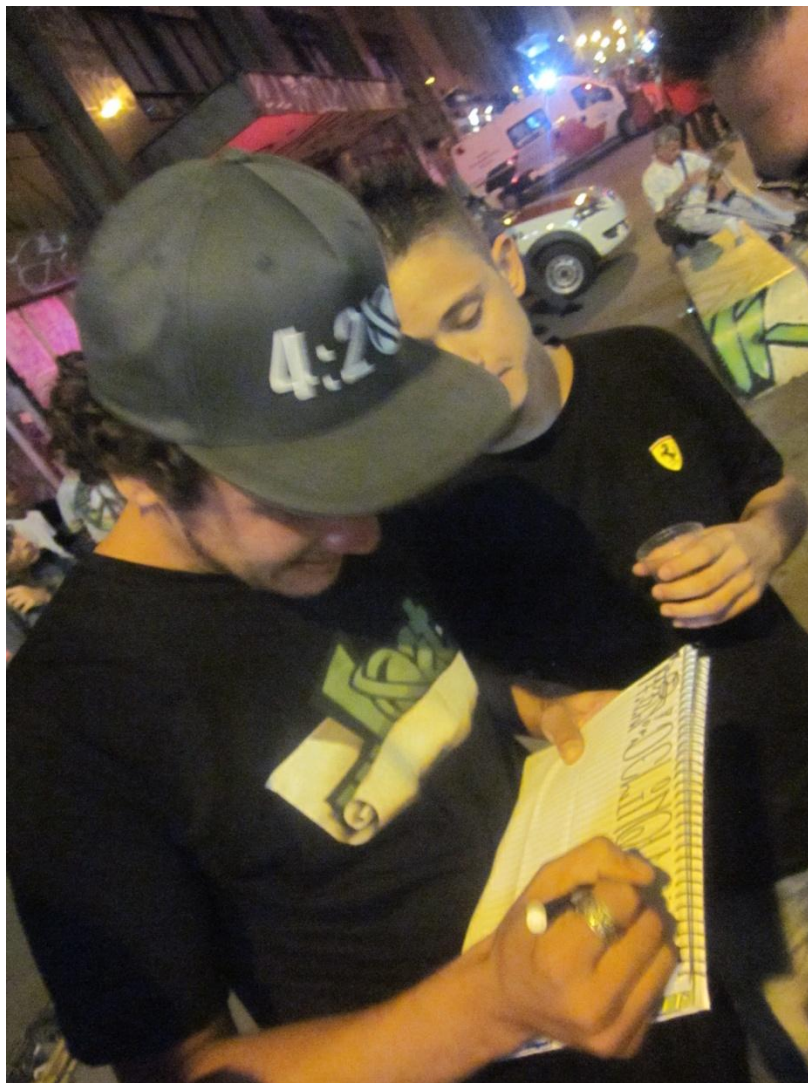
Jak už bylo zmíněno v přechozích kapitolách, každý pixador sprejuje za širší kolektivitu. Buď je jedním z jejich zakladatelů a postupně nabírá nové členy, nebo do ní musí být náležitě přijat stávajícími členy. Členství na *pixação* může být přechodné. Jednotlivci mohou měnit skupiny, za které chtějí sprejovat. Kdo neprojde schvalovacím procesem, není za hodnotného člena uznán. Naopak kdo je členem, musí dodržovat daná pravidla (nesmí například sprejovat za jinou skupinu, tedy dvě skupiny najednou), má nárok se účastnit událostí jako jsou sprejerské *festas* které jsou některých *grife* jen pro členy a každý člen, je-li to nováček nebo se chce naučit novou *metodu*, se může učit společně se staršími a zkušenějšími sprejery své *grife*. Jak ukazuje citace Bruna, kritériem pro úspěšné přijetí je mít hodně *rolê* a sprejovat co nejvíce. To vše souvisí s tím, že na *pixação* je důraz kladen na viditelnost⁵⁶ a počet získaných teritorií. Běžně se stane, že *pixo* vytvořené přes noc, je přemalováno hned druhý den ráno.

Proto si pixadoři na *pointech* a jiných setkáních vždy vyměňovali tzv. *assinaturas*, což znamená podpisy. Ty získávají na *pointech* a dalších setkáních. Jsou to zmenšeniny *pixos* různých sprejerů kresleny tužkou či fixem na papír nebo do speciálních bloků, které si pixadoři kvůli tomu pořizují. Speciální sešit, který jim slouží jako archív, nazývají tzv. *folhinas*. Když časem zmizí *pixo* z městského povrchu, mají ho zaznamenané ve svých archívech a čím je nápisy starší, tím nabývá na hodnotě. Jedná se o rituál kruhové výměny symbolických darů mezi obyvateli Trobriandských ostrovů u západního pobřeží Nové Guineje, což Malinowski (1920) nazval pojmem Kula. Sprejeři různých *gangů* si vyměňují podpisy do zápisníků, bloků nebo na list papíru. Ty jsou potom ukládány do desek a postupem času se stávají hodnotnějšími. Jedná se o slavnostní výměnu daru, kdy podpisy, stejně jako Malinowského Kula jsou předmětem posilování sociálního postavení a prestiže, a dochází k nim za účelem zlepšení vzájemných vztahů. Mezi sprejery vždy obíhá něčí blok a oni se do něj zapisují. Tento rituál zachycuje *Obrázek 10*.

---

⁵⁶ V kontextu viditelnosti snad ještě třeba zmínit, že se nemusí omezovat prostorově, v tomto případě tedy na zkoumané São Paulo, ale může zasahovat do teritorií jiných brazilských metropolí. Zde mám na mysli například když sprejeři, Bruno a Felipe, odjeli sprejovat ze São Paula do Belo Horizonte (hlavní město brazilského státu Minas Gerais) a byli přitom chyceni. Dostali pokutu, zůstali čtrnáct hodin ve vězení. Podle jejich slov „byla z toho reportáž v televizi a celá Brazílie o tom věděla“. Dnes se tomu smějí, ale pokutu nemají jak zaplatit. V tomto ohledu byl spor, v době pořízení rozhovoru (jaro 2015), nevyřešený.

Obrázek 10 Rituál vyměňování podpisů na *pointu*.

Autor: Eva Válková (2015)

Požádat sprejera o podpis znamená prokázat znalost jeho osobnosti a uchování podpisů v archívech je dokladem osobního setkání s daným pixadorem. Během svého výzkumu jsem si pořídila zelený blok, který mi zprvu posloužil jako deník pro terénní poznámky. Zaznamenávala jsem do něj místa, kde rozhovor probíhal, kde jsem se sprejery trávila čas a jakých událostí jsem se zúčastnila (nejednalo se jen o *pointy*); situace, ke kterým mnohokrát nečekaně došlo v průběhu setkání či podmínky za jakých byl veden rozhovor; v poslední řadě deník obsahuje vlastní reflexe mé role ve zkoumaném prostředí, úvahy vztahující se k postupně získaným poznatkům o sprejerech a jejich žité sociální realitě a další postřehy spojené s tímto specifickým světem. Jeho součástí jsou také fixem nakreslené *pixos* sprejerů, identická s těmi, jaké sprejují v

ulicích. Postupem času se totiž stal multifunkčním a příležitostně se z něj stával blok, kam se mi sprejeři podepisovali. Původně zápisník, který umožnil zachovat distanci mezi mnou a dotázanými sprejery, posloužil jako nástroj k hlubší blízkosti k nim. Na *pointech* se mi do něj často podepisovali a také já jsem na oplátku podepisovala jejich bloky. Pokaždé jsme u toho prohodili pár slov, a většinou mi pak sprejeři vysvětlili, který namalovaný znak co znamená. Získala jsem podpis od všech respondentů.

Jen některá *pixos* přetrvávají na svých místech několik let. Záleží tak, kde je nápis umístěn, a od toho se poté odvíjí jejich životnost⁵⁷. Ta je ovlivněna nejen umístěním, ale i materiálem. Když jdou na *rolé*, kromě místa (budova, viadukt, garáž, vlak, zeď podél cesty), si vybírají pečlivě také například „bílou, šedou zeď“, na který jde nápis nejlépe vidět, nebo se rozhodují mezi kachličkami, omítkou, mramorem. Volí místa, odkud by odstranění nápisu vyžadovalo velké úsilí, mnoho času i peněz, a tak i *pixos* v nižších polohách mohou na svých místech vydržet po delší dobu. Plochy jsou sprejery nejčastěji preferované podle toho, odkud se barva hůře smazává. Není to tak, že by měli záměr něco ničit, ale jim jde o vlastní zviditelnění a zvěčnění jejich výtvorů. Usilují o to, aby jejich *pixos* vydržela na svých místech co nejdéle, jejich slovy „sto let“, „navždy“ či „natrvalo“. Jak ilustrují následující tři citace:

„Záleží na materiálu. Udělám *pixo* na mramoru, protože bude těžké jej smazat, chápeš. Jestli to bude týpek chtít smazat, zničí si ten obklad.“ (Felipe, 2015).

„Děláme to [*pixos*], aby to tam zůstalo fakt navždy. A ono to tam zůstane alespoň sto let. Ale tamto třeba [ukazuje na zeď na rohu ulice] to si buď jistá, že to časem zmizí“ (Calil, 2015).

„Záměrem je opravdu ten můj podpis ve tváři města zvěčnit, rozumíš“ (Marcos, 2015).

---

⁵⁷ V tomto kontextu bych chtěla zmínit, že *pixadoři* rozlišují dva druhy *pixos*. První jsou lehce smazatelné, a slouží pro „spontánní uznání“. Spontánní proto, že jsou vytvářené na lehce dostupných místech (dosažitelné natažením paže), kde se nepředpokládá, že nápisy vydrží v delším časovém horizontu. Majitelé domů projevy sprejerů přemalovávají, přestříkávají, nebo je nahrazují obrázcí graffiti. Údajně si „zavolá graffitistu, dá mu za to prachy a on mu tam místo *pixa* udělá nějaké umění, graffiti, dekoraci nebo něco“. Obecně se tato *pixos* vyznačují krátkodobostí, a většina z nich vzniká na základě spontánního rozhodnutí. Není to však tak, že by *pixos* v nízkých místech nikdy nevydržela. Ne všechna jsou zaručeně vždy přemalována nebo nahrazována graffiti. Druhý typ *pixos* souvisí s dlouhodobostí a stálostí. Některá *pixos* neslouží pro spontánní a krátkodobé uznání, ale přispívají k trvalejší a stabilnější pozici sprejera v rámci pole.

Čím déle nápis na daném místě vydrží, tím více sprejerů si jej všimne, bude o něm hovořit, nebo budou chtít daného jednotlivce překonat. Urbánní prostředí tak představuje arénu soutěžení a je předmětem teritoriálního sporu o viditelnost (Brighenti, 2010). Termíny viditelnost a teritorialita jsou pak navzájem doprovázeny myšlenkou respektu. Kdo je viděn, získá respekt, a kdo si vybojoval své teritorium, musí být také respektován (Brighenti, 2010: 324). Pravidlo respektování se vztahuje také na území již kolonizované jinými. Je-li daná plocha obsazena, neměl by ji jedinec napadnout (Brighenti, 2010; Pereira 2012; Lachmann 1988).

Sprejer Miguel mi jednou řekl, že „když přestaneš sprejovat, tvoje *pixo* umírá“. Je tak podstatné stále v symbolické rovině aktualizovat a potvrzovat existenci vytvářením nových nápisů. Největší viditelnost pixadorům poskytují nejriskantnější metody jako je *ponta cabeça*⁵⁸ a *escalada*, jež jsou časově i fyzicky náročné a vyžadují přípravu. Vzniklé nápisy jsou vysoko, nepřehlédnutelné. Postupem času pak nabývají ty nejstarší výtvořiny na hodnotě:

„Většinou hledáme místa, odkud naše *pixo* bude těžké odstranit. Místa, kde je *pixo* staršího data. Na jedné zdi je nápis z roku devadesát pět. Můj bože, to je neuvěřitelné. Někdy na to narážíš, a čím starší *pixo*, tím lepší. Vždycky hledáme takové místa, kde to *pixo* prostě zůstane“ (Cezar, 2015).

Dalším bodem, který mám za cíl rozvést, je otázka respektu spojená s přestupem do jiné sprejerské skupiny. Sprejeři zpravidla musejí jako noví členové začínat od znova. Prestiž získaná v jiném kolektivu je sice součástí biografie sprejera, ale odchodem ze skupiny se smazává a je na jednotlivci, jaké nové významy pro svůj pseudonym svými zásluhami získá v kolektivu novém. Zatímco Bruno byl po mnoho let znám jako LOCURAS z OS MAIS FORTES, jako člen RGS však „není nikým“. Sprejeři jsou navíc neustále překonáváni ostatními, a kdo přestane sprejovat, ocitá se na okraji *pixação*. Jak říká sprejer Felipe v následující citaci:

„Jeden měsíc máš uznání, jsi známý, a pak tě někdo překoná. Dnes to na *pixação* funguje takhle, tady v São Paulu. Musíš sprejovat, sprejovat, sprejovat“ (Felipe, 2015).

---

⁵⁸ Hlavou dolů. Vysvětleno v rámci čtvrté kapitoly.

Prestiž se tak musí potvrzovat. Podobně je tomu u začínajících sprejerů, které ještě nikdo nezná, dochází k tomu, že sprejují často, aby se co nejrychleji dostali do povědomí ostatních. Souvisí to s tím, co píše Lachmann (1988) o začínajících graffitistech. Podle něj se nováčci snaží získat uznání tím, že svůj tag zanechají na co největším počtu míst. Věří totiž, že početnost (*prolificity*) je cestou ke slávě (Lachmann, 1988: 236). Podobný případ nastává, když se někteří sprejeři na čas rozhodnou z *pixação* odejít a nechat sprejování, ať už kvůli rodině, které se to nelíbí, nebo kvůli problému s drogami, odchodu do vězení apod. Jakmile přestanou sprejovat, mění se tím i jejich status. Sami však o sobě říkají, že „jednou začneš, už s tím nepřestaneš.“ Návrat ke sprejování je pak pro ně klíčovým momentem:

„Deset let jsem byl mimo *pixação*. A viděl jsem, že to moje *pixo* umíralo. Měl jsem nějaké problémy. S drogama a tak. Ale už jsou to čtyři roky, co jsem přestal brát drogy a vrátil jsem se ve velkém stylu“ (Miguel, 2015).

Bruno hovoří v citaci také o „přátelství“ a „respektu“. Na *pixação* panuje „rivalita“ a „faleš“, jak mě někteří upozorňovali, a existuje symbolická hranice mezi těmi, kteří sprejují hodně, získali si slávu a úctu, a mezi těmi, kteří jsou nazýváni *bafo*. To jsou jednotlivci na začátku sprejerské kariéry, nebo ti, co sprejují méně a jsou neznámí. Dostávám se tak k tomu, že na *pixação* existují i tací, co prestiž nemají nebo ji nechtějí, neusilují o ni:

„Já ani nevím, proč jsem s tím sprejováním začal. Byla to jediná věc, co mě uspokojovala. Vylézt tam nahoru, a cítit ten klid brzo ráno, jak je to město klidné. Potloukat se po ulicích, zapomenout na problémy. Pro mě, chudého bez peněz bylo sprejování zábava“ (Rafael, 2015).

V tomto smyslu lze *pixação* nahlížet jako formu úniku od reality a pravidel panujících v dominantní společnosti (Campos, 2012: 3). Někteří sprejováním vyplňují volný čas, snaží se skrze tuto praxi uniknout od potíží, a ve sprejování tak vidí jedinou možnost, jak se, vzhledem k sociálním podmínkám, zabavit. V tomto ohledu *pixação* naplňuje potřebu individua někam patřit (Smolík, 2010: 32), což je spojováno s rysy subkulturního prostředí.

V hierarchii *pixação* se každý jedinec nachází v různé fázi své kariéry. Někdo na počátku, někdo na vrcholu a někteří z nich kariéru vzdali nebo byla předčasně ukončena. Ke všemu, co bylo řečeno, je potřeba zmínit, že viditelnost a prestiž, s sebou

nesou mnohá úskalí a sprejeři jim mnoho obětují. Zprvé jsou to finance, jak se vyjadřuje Miguel:

„Utrácel jsem hodně za spreje. Za měsíc jsem třeba utratil 700 reálů, jedna plechovka stála sedm, a každý měsíc jsem jich vypotřeboval sto“ (Miguel, 2015).

Za druhé mám na mysli konzumaci drog a s tím spojené tragédie. Když jsme v rámci jednoho z klasických čtvrtěčních *pointů* vyrazili s Cezarem na procházku v okolí centra São Paula, Náměstí republiky, v jehož blízkosti *point* probíhal, vzal mě k jedné budově, která už byla hodně posprejovaná, a řekl:

„Vidíš tam to *pixo*? [ukázal na čtvrté patro] Tam šplhal jeden z mých kluků. Ale nedodělal to, protože spadl. Byl na místě mrtvý“ (Cezar, 2015).

Podle slov Cezara, dotyčný *pixador* ztratil rovnováhu a spadl z okenní římsy, kde sprejoval. Údajně byl závislý na drogách, před svým *rolé* se „zdrogoval“ a přecenil své síly. *Pixação* na jedné straně poskytuje adrenalin, je zdrojem zábavy a osobního uznání; co stojí ale na straně druhé je destrukce a smrt. Problematických aspektů je hned několik a drogová závislost a konzumace alkoholu jsou jedny z nich. Konzumace omamných látek je s prostředím *pixação* úzce spojeno, ostatně drogy a jejich účinky jsou jednou z inspirací pro tvorbu názvů *gangů* a *grife*. Samotní *pixadoři* jsou v této otázce různě orientovaní. Mnoho sprejerů konzumuje nejvíce *maconha* (marihuana) a *cocaina* (kokain), aby zahnali strach při sprejování, dodali si odvahy. Časté je, že na *pointech* v hloučcích sprejerů koluje něčí *baseado*, které je nabízeno všem, kdo se k hloučku připojí. Několikrát obíhala taková cigareta i přese mě, a za jeden večer, což bylo v řádu několik hodin, strávených na *pointu* se ke mně dostávala opakovaně několikrát. Vždy patřila někomu jinému, ale stěží se dalo vypátrat komu, protože kdo stál v hloučku, za chvíli si s někým jiným vyměňoval podpis. Vlastně na tom nikomu nezáleželo, a ani nikdo ze sprejerů se neznepokojoval, čí *baseado* vlastně kouří. Někteří sprejeři zastávají názor, že „*pixação* se nedá s drogama a alkoholem kombinovat“ a že při sprejování „musíš zůstat *careta*“, tedy střízlivý:

„Často se stane, že vkládáš svůj život do rukou druhého sprejera. A musíš mu prostě důvěřovat. V takových chvílích musíš být *careta*, protože když budeš zdrogovaný, tak ho prostě neudržíš“ (Rafael, 2015).

I když se údajně dají na *pixação* drogy lehce sehnat, někteří sprejeři k nim mají záporný vztah. Ať už kvůli jejich vlastní minulosti, nebo i kvůli samotné povaze *pixação*, kdy si sprejeři vzájemně pomáhají a spoléhají na sebe. Zbývá zmínit poslední problematický aspekt *pixação* a tím jsou rizika, jež sprejerům hrozí ve formě trestů ze strany majoritní společnosti, nejčastěji však policejního aparátu. Věnuji se tomu v následující, a zároveň poslední, kapitole.

6.4. „Nikdy nevíš, jestli se vrátíš“

„Když narazíš na své limity, celý se třeseš. Ztvrdnou ti nohy, jsi zmrzlý. Cítíš tu smrt a celý se třeseš, až do konce. A víš, že jsi živý. Cítíš, že žiješ“ (Daniel, 2015).

Byl klasický čtvrtek, a ten den bylo na *pointu* o dost více pixadorů, než na tom předchozím. Po oné tragédii, kdy byli zastřeleni dva sprejeři, jak píši na začátku práce, se pixadoři začínali znovu na čtvrteční *pointy* vracet. Na baru se tvořily fronty na pivo, a celá ulice byla hlučná a plná. „Měl jsem obavy, aby tenhle *point* po tragédii nezanikl“, komentoval ten večer Cezara a ostatní se k němu přidávali se svými komentáři. Večer plynul, ale netrvalo dlouho, a jak se pomalu stávalo zvykem, přijelo na *point* několik policejních aut. Jedno po druhém vjížděli do ulice, bylo jich tentokrát asi osm, a pixadoři jim museli uhýbat.

Cezar se začal poohlížet a hledat své kamarády. Po chvíli jsem viděla, jak několik sprejerů stálo čelem ke zdi, měli ruce za hlavou a policie je prohledávala. Ukázka na *Obrázku 11*.

Obrázek 11 Prohledávání sprejerů. Tzv. *quadrilha* na *pointu*.

Autor: Eva Válková (2015)

„To je *quadrilha*“⁵⁹, říká mi Cezar. „To nám dělají policajti často. Jen doufám, že nechytli někoho od nás“. Policie svou přítomností vždy předčasně ukončí *point* - většina pixadorů totiž ze strachu odchází co nejrychleji pryč, některé stačí před tím odchytnout a zkontrolovat. Při *quadrilha* údajně hledají, jestli nemají sprejeři u sebe drogy, ale taky spreje, což jsou v obou případech „kompromitující věci“. Pokud tito mladí lidé mají některý z těchto předmětů u sebe, policisté je odvezou na *delegacia*⁶⁰, což je v portugalské výraz pro policejní stanici.

Mezi policií a sprejery panuje v São Paulu nevraživost. I když podle slov sprejerů „policajti jen dělají svou práci“, vztah sprejerů k policii je definován obavami, strachem a averzí. Jeden pixador mi na *pointu* vyprávěl, že i když se před pár lety ocitl na invalidním vozíku, má chuť sprejovat a sprejuje často. Ukazoval mi fotografie, jak se rukama drží zdi a za pomoci dvou kamarádů se vytahuje nahoru. Říkal, že by dokázal sprejovat sám, protože sílu na to má, ale je lepší mít vždycky někoho s sebou, kdo bude hlídat. Hlídat a varovat, kdyby jela kolem *polícia* a oni se tak ocitli v nebezpečí. „Když tě chytí, nikdy nevíš, co s tebou udělají“. Jak sami říkali - „policie tě může *assassinar*

---

⁵⁹ [kuadrilja]

⁶⁰ [delegacia]

(zavraždit)“, „*torturar* (umučít) k smrti“, a toho se pixadoři při sprejování obávají. Každý sprejer tak před policisty mnohokrát prchal. Nejdůležitější je totiž nenechat se chytnout.

Když sprejery chytí policisté při sprejování, jde o trestnou činnost a podle zákona by je měli odvézt na *delegacia*. Podle toho, jak proces popisovali sami sprejeři, musí podepsat protokol, a pak buď dostanou pokutu, zůstanou několik hodin uvěznění v cele, nebo jsou rovnou propuštěni, a bez pokuty. Každý z pixadorů byl na *delegacia*, někteří častěji než jiní a stejně tak měli zkušenost s krátkodobým nebo dlouhodobým pobytem ve vězení. Například Bruno a Felipe strávili začátkem roku 2015 ve vězení čtrnáct hodin. Někdo z obyvatel je viděl při cestě do práce, jak sprejují viadukt, a ohlásil to. Navíc policisté u nich v mobilu údajně našli „fotky a videa z předchozí noci“, kdy sprejovali v centru města, a tak zůstali oba několik hodin uvěznění.

Co je ale častější a čeho jsou si sprejeři vědomi, policisté s nimi jednájí v rozporu se zákonem. Dochází ke zneužívání moci ze strany policejního aparátu a součástí každý pixador má tak zkušenost s legitimními, ale i nelegitimní tresty a sankcemi, což lze považovat za jeden z problematických aspektů *pixação*. Souza (2007) říká, že zatčení těchto lidí nepatří k oceňovaným způsobům policejní represe, protože z hlediska provize sprejeři nejsou pro policii zajímavou skupinou. Daleko cennější, než přivést sprejery na stanici, je použít jejich vlastní nástroj proti nim (Souza, 2007: 43).

Souza, když odkazuje na použití vlastního nástroje proti pixadorům myslí trest, který se uchýtil mezi sprejery pod názvem *banho de tinta*, což znamená v překladu barvicí koupel, lázeň, zkrátka je to taková barevná sprcha. Chycené sprejery strážníci mnohdy posprejují jejich vlastními spreji. Často míří do obličeje, ale také na tělo, kde vypotřebují veškerý zbylý obsah nádoby. Proti tomuto trestu se pixadoři brání různými taktikami. Ne vždycky se policistům podaří chytit pixadory v akci, a tak sprejerům zbývá čas na to, aby zahladili stopy. To znamená, že se co nejrychleji snaží spreje zbavit a zahodí jej (pod stojící auto, do křoví apod.), což funguje také jako pojistka, protože bez držení spreje jim údajně „nemají policisté jak dokázat, že sprejovali“.

Další způsob, jak se barvicí koupeli vyhnout, je útěk (ten není vždycky proveditelný, když se jedná o *metodu escalada* nebo *janela*). Nosit u sebe spreje je sice

nebezpečné, ale nosit je se zamontovaným vrškem odkud barva stříká, je ještě horší. Jak jsem vyzorovala na *pointech*, a jak mě naučil Wagner, sprejeři mají ještě jednu taktiku, které jsem si začala všimnout až poté, co jsem ji musela sama provést. Tehdy při návštěvě *quebrady Capão*, o které jsem hovořila v kapitole páté, Wagner dával, před odchodem na naše první *rolê*, některé spreje odděleně od ostatních. Sundával jim totiž vršky, a tehdy mi u toho vysvětlil:

„(...) to [myslí sundávání vršků a jeden dává pryč] se dělá, abys neschytala barvící koupel, když tě čapnou, chápeš.(...) Až si vybereš nějakou tu barvu, sundej vršky. Já je vezmu v kapse. Ty máš batoh, tak vezmeš ty spreje“ (Wagner, 2015).

Obě části pak sprejeři zkompletují až těsně před sprejováním, jako to udělal tehdy Wagner. Měl vršky v kapse, a než začal sprejovat, nasadil jeden z nich na sprej. Na *pointu* jsem si této taktiky také všimla často, když si pixadoři mezi sebou předávali spreje bez vršku, a dávali si je například do rukávu; vršek drželi v dlani a pak jej také někam schovali.

Ukazuje se, že zneužívání pravomocí může vést k mnoha tragickým následkům. Jedovatá barva na kůži způsobila některým sprejerům intoxikaci a smrt, jak uvádí ve svém textu Soares (2013), navíc barvící koupel je doprovázena, podle výpovědí sprejerů, fyzickou a verbální agresivitou. Každý sprejer kromě toho, že „schytal barvící koupel“, dostal „několik ran do obličeje“, „kopanec do rozkroku od policajta“, nebo mu „vyhrožovali zabitím“, či byl jinak verbálně napaden. Podle Souzy se výkon neoficiálních sankcí stal při potlačování nelegální aktivity *pixação* rutinní záležitostí (Souza, 2007: 43).

I přesto, že si sprejeři často svá *rolê* předem plánují, nikdy dopředu neví, zda se nepřihodí něco neočekávaného a nepředvídatelného. Jak sami říkali: „když jdeš sprejovat, nikdy nevíš, jestli se vrátíš“. V této souvislosti si vybavuji příběh, který mi byl vyprávěn na setkání, kde jsem poznala Jac. V onom hloučku byli kromě ní, Miguela, Daniela a dalších také Lucas. Všimla jsem si jej hned zpočátku, protože měl přes půlku obličeje obvaz a vypadalo to, jako by měl poraněné oko. Podepíral se berlemi a vedle něj stála slečna, vypadající připravena svého kamaráda včas zachytit, pokud by se na berlích nedokázal udržet. Vypadali oba velice ustrašeně a zprvu vůbec nehovořili.

Miguel se pak Lucase zeptal: „Jsi v pohodě, brácho?“ Mladík odpověděl, že ano, a Miguel vzápětí zareagoval slovy: „Jestli o tom nechceš mluvit, tak nemusíš.“ Slova se ujala Jac a začala popisovat, jak byli společně s Lucasem v jedné z předchozích nocí sprejovat, a vyprávěla, jak jejich *rolé* skončilo:

„ (...) to jsme byli tady, kousek na Santa Cecília. Sprejovala jsem a najednou slyším ránu, podívám se a Lucas na zemi. On spadl, bylo to asi čtvrté patro, ne? [ptá se Lucase, ten kývá hlavou ve znamení souhlasu] A jen vidím, jak leží na zemi, běží k němu policajti a začínají do něho kopat. Byla jsem ještě dost vysoko a nemohla nic dělat. Tak lezu rychle dolů a vidím, jak do něj kopou a kopou. (...) Ty vole, tam seshora vypadal mrtvý. Říkala jsem si, že to už určitě musí být mrtvý. A pak jsem viděla, že se hýbe a byla jsem šťastná, šťastná že žije. (...) A jak jsem slezla dolů, tak ten policajt mě chytil za vlasy, a takhle mě za ně táhl [názorně na sobě ukazuje]“ (Jac, 2015).

Podle oficiálních pravidel by měli být Jac a Lucas převezeni na policejní stanici. Sprejovali residenční budovu a mohli by dostat pokutu, nebo být na určitou dobu uvězněni. Uvedená citace však zachycuje komplexnost sociálních problémů brazilské společnosti, kterými jsou diskriminace ve vztahu k sociálním třídám, sociální nervnost, rasismus a násilí na ženách. Diskriminace v tomto případě ústí ve fyzické násilí a tím dochází k porušování základních lidských práv a svobod. Další riziko představují pro pixadory reakce obyvatel. Někdy sprejery ohlásí policii, jindy vezmou iniciativu do vlastních rukou. Stejně jako policejní hlídky, jednají mnohdy způsoby, které sprejeři nemohou předvídat, a to pak může vyústit v podobně násilné reakce, jako od policistů. Úvodní citace této kapitoly, kde Jac popisuje, jak ji někdo namířil pistoli do obličeje, je jedna z možných reakcí. Zcela odlišná situace od doposud představených, je například tato:

„Já nemám strach z policie. Jasně, že vím, že už pixadorům dost škodili a pořád škodí. Ale například, větší strach mám z toho, když budu v okně residenční budovy a nějaká neškodná paní otevře okno. Protože ty jsi na tom okně a tam jsi zranitelná. Jsi v malém prostoru, který má tak maximálně deset centimetrů, stojíš tam, držíš se pevně za konečky prstů okenního parapetu nebo na bocích. A tam stačí málo, stačí, aby někdo otevřel okno a je to. Spadneš. Jednou jsem šplhal, a v okně se objevila malá holčička. Vyděšeně na mě koukala a já na ní. Udělal jsem na ni takhle [dává si prst na ústa] a říkám „pššt“. Pak jsem jí ukázal sprej a říkám [šeptá]: Já tady

sprejuju, všechno je v pohodě. A ona pak, naštěstí, někam utekla“ (Miguel, 2015).

Pocit zranitelnosti a nejistoty jsou emoce, se kterými se sprejeři setkávají běžně, stejně jako s novými situacemi, jež skýtají rizika jiných forem, jak popisuje Miguel. V okamžiku, kdy se sprejer nachází vysoko a nemá se čeho přidržet, nepomůžou mu ani naučené triky a je tak „nucen vypořádat se s bezprostředním okamžikem tak, že „instinktivně“ zareaguje na dané okolnosti“ (Lyng, 2004: 362).

Rizika, nebezpečí a na životě ohrožující situace se ukazují jako nezbytná součást cesty k získání uznání a respektu od ostatních sprejerů, navíc jim sprejování poskytuje adrenalin a potěšení. Deviantní činy, které jsou charakterizované nejistotou, ohrožením, nepředvídatelností, frustrací (...) jsou často označovány lidmi jako vzrušení, výzva, dobrodružství a zábava (Lyng, 2004: 360 dle Lofland, 1969: 105). Zároveň si vytváří na této činnosti závislost, a jakmile jednou začnou sprejovat, je pro ně těžké přestat.

Dostávám se k závěru kapitoly, ve které bylo mým cílem zaměřit se na soutěživý aspekt *pixação* a zodpovědět otázku, zda kromě adrenalinu a zábavy, praktika *pixação* mladým marginalizovaným lidem poskytuje něco dalšího. Bylo řečeno, že *pixação* je hierarchizovaným prostředím, silovým polem, s vlastním řádem, autoritami a pravidly, kde je postavení jednotlivce podmíněné jeho individuálním výkonem, v podobě riskantních a nebezpečných situací a schopností se zviditelnit. Na několika příbězích bylo demonstrováno, že postavení jednotlivce se na *pixação* proměňuje, a dochází k potvrzování maskulinní identity těchto mladých mužů. V otázce prestiže, získané rozhovory poukazují, že pozice sprejera může být na jednu stranu trvalá, hovoříme-li o statusu *pixador consagrado*, nicméně některé pixadory lze označit za tzv. sprejerské nomády, jejichž prestiž se proměňuje s tím, jak se mění jejich členství ve skupinách. Ukazuje se, že dobývání postavení a cesta za uznáním s sebou přináší mnohé oběti v podobě zranění či smrti, a sprejeři jsou vystavováni různým formám násilí v důsledku zneužívání moci, což poukazuje na komplexnost sociálních problémů brazilské společnosti, jako diskriminace ve vztahu k sociálním třídám, rasismus a násilí. Nyní se dostávám k závěru celé práce. V následující kapitole budou shrnuty základní poznatky, zjištěné realizovanou etnografií brazilských sprejerů.

Závěr

V této práci jsem pojednávala o sociálním fenoménu *pixação*, což je unikátní styl grafických nápisů charakteristický pro veřejný prostor brazilských velkoměst. Mladí lidé pomocí spreje nebo jiných nástrojů nechávají své podpisy na různých plochách urbánního prostoru, nejčastěji však ve vysokých patrech budov. Nejen, že porušují zákon, ale *pixação* mnohé obětují a sami riskují své životy. Zabývala jsem se touto urbánní intervencí v metropoli São Paulo a skrze etnografické šetření a rozhovory se sprejery jsem se snažila nalézt odpověď na řadu otázek. Kladla jsem si za cíl zjistit, proč tito lidé sprejují a jak lze jejich jednání rozumět, a také, co jim tato nelegální praktika dává a proč je pro ně důležitá.

Na první pohled se tento fenomén může zdát jednoduchý a homogenní, nicméně *pixação* je poněkud komplexní a lze na ni pohlížet několika přístupy. Jednak ji můžeme označit za projev deviace, kdy skrze kontra kulturní jednání sprejující lidé porušují vlastnické a estetické nároky dominantní skupiny. V druhé rovině se urbánní praktika jeví jako prostředek vzdoru a protestu menšinové části populace. Za třetí lze *pixação* interpretovat jako reakci na marginalizaci, kde hraje roli prestiž a touha po sebenaplnění. Sprejování je pak nástrojem soutěžení mladých mužů o prestiž v rámci peer groups. Aby bylo možné na formulované otázky nalézt odpovědi, v této práci se vzhledem ke komplexnosti sociálních vztahů v prostředí *pixação*, dotýkám všech těchto tří rovin.

Chceme-li porozumět *pixação* v současném urbánním prostředí, nelze ji oddělit od jejího socio-historického kontextu. Věnovala jsem se proto v prvé řadě historickému vývoji této praktiky v São Paulu. Řadou autorů a také samotnými dotázanými sprejery jsou první vzniklé nápisy dávány do souvislosti s příchodem diktatury, kdy městské prostředí sloužilo k vyjádření lidí nesouhlasících s nastoleným režimem. V té době měly nápisy čitelnou formu a jednalo se o krátké slogany. V průběhu času se jejich podoba proměnila, a dnes jsou nápisy *pixação* zpravidla nečitelné. Jejich charakteristický styl písmen a abeceda, kterou si sprejeři sami vytvářejí, a jež *pixos* odlišuje od graffiti, jsou jedním z typických rysů této intervence.

Ukazuje se, nečitelné nápisy se specifickou kaligrafií, nesou zčásti politický význam. Docházím k závěru, že sprejovanými nápisy je vyřčena nespravedlnost a jsou projevem diskriminace. Skrze *pixos* si tito mladí lidé „symbolicky“ a „efemérně“ nárokují urbánní prostor a okupují jej. Celá práce je, mimo jiné, inspirovaná dílem autorky Teresa Caldeira, která otevírá téma urbánní intervence *pixação* v kontextu demokratizace společnosti jako projev převládajících sociálních a prostorových nerovností. Ukazuje se, že ilegální činnost nemá za cíl daný stav společnosti změnit, ale spíše „navrátit“ městský prostor třídám, které z něj byly v průběhu času vyloučeny. V tomto ohledu byla klíčová otázka sociálního zázemí těchto mladých sprejujících lidí. Věnovala jsem obsáhlou kapitolu tomu, z jakého prostředí pocházejí. Jedná se o marginalizované saopaulské periferie, jež jsou spojovány s vysokou mírou kriminality a označovány jako „místa s největším výskytem chudoby“ (Huges, 2004: 95). *Pixos* jsou reakcí na jejich marginalizovanou pozici a pomocí těchto nápisů sprejeři zviditelňují to, že i když se ocitli na chudých periferiích, jsou bezprostřední součástí městského prostoru.

Při sprejování se však neomezují na periferní části, a jejich *pixos* najdeme v hojném počtu v samotném centru města. Sprejeři tak vyrůstají v úzkém vztahu s prostory metropole a její prostory využívají také k pravidelným setkáním, jež jsou, stejně jako jejich nelegální činnost, často potlačována. Souvisí to s tím, jak jsou nahlíženi ze strany společnosti. Častá jsou označení „vandal“, „zločinec“ a jejich výtvary jsou považovány za „visuální znečištění“.

Zjišťuji, že ačkoliv můžeme na *pixação* pohlížet jako na reakci na sociální problémy vznikající ze sociálních nerovností, a tedy projevy anomie (Merton, 2000) a deviantního chování (Becker, c 1991), a v důsledku toho tyto mladé lidi označit za delikventy, aspiracemi mnoha sprejerů je získat prestiž, respekt a *pixação* je přirovnávána k profesi. Motivací jedince vstoupit do tohoto prostředí tak může být nejen touha po dosažení statusu a kariéry, ale naplňovat potřebu individua někam patřit (Smolík, 2010: 32), což je spojováno s rysy subkulturního prostředí. Mezi sprejery panuje rivalita, a i když může na jednu stranu být prostředím navazování přátelství s vrstevníky, jedná se o silové pole s vlastním řádem, formami autority, a pravidly a zároveň je bojištěm, kde se „svádí boj o základy identity a hierarchie“ (Wacquant, 2002). Respekt se získává dlouhodobě, ale ani tak jej někteří získat nedokáží.

Protože status si musí individuum zasloužit, vyžaduje tato činnost hrdinské, nebezpečné a velkolepé výkony. Často se sprejeři ocitají na hranici života a smrti, jen aby zanechali svůj podpis v posledním patře residenční budovy, kam vyšplhají pomocí vlastní fyzické síly. Oceňován je také ten, kdo má největší počet nápisů. Osvojení si těžko dostupného teritoria, vyšplhání do dvacátého patra nebo ovládnutí dosud nikým nedotčené plochy jsou jedny z forem, jak aspirovat na úspěch mezi ostatními a zajistit si respekt. Status sprejera je tedy dovozen od jeho schopnosti se zviditelnit a získat teritorium a podstupováním rizika dochází ke konstrukci a potvrzování maskulinní identity těchto mladých mužů (Macdonald, 2001).

Při mé snaze opovědět na otázky, které jsem si položila v úvodu této práce, vyvstala postupně celá řada otázek dalších. Například není možné nestranně rozhodnout, jestli posprejovaná zeď domu je vandalství, umělecké dílo, výraz rebelie či politické agitace. Ukazuje se, že vše je tam v různé míře obsaženo. Brazilská *pixação* svou specifickou abecedou tvoří samostatnou kategorii, kterou nelze v její základní podobě jinak, než nadále odlišovat od *graffiti*.

I když vznikl nedávno o pixadorech dokument, a tím se tento fenomén dostal do povědomí širší veřejnosti v různých částech světa, tato „popularita“ se týká jen několika vybraných sprejerů. Zjišťuji, že abychom mohli porozumět činnosti těchto mladých marginalizovaných lidí, je potřeba na ně primárně pohlížet jako na integrované členy brazilské společnosti. Skrze citace jsem se snažila ukázat, čemu oni sami čelí, a prostřednictvím několika autorů jsem ilustrovala, že mladí lidé z periferií jsou v brazilské společnosti spojováni s kriminalitou. *Pixação*, i když je trestným činem, působí jako prevence proti jiným trestným činům, a zároveň je prostředím jejich seberealizace. Z hlediska prosazovaného cíle, nejsou sprejeři homogenní, navíc je v jejich činnosti obsažen prvek soutěživosti. Zjišťuji tak, že *pixação* nelze považovat za hnutí, avšak v činnosti sprejerů spatřuji nové formy politického jednání.

Summary

This master thesis examined the social phenomenon *pixação* which is a unique style of graphic signs characteristic for urban public space in Brazilian cities. Young people are using sprays or other tools to leave their signatures on various surfaces in the urban areas, mostly in the highest floors of the buildings. Not only do they violate Brazilian law, but *pixação* sacrifice many things and risk their lives. I was examining this urban intervention in the São Paulo metropolis and I was willing to find answers to a number of questions through ethnographic research and interviews with pixadores. I was aiming to find out the reason why these people spray and how to understand their behavior in the first place, but also what they receive from this illegal practice and why it has such an important value for them.

It turned out that the illegible inscriptions with specific calligraphy have partially political significance. I came to the conclusion that these sprayed inscriptions speak for injustice and express discrimination. Through pixos, these young people "symbolically" and "ephemerally" claim and occupy urban space. The whole thesis was, among other things, inspired by the work of the author Teresa Caldeira who has opened the topic of urban intervention *pixação* in the context of democratization of society as a manifestation of the prevailing social and spatial inequalities. It turned out that the illegal activity does not aim to change the state of society, but rather aims to "return" the urban space to the social classes which were excluded from central part of metropolis. In this respect, the key issue was the social background of these young sprayers. Hence, I wrote an extensive chapter on what background they came from; marginalized peripheries of São Paulo associated with high rates of criminality and referred to as "the places with the highest occurrence of poverty" (Hughes, 2004: 95). Pixos are responding to their marginalized position and the sprayers use their signs to highlight the fact that although they live in the poor suburbs, they are a direct part of the urban space.

I came to a conclusion that although we may see *pixação* as a response to social problems arising from the social inequality, and therefore the manifestations of anomie (Merton, 2000), and deviant behavior (Becker, c 1991), and, as a consequence, we may

label these young people as delinquents, the aspiration of many sprayers is to gain prestige, respect and they compare *pixação* to other professions. Motivation of an individual to enter this environment may not be based only on desire to achieve status and career, but also to meet with the needs of any individual to belong somewhere (Smolik, 2010: 32), which is associated with features of the subculture environment. There is a rivalry among the sprayers, and even though it may be on the one hand an environment for making friendships with their peers, it is a field of forces with its own order, authority forms and rules and, at the same time, it is a battleground where its participants "struggle for identity and hierarchy" (Wacquant, 2002). Respect is being received in the long term. Some of them achieve it, but some stay in the margin.

Pixadores often put themselves on the brink of life and death, only to leave their signature on the top floor of a residential building where they climbed using nothing else but their own physical strength. Person who has the largest number of inscriptions is appreciated also. Mastering the entrance of hardly accessible territory, climbing up to the twentieth floor or dominating yet untouched areas are some of the ways to aspire to success among others and to ensure the respect. Status of these sprayers is thus deduced from their ability to make themselves visible and to gain territory and to take risks leading to the construction and the confirmation of masculine identity of these young men (Macdonald, 2001).

Použitá literatura

BECKER, Howard S. *Outsiders*. Vyd. 1. New York: Free Press, c1991, 215 s. ISBN 0-684-83635-1.

BOURGOIS, Philippe. *In search of respect: Selling crack in El Barrio*. Vyd. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 407 s. ISBN 978-0-521-01711-4.

BRIGHENTI, Andrea Mubi. At the wall: Graffiti writers, urban territoriality, and the public domain. *Space and Culture* (online). 2010, vol. 13, 3: 315-332 (cit. 2015-05-20). DOI: 10.1177/1206331210365283. Dostupné z: <http://sac.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/13/3/315.full.pdf+html>.

CAMPOS, Ricardo. Graffiti writer as superhero. *European Journal of Cultural Studies* (online). 2013, 16 (2): 155-170 (cit. 2015-05-20). DOI: 10.1177/1367549412467177 Dostupné z: <http://ecs.sagepub.com.ezproxy.is.cuni.cz/content/16/2/155.full.pdf+html>.

CARRINGTON, Victoria. „I write, therefore I am; texts in the city.“ *Visual Communication* (online). 2009, 8: 409–425 (cit. 2015-05-20). DOI: 10.1177/1470357209343356. Dostupné z: <http://vcj.sagepub.com/content/8/4/409.short>.

CASTRO, Mary Garcia; ABRAMOVAY, Miriam. Jovens em situação de pobreza, vulnerabilidades sociais e violências. *Cadernos de pesquisa* (online). 2002, 116: 143-176 (cit. 2016-03-20). ISSN 1980-5314. Dostupné z: http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0100-15742002000200007&script=sci_arttext.

CEARÁ, Alex de Toledo; DALGALARRONDO, Paulo. Jovens pichadores: perfil psicossocial, identidade e motivação. *Psicologia USP* (online). 2008, 19.3: 277-293 (cit. 2016-02-10). ISSN 1678-5177 Dostupné z: http://pepsic.bvsalud.org/scielo.php?pid=S167851772008000300002&script=sci_arttext.

COIMBRA, Cecília MB, and Maria Livia NASCIMENTO. "Ser jovem, ser pobre é ser perigoso." *Jovenes, Revista de Estudios sobre juventud* (online). 2005, 9.2: 338-355 (cit. 2016-03-23). Dostupné z: http://www.slab.uff.br/images/Aquivos/textos_sti/Cec%20ADlia%20Coimbra/texto23.pdf.

CORONA, Cíntia Renata. Pixação e cidade: uma apropriação artístico-fotográfica. *Revista do Colóquio de Arte e Pesquisa do PPGA-UFES* (online). 2014, 3 (6): 167-176 (cit. 2015-05-20). Dostupné z: <http://www.periodicos.ufes.br/colartes/article/view/7714/0>.

DE SOUZA, David da Costa Aguiar. Pichação carioca: etnografia e uma proposta de entendimento. Rio de Janeiro, 2007. IFCH-UFRJ.

DLOUHÁ, Marie. „Virtuální etnografická procházka “jako příklad vedení etnografického výzkumu v době internetu. *AntropoWebzin* (online). 2012, 8.3: 169-176 (cit. 2015-05-20). Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/webzin/index.php/webzin/article/view/12/12>.

DO RIO CALDEIRA, Teresa Pires. *Cidade de muros: crime, segregação e cidadania em São Paulo*. Vyd. 1. São Paulo: Editora 34/Edusp, 2000, 400 s. ISBN 978-85-7326-188-2.

DO RIO CALDEIRA, Teresa Pires. Inscrição e circulação: novas visibilidades e configurações do espaço público em São Paulo. *Novos Estudos-CEBRAP* (online). 2012, 94: 31-67 (cit. 2015-05-20). ISSN 0101-3300. Dostupné z: http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0101-33002012000300002&script=sci_arttext.

FRANCO, Sérgio. *Iconografias da metrópole: grafiteiros e pixadores representando o contemporâneo*. Faculdade de Arquitetura e Urbanismo USP, 2005.

GIDDENS, Anthony; SUTTON Phillip W. *Sociology*. Vyd. 7. Cambridge: Polity, 2013, 1182 s. ISBN 978-0-7456-5293-1.

HAMMERSLEY, Martyn; ATKINSON, Paul. *Ethnography. Principles in Practice*. Vyd. 2. London: Routledge, 1995, 323 s. ISBN 0-415-08664-7.

HAMMERSLEY, Martyn; ATKINSON, Paul. *Ethnography: Principles into Practice*. London: Routledge, 1983, 273 s. ISBN 10: 0422771600.

HRABÁNKOVÁ, Anežka. *Nový kapitalismus jako příčina a důsledek efektivizace společnosti*. Praha, 2013. 63s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Balon, Ph.D.

HUGHES, Pedro Javier Aguerre. Segregação socioespacial e violência na cidade de São Paulo: referências para a formulação de políticas públicas. *São Paulo em Perspectiva* (online). 2004, 18.4: 93-102 (cit. 2016-02-10). ISSN 1806-9452. Dostupné z: http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0102-88392004000400011&script=sci_arttext.

KOWARICK, Lúcio; REZENDE, Tomás. *Escritos urbanos*. Vyd. 2. São Paulo: Editora 34, 2000, 144 s. ISBN-10 – 8573261633.

LÁNSKÝ, Ondřej. Kritická teorie a teorie uznání Axela Honnetha. In: *Soudobá sociologie I (Teoretické koncepce a jejich autoři)*. Vyd. 1. Editor Šubrt Jiří a kolektiv. Praha: Karolinum, 2007, s. 241-278. ISBN 978-80-246-1275-1.

LACHMANN, Richard. „Graffiti as Career and Ideology“. *American Journal of Sociology* (online). 1988. Vol. 94, No. 2, pp. 229-250 (cit. 2016-02-11). Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2780774>.

LARA, Arthur. *Graffiti arte urbana em movimento*. São Paulo, 1996, USP.

LOFLAND, John. *Deviance and identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1969.

LYNG, Stephen. Crime, edgework and corporeal transaction. *Theoretical Criminology* (online). 2004, 8.3: 359-375 (cit. 2016-04-10). DOI: 10.1177/1362480604044614. Dostupné z: <http://tcr.sagepub.com/content/8/3/359.short>.

MACDONALD, Nancy. *The graffiti subculture: Youth, masculinity and identity in London and New York*. Basingstoke: Palgrave, 2001, 265 s. ISBN 0333781910.

MALINOWSKI, Bronislaw. Kula; the circulating exchange of valuables in the archipelagoes of Eastern New Guinea. *Man* (online). 1920, 20: 97-105 (cit. 2016-02-11). Dostupné z: <http://acdigitalpedagogy.org/mpelzel/kula-ocr.pdf>.

MANCO, Tristan; NEELON, Caleb. *Graffiti Brasil*. London: Thames & Hudson, 2005, 128 s. ISBN 10: 0500285748.

MAREŠ, Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení/Poverty, Marginalisation, Social Exclusion. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* (online). 2000, Roč. 36, Čís. 3, 285-297 (cit. 2015-08-11). Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41131551>.

MERTON, Robert K. *Studie ze sociologické teorie*. Vyd. 1. Překlad Ogrocká Jana. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2000, 285 s. ISBN 80-85850-92-3.

MINGIONE, Enzo. "Urban Poverty in the Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates". In: MINGIONE, Enzo (org.). *Urban Poverty and the Underclass*. 1999, New York: Blackwell, pp. 30-40.

MITTMANN, Daniel. O sujeito pixador: tensões acerca da prática da pichação paulista. 2012. 124 f. Dissertação (mestrado) - Universidade Estadual Paulista, Instituto de Biociências de Rio Claro. Dostupné z: <http://repositorio.unesp.br/handle/11449/90125>.

O'REILLY, Karen. *Ethnographic Methods*. London: Routledge. 2005, 252 s. ISBN: 0415321565.

PEREIRA, Alexandre B. *De rolê pela cidade: os pixadores em São Paulo*. Faculdade de Filosofia, Letras e Ciências Humanas USP, 2005.

PEREIRA Alexandre B. As marcas da cidade: a dinâmica da pichação em São Paulo. *Lua Nova* (online). 2010, 79: 143-162, (cit. 2015-11-20). Dostupné také z: <http://scielo.br/pdf/ln/n79/a07n79.pdf/>.

PEREIRA Alexandre B. Quem não é visto, não é lembrado: sociabilidade, escrita, visibilidade e memória na São Paulo da pichação. *Cadernos de Arte e Antropologia* (online). 2012, Vol. 1, No 2, (cit. 2015-11-20). DOI : 10.4000/cadernosaa.631c. Dostupné z: <http://cadernosaa.revues.org/631>.

PETRUSEK, Miloslav. Zygmunt Bauman and Czech Sociology (1964-2010). *Sociologický časopis*. 2010, roč. 46, č. 6, s. 1035-1045. ISSN 0038-0288.

RODRIGUES, Wallace. "Seu olhar alimenta meu vício": Pichação urbana enquanto arte de guerrilha. *Fermentario* (online). 2015, Vol 2, No 9 (cit. 2016-02-10). ISSN 1688 6151. Dostupné z: <http://www.fermentario.fhuce.edu.uy/index.php/fermentario/article/view/216>.

SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing as, 2010, 288 s. ISBN: 978-80-247-2907-7.

SOARES, Flávia Cristina. Pixação em Belo Horizonte. Identidade e Transgressão como Apropriação do Espaço Urbano. *Ponto Urbe. Revista do núcleo de antropologia urbana da USP* (online). 2013, 12. (cit. 2016-02-11). DOI : 10.4000/pontourbe.565. Dostupné z <http://pontourbe.revues.org/565>.

ŠANDEROVÁ, Jadwiga. *Sociální stratifikace: problém, vybrané teorie, výzkum*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000, 172 s. ISBN 80-246-0025-0.

TORRES, Haroldo da Gama, et al. Pobreza e espaço: padrões de segregação em São Paulo. *Estudos Avançados* (online). 2003, 17.47: 97-128 (cit. 2016-04-25). ISSN 1806-9592. Dostupné z: http://www.scielo.br/scielo.php?pid=S0103-40142003000100006&script=sci_arttext&tIng=es.

WACQUANT, L. Pierre Bourdieu. *Biograf* (online). 2002, č. 27, 46 odst. (cit. 2016-04-25). ISSN 1211-5770. Dostupné z <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v2707>.

WACQUANT, Loïc. *Punishing the poor: The neoliberal government of social insecurity*. Duke University Press Books, 2009, 408 s. ISBN 978-0-8223-4422-3.

Zákon č. 9.605 ze dne 12. května 1998 o trestných činech proti životnímu prostředí. In: *Art. 65 da Lei de Crimes Ambientais* (online). 2011, (cit. 2016-03-20). Dostupné z: <http://www.jusbrasil.com.br/topicos/11331651/artigo-65-da-lei-n-9605-de-12-de-fevereiro-de-1998/atualizacoes>.